

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Тернопільський національний економічний університет
Факультет банківського бізнесу
Кафедра банківського менеджменту і обліку

СМОЛІЙ Ольга Петрівна

**Фінансування банками інноваційної економіки:
світовий досвід та вітчизняна практика**

спеціальність: 072 – Фінанси, банківська справа та страхування
магістерська програма – Банківський менеджмент

Магістерська робота

Виконала студентка групи

ФБМм-21
О.П.Смолій

Науковий керівник:
к.е.н., доцент Б.Б.Сас

Дипломну роботу допущено
до захисту
«__»_____2018 р.

Зав. кафедри банківського
менеджменту та обліку,
д.е.н., професор
Луців Богдан
Любомирович _____

ТЕРНОПІЛЬ - 2018

З М І С Т

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ІННОВАЦІЙНЕ ІНВЕСТУВАННЯ В СИСТЕМІ МАКРОЕКОНОМІЧНИХ ФАКТОРІВ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ	
1.1. Інноваційне підприємництво як чинник розвитку національних інноваційних систем	7
1.2. Світовий досвід підтримки інноваційного розвитку.....	16
1.3. Роль комерційних банків у фінансуванні інноваційної діяльності підприємств.....	34
Висновки до розділу 1.....	43
РОЗДІЛ 2. ОСОБЛИВОСТІ БАНКІВСЬКОГО ФІНАНСУВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ІННОВАЦІЙНИХ ПІДПРИЄМСТВ В УКРАЇНІ	
2.1. Система фінансового забезпечення інноваційного-інвестиційного розвитку в Україні.....	45
2.2. Фінансове забезпечення інноваційної діяльності у промисловості... ..	55
2.3. Аналітична оцінка банківського фінансування інноваційного розвитку економіки України.....	64
2.4. Банківське кредитування інноваційного бізнесу в Україні (на прикладі технопарків).....	70
Висновки до розділу 2.....	78
РОЗДІЛ 3. ТЕНДЕНЦІЇ ОПТИМІЗАЦІЇ БАНКІВСЬКОГО ФІНАНСУВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ІННОВАЦІЙНИХ ПІДПРИЄМСТВ В УКРАЇНІ	
3.1. Проблеми банківського кредитування інноваційної діяльності підприємств в Україні.....	80
3.2. Напрями удосконалення фінансового забезпечення інноваційної діяльності підприємств.....	87
Висновки до розділу 3.....	99
ВИСНОВКИ	101
ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	105

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Вирішення проблем стабілізації та відродження економіки України, розвиток інноваційного потенціалу промислового підприємства й галузі в цілому значною мірою залежать від ефективної роботи банківської системи, що є важливим елементом ринкової економіки в будь-якій країні. Короткострокове й довгострокове кредитування, інвестування і ряд інших послуг, що здійснюють банки, сприяють функціонуванню підприємств, організацій і фірм у сучасних умовах. За результатами аналізу діяльності банківської системи можна прогнозувати зміни фінансової, виробничої й інвестиційної активності різних сфер економіки. Тому вирішення завдань удосконалювання їхньої інвестиційної взаємодії з підприємствами є важливим напрямком, який сприяє підвищенню ефективності господарювання конкурентоспроможності шляхом забезпечення фінансовими джерелами впровадження інновацій на підприємстві.

Огляд літератури з теми дослідження. Роль банків у фінансуванні інноваційної діяльності певною мірою висвітлена в економічній літературі. Належне місце в розробці цієї теми займають праці українських економістів: Бланка І.А., Губського Б.В., Зулласа К.Г., Лук'яненка Д.Г., Мороза А.М., Пересади А.А., Поручника А. М., Савлука М.І., та інших. Серед російських вчених варто виділити праці Бірмана Г.І., Ковальова В.В., Ліпсиця І.В., Мелкумова Я.С., Міркіна Я.М., Смірнова О.Л., Шенаєва В.М. та інших. Серед західних економістів вагомий внесок у розробку цієї тематики зробили Дж. фон Нейман та О. Монгенштерн, Дж. М. Кейнс, Г.Марковіц, Ф. Модільяні та М. Міллер, В.Шарп, Е. Шнайдер та інші.

Створення цілісного, високоефективного механізму забезпечення фінансовими ресурсами підприємств, регіонів і економіки України в цілому вимагає розробки нових принципів його формування і розвитку адекватно умовам трансформаційного періоду. Необхідність розробки та практичної реалізації науково-методичних рекомендацій з удосконалення системи

регулювання взаємин банків і підприємств із метою підвищення ефективності інноваційної діяльності підкреслює важливість і актуальність проблеми.

Мета і задачі дослідження Метою магістерської роботи є розробка і подальше удосконалення механізму фінансування інноваційної діяльності на основі узгодження інтересів підприємств і банків.

Для реалізації мети дослідження були поставлені наступні завдання:

- визначити сутність і особливості інноваційної діяльності;
- розглянути форми фінансування інноваційної діяльності;
- уточнити особливості банківського фінансування підприємств;
- здійснити аналіз інструментів фінансування інноваційної діяльності;
- проаналізувати банківські методи фінансування інноваційної діяльності;
- розробити модель взаємодії банку і підприємства.

Об'єкт і предмет дослідження. Об'єктом дослідження є інноваційні процеси, які плануються і здійснюються банківськими установами.

Предметом дослідження є принципи і методи управління фінансуванням інноваційної діяльності підприємств в умовах розвитку ринкових відносин.

Методи дослідження. Методологічною й методичною основою дослідження стали положення класичної економічної теорії, праці вітчизняних і зарубіжних вчених-економістів, фінансистів, юристів, закони України, укази Президента України, рішення Верховної Ради України, постанови Кабінету Міністрів України, статистичні дані Державного комітету статистики України, нормативні документи й акти з розглянутого питання. У процесі дослідження застосовувалися загальнонаукові і спеціальні методи пізнання: логічний аналіз при визначенні особливостей банківського фінансування інноваційної діяльності, факторний аналіз, економіко-математичне моделювання, статистичні методи.

Наукова новизна. Наукова новизна полягає в обґрунтуванні пропозицій щодо вдосконалення банківського фінансування інноваційної діяльності і формуванні моделі ефективної взаємодії банків і підприємств, зокрема:

- уточнено визначення категорій “інновація” та “інноваційна діяльність” на основі аналізу та узагальнення теоретичних основ інноваційної діяльності та з урахуванням особливостей економіки перехідного періоду;

- виявлено особливості механізму фінансового забезпечення інноваційної діяльності підприємств в сучасних умовах господарювання;

- удосконалено обґрунтування принципів фінансового забезпечення інноваційних проектів, а саме: пріоритетності інноваційних проектів, диверсифікації джерел і форм фінансування, оптимізації структури джерел фінансового забезпечення, що сприятиме раціоналізації вибору джерел фінансування в умовах обмеженості фінансових ресурсів. Це дозволить поглибити теоретичні засади фінансового забезпечення інноваційних проектів в частині конкретизації вимог до відбору й оцінки ефективності інноваційних проектів;

- набули подальшого розвитку пропозиції щодо підвищення ефективності використання наявних фінансових ресурсів в процесі реалізації інноваційних проектів, зокрема через: запровадження низки законів про науково-технічну та інноваційну діяльність; удосконалення застосування програмно-цільових методів управління та реалізації науково-технічних й інноваційних пріоритетів; визначення пріоритетних напрямів фінансування інноваційних програм і проектів; спрямування ресурсів банківських і небанківських фінансових установ на реалізацію інноваційних проектів, створення умов для залучення потенційних учасників ринку венчурних інвестицій, застосування заходів для активізації залучення іноземних інвестицій.

Практичне значення роботи. Розроблені в ході дослідження наукові та практичні висновки і рекомендації з банківського інвестиційного

кредитування інноваційної діяльності в Україні дають можливість покращувати використання ресурсів кредитного портфеля банку, а також створювати й підтримувати корпоративні інвестиційні програми кредитування інноваційного бізнесу за участі банків.

Структура роботи. Дипломна робота складається зі вступу, 3 розділів, висновків, переліку використаних джерел.

Повний обсяг дипломної роботи – 114 сторінок комп'ютерного тексту, у тому числі 11 таблиць, 8 рисунків, список використаних джерел зі 87 найменувань.

РОЗДІЛ 1

ІННОВАЦІЙНА ЕКОНОМІКА ЯК ОБ'ЄКТИВНА ПОТРЕБА СУЧАСНОГО РОЗВИТКУ ЕКОНОМІЧНОЇ СИСТЕМИ

1.1. Характеристика інноваційної економіки

Нині для світової економіки характерними є безпрецедентні геополітичні зміни, які обумовлені, насамперед, глобалізацією і міждержавною інтеграцією. На думку багатьох експертів, необхідно визнати, що ці глобальні явища є наслідком інших, не настільки явних і очевидних, але не менш впливових і значущих масштабних явищ, пов'язаних з формуванням «нової економіки», «економіки знань» та «інноваційної економіки».

Ми увійшли до нової стадії суспільного розвитку, яка прийшла слідом за індустріалізацією – постіндустріалізацією. Інструменти розуміння та трактування постіндустріального суспільства вивчають та розширюють такі американські соціологи, як Д. Белл, Г. Кан, політолог З. Бжезінський, економіст А. Тоффлер та інші. Даний концепт підтримують багато як зарубіжних, так і вітчизняних економістів та соціологів.

Становлення інноваційної економіки епохи постіндустріального суспільства, підґрунтям якої є наука в цілому та знання, передбачає, що впроваджені у виробництво результати наукових досліджень і розробок, інформаційних та інших нових технологій здатні не тільки докорінно змінити механізми взаємодії країн, регіонів, окремих підприємств, а й вимагають глибокого зрушення наших уявлень про закони і засади функціонування та розвитку економічних систем різного рівня. Витрати на виробництво і реалізацію нової, наукомісткої та високотехнологічної продукції, а також на отримання нових знань складають значну величину, знехтувати якою не є раціональним. Тільки наука здатна розширити уявлення про гостру необхідність потреби в інноваціях, і тільки вектор інноваційної економіки здатен вивести економіку України на новий рівень розвитку – такий, які обрали для себе Китай, Південна Корея, Сінгапур, Малайзія, Індія.

Розширене відтворення нових економічних знань та їх матеріалізація в корисні для кожної людини нові продукти і товари, звичайно ж, не відбувається автоматично. Для цього необхідні безперервні зміни і нововведення в способах і формах виробництва, в управлінні та відповідних соціальних трансакціях, цілеспрямовані та об'єднанні зусилля економічних суб'єктів різних профілів. Зважаючи на це, самостійності набуває проблематика, пов'язана з теоретичними та практичними питаннями створення і впровадження в господарську дійсність економічних інновацій.

Теорію інноваційної економіки створив австрійський економіст Й. Шумпетер на початку ХХ ст., який першим увів відмінності між зростанням і розвитком економіки, дав визначення інновації та класифікував їх відповідним чином.

Інноваційна економіка – тип економіки, заснованої на потоці розробок, інновацій, тобто на постійному технологічному вдосконаленні. Досить часто інноваційну економіку ототожнюють із економікою знань та інтелектуальною економікою. Виробництво та експорт високотехнологічної продукції характеризується дуже високою доданою вартістю, коштовністю самих технологій. Така економіка є системоутворюючою основою постіндустріального суспільства. Хоча досить часто термін «економіка знань» використовують як синонім інноваційної економіки, проте економіка знань – найвищий етап розвитку інноваційної економіки. Сучасний масштабний, прискорений та інтенсивний розвиток економіки знань закономірно зумовлює перманентність кількісного зростання і безперервного якісного оновлення в національних соціально-економічних системах та світовому господарстві в цілому. Основними суб'єктами інноваційної системи є університети (створюють знання), держави (фінансують і створюють знання), компанії (фінансують, створюють та комерційно спрямовують знання). Оновлена економіка як така є найважливішою передумовою для того, щоб відбувалося формування інноваційної економіки, адже оновлення і модернізація виробництва, заміна

одного технологічного укладу іншим принципово неможливі без отримання та масштабного впровадження нових знань.

Деякі дослідники (Д. Белл, Дж. Нейсбітта, Е. Тоффлер, Ф. Фукуяма та ін.) слушно зауважують, що для більшості розвинених країн, які процвітають у сучасному світі, саме інноваційна економіка забезпечує світові економічні переваги країни, яка її створює. У даний час до числа країн з інноваційною економікою і розвиненим венчурним бізнесом, який є найважливішою складовою інноваційної економіки, входять США, Німеччина, Японія, Австралія, Канада, Швеція, Фінляндія, Сінгапур, Ізраїль та інші країни.

Базові необхідні принципи, характерні ознаки та індикатори інноваційної економіки згрупуємо таким чином [3, 9]:

- високий індекс економічної свободи та високий
- рівень розвитку освіти і науки;
- високий рівень і конкурентоспроможна якість життя, високі вартість і якість людського капіталу в його широкому значенні;
- висока конкурентоспроможність економіки та кількість інноваційних підприємств (понад 60-80%) та технологічно нової продукції;
- заміщення фінансових капіталів, конкуренція у середовищі, високий попит та цінність інновацій;
- ініціація нових ринків, дія принципу розмаїтості ринків;
- розвинена індустрія знань та їх високий експорт.

Інноваційна економіка передбачає надмірну кількість своєї продукції, послуг, патентів, високих технологій, компаній, підприємців, учених інфраструктур тощо. Ця надмірність ініціює і підтримує конкуренцію, яка приводить до підвищення різноманітності та якості товарів і послуг, до зростання продуктивності праці за рахунок надмірності інновацій і конкуренції між ними.

Інноваційні системи в розвинених країнах з інноваційними економіками – ефективні та самопідтримуючі конкуренцію у всіх своїх елементах. Це головна відмінність ринкової економіки з конкурентними ринками в усіх галузях і сферах економіки від неринкової економіки з низьким індексом економічної свободи. Саме конкуренція і є двигуном розвитку особистості, економіки, суспільства і людського капіталу як головного інтенсивного чинника розвитку.

Для інноваційної ринкової економіки властиве одночасне зростання різного роду ринків, яке забезпечується у випадку, якщо є різноманітна надмірність, яку можна отримати тільки при дуже високій продуктивності праці та високих технологіях. Надмірність наукових відкриттів, винаходів, ідей, професіоналів тощо ініціюється науковою та інноваційною системами залежно від потреб і попиту споживачів. Водночас креативність вчених та інноваторів, конкуренція між ними штовхають їх на випередження зростання пропозиції інновацій над їх попитом з боку економіки та суспільства. У цьому і проявляється випереджальний розвиток людського капіталу та його провідна роль у сучасній економіці як чинника розвитку. В рамках інноваційної системи спільно з наукою та системою освіти відбувається стимулювання створення різних компаній – розробників інновацій. Це робиться за рахунок будівництва центрів колективного користування науковим обладнанням, технопарків, спеціальних податкових зон, пільг і дотацій. Одночасно з цим має створюватися надлишок фінансових інститутів, які задіяні в інноваційній економіці, з метою спонукання до конкурування між собою за покупку акцій стартапів.

Інноваційна економіка – це те нове явище, яке суттєво відрізняється від тієї моделі, яка всім відома під назвою «ринково-конкурентна економіка». У цілому, інноваційна економіка – це якісна нова модель, яка йде впригол за ринково-конкурентною моделлю і багато в чому її заперечує в ступені розвитку сучасних економічних систем.

Отже, проголошений головною метою економічних реформ перехід багатьох країн СНД, і України в тому числі, до ринкової економіки нічого спільного не має з переходом індустріально розвинених країн до економіки інноваційної. Вказана обставина вимагає рішучої зміни парадигми економічної науки, відмови від ринково-конкурентної доктрини розвитку на користь концепції асоціативної поведінки, економічної інтеграції та формування бізнес-систем.

Абстрагуючись від національних економічних відмінностей країн, дослідники обґрунтовано відзначають закономірне зростання ємності знань сучасного індивідуального і суспільного відтворення. Безпрецедентне загострення міжнародної конкуренції за ринки збуту, яке ми спостерігаємо сьогодні, дає підстави стверджувати, що шанси зберегти у XXI столітті свій економічний суверенітет мають тільки ті держави, які безперервно накопичували передовий, заснований на використанні наукових досягнень та техніки, промисловий капітал. Прихильність даного принципу розвитку наочно демонструють розвинені країни Заходу (насамперед, країни «Великої сімки» – G-7), які сконцентрували під своїм контролем до 90% світового наукового потенціалу та контролюють не менше 80% глобального ринку високих технологій обсягом у 2,5-3 трлн доларів США. Зокрема, це такі країни, як Велика Британія, Франція, Італія, Німеччина, Канада, США, Японія, високотехнологічна продукція яких має суттєву частку в товарному експорті.

Прогнозується, що до 2015-2020 рр. обсяг продажів продукції високих технологій зросте до 4 трлн. доларів США, і саме за цей найбільш перспективний і швидко зростаючий сегмент світового ринку йде найбільш жорстка конкуренція. Поряд із технологічно розвиненими країнами у вказану боротьбу активно включилося і кілька так званих нових індустріальних країн – Китай, Південна Корея, Сінгапур, Малайзія, Індія. Зокрема, соціалістичний Китай за останнє десятиліття минулого століття зміг збільшити виробництво наукоємної продукції в десятки разів, причому

на тлі загального зростання ВВП до 35,5%. Сьогодні частка на світовому ринку наукомісткої продукції нових індустріальних країн, що демонструють наздоганяючий розвиток, оцінюється не менше, як у 15 % [8].

Перераховані обставини об'єктивно обґрунтовують безперспективність прийнятої в більшості перехідних країн сировинну орієнтацію економічного зростання і вимагають техніко-технологічної модернізації реального сектору економіки і, перш за все, надання пріоритетного значення промисловості.

Останню вимогу без перебільшення можна вважати глобальною тенденцією і невід'ємною умовою сталого економічного зростання в сучасних умовах, що вимагає вироблення і реалізації ефективної державної науково-технічної та інноваційно-промислової політики в будь-якій країні, яка бажає увійти до числа передових техно-логічно розвинених держав. Водночас необхідно відзначити, що на шляху формування інноваційної економіки в багатьох перехідних до ринку країн є комплекс проблем, пов'язаних з тим, що тенденції розвитку їх науково-інноваційної сфери сьогодні багато в чому не збігаються з відповідними процесами в країнах світової економічної еліти. Зокрема, аналіз статистики дозволяє виявити позитивні тенденції розвитку науково-технічної та інноваційної сфери в технологічно розвинених державах і країнах, що демонструють наздоганяючий розвиток (Китай, Південна Корея, Індія, Малайзія і деякі нові члени Європейського Союзу, включаючи Польщу, Чехію, Словаччину тощо).

Перерахуємо неодмінні умови ефективності інноваційної економіки [96 60]:

– беззастережна відмова від руйнівної ліберально-ринкової доктрини розвитку, заснованій на хибній вірі в самодостатність «невидимої руки» ринку (за словами нобелівського лауреата Дж. Стігліца, «рука невидима тільки тому, що її просто не існує» [2]);

– усунення явних невідповідностей базових принципів реалізації монетарної, кредитно-грошової та фіскальної політики держав з перехідною

до ринку економікою зі стандартами для країн, які впевнено формують інноваційну економіку;

- відновлення (зміцнення) практики середньо- і довгострокового планування розвитку народногосподарського комплексу, як це сьогодні має місце в усіх найбільш розвинених країнах світу;

- значне посилення (відновлення) регулюючої та плануючої ролі держави в науково-технічній та інноваційній сфері та інших наукоємних і високо-технологічних галузях національної економіки;

- орієнтація на інноваційний потенціал великих і дуже великих вертикально інтегрованих державних і державно-корпоративних компаній;

- кратне збільшення державного фінансування НДР і НДДКР, насамперед, по наукових та інженерно-технічних напрямках;

- орієнтація на неформальні адресні податкові пільги та преференції учасникам інноваційного процесу.

У стратегічному розвитку інноваційна політика України стикається як мінімум з двома серйозними альтернативами. Наша країна має значні запаси різних видів мінеральної сировини, а також володіє розвиненим інтелектуальним потенціалом. Володіння цими двома видами активів відкриває принципово різні стратегії подальшого розвитку, одна з яких ґрунтується на переважному використанні сировинних ресурсів, інша пов'язана з акцентом на реалізацію інтелектуального капіталу. Сировинний шлях означає розвиток в першу чергу добувної промисловості, що і визначить місце України в глобальній економіці. Отримані кошти будуть використовуватися для загального підйому як виробництва, так і добробуту населення. Цей стратегічний шлях стане визначальним і для інноваційної політики.

У системі освіти буде стимулюватися підготовка кадрів для видобувних галузей. Удосконаленню їх технологічної бази буде відданий пріоритет в галузі наукових досліджень і розробок. Можна припустити, що це вельми полегшене вирішення питання. Звісно, видобуток і експортування корисних

копалин як приносив, так і буде приносити значний дохід. Для нашої країни залежність від сировинної спрямованості експорту є тривожним фактором, адже продукція, вироблена іншими її галузями, у кінцевому результаті може не потрапити на світовий ринок. Своєю чергою, така тенденція є загрозовою і свідчить про перетворення країни на сировинний придаток розвинених країн.

Принциповою іншою стратегією є орієнтація на пріоритетне використання інтелектуального потенціалу. В Україні він досить великий і теоретично дає можливість країні розвиватися не по сировинному, а по інноваційному шляху. У цьому випадку увага акцентується на інтеграції науки і виробництва, оснащенні останніми новими сучасними технологіями, на підвищенні вимог до самої продукції. Вказаний напрямок розвитку передбачає значне збільшення інвестування в такі галузі, як наука, освіта, виробництво. Тріада «освіта – наука – технологія» представляє зосередження інтелектуального потенціалу країни, спираючись на яку та використовуючи ринкові важелі, можливо піднятися на суттєво новий рівень технологічного розвитку та економічного розвитку.

Особливість ситуації, що склалася в Україні, полягає в тому, що в країні є значні фундаментальні й технологічні заділи, унікальна науково-виробнича база в ряді галузей і висококваліфіковані фахівці, які є певною мірою гарантією високої результативності поетапного переведення економіки на інноваційний тип розвитку.

Реалізація ідеї переходу до інноваційного розвитку не відбудеться, якщо сировинний сектор господарства залишиться несприйнятливим до нових технологій. Є передумови до того, щоб він став локомотивом інноваційного розвитку всієї економіки України, що визначає перспективи її зростання. Умовою втілення в життя таких перспектив має стати рішення завдань глибокої технологічної модернізації даного сектора господарства. Світовий досвід показує, що компанії – лідери аналогічних галузей, особливо

в енергетиці, послідовно реалізують стратегії диверсифікації та освоєння науково-технічних рубежів.

Вони націлені на зниження економічних витрат, освоєння нових методів і технологій видобутку, транспортування та зберігання продукції, на розвиток суміжних виробництв і послуг. Тому вступ нашої країни в новий етап соціально-економічного розвитку, який в стратегічному плані означає еволюцію економіки від експортоорієнтованої до інноваційної, повинен припускати пошук нових, більш продуктивних механізмів диверсифікованого економічного зростання як з боку держави, так і з боку бізнесу. У дослідницькій літературі, матеріалах економічних конференцій підкреслюється, що економічний підйом нашої держави може бути забезпечений тільки шляхом оптимального поєднання інноваційних та інвестиційних можливостей у всіх господарських галузях [3, 15].

Дійсно, у країні необхідно реалізувати таку модель промислового та економічного зростання, головним якісним змістом якої повинен стати еволюційний перехід до нових пропорцій її інноваційної та сировинної складових. На нашу думку, побудова комплексного механізму регулювання переходу господарських систем до інноваційної економіки змушує керуватися рядом методологічних правил, які оптимально поєднують державне регулювання і ринкову самоорганізацію. Важливою методологічною вимогою до механізму державного регулювання переходу господарських систем до інноваційного типу розвитку є його повна відповідність цілям, завданням і напрямам державної інноваційної політики.

Відсутність фінансування або фінансування в недостатньому обсязі в результаті зниження дохідної частини бюджетів усіх рівнів, у тому числі внаслідок незадовільного фінансового стану господарюючих суб'єктів, не дозволить забезпечити реалізацію низки заходів щодо виведення України на шлях інноваційної економіки. Варто відзначити, що відтворювальний цикл інноваційного типу розвитку економіки вимагає вдосконалення законодавчої бази та основи державної інноваційної політики. Важливу роль відіграє

міжкраїновий науково-технологічний розвиток, посилення науково-технологічної та інноваційної політики, забезпечення прогресивності економічного зростання.

Таким чином, беручи до уваги авторитетні праці таких вітчизняних науковців, як В. Геєць, С. Мочерний [36], Л. Шинкарук та ін., на нашу думку, розвиток інноваційної економіки та стимулювання процесу формування нових ринків вимагає створення особливої інноваційної інфраструктури та інститутів підтримання інноваційного процесу, реалізуючи низку заходів:

- розвиток конкуренції з метою формування попиту та пропозиції інновацій та їх надмірності;
- створення ефективних наукомістких виробництв, секторів і галузей, формування процесів дифузії технологій до їх споживачів;
- модернізація економіки та інфраструктури, модернізація та підвищення ефективності людського капіталу в напрямку підвищення його креативності та інноваційності;
- створення відповідного законодавства, що регулює відносини у сфері інноваційної економіки;
- створення форсайт-центрів, форсайт-проектів, спеціалізованих дорожніх карт, які знизять ризики впровадження нових продуктів;
- створення центрів комерціалізації технологій і розробок;
- створення спеціалізованих освітніх центрів, технологічних інститутів, що дозволять готувати не тільки вчених та інженерів, але й підприємців, стратегів-інноваторів.

1.2. Світовий досвід підтримки інноваційного розвитку

Пошук шляхів стабілізації та прискорення соціально-економічного розвитку України посилює увагу до вивчення та узагальнення світового досвіду використання джерел економічного зростання. В умовах постіндустріального суспільства досягнення бажаних результатів значною мірою залежить від системного, комплексного підходу до здійснення

інноваційної діяльності. Це дає змогу отримувати максимальний синергетичний ефект від її функціонування і повною мірою реалізувати сучасне призначення інновацій як ключового фактора економічного розвитку. Фінансова підсистема є невід'ємною складовою національної інноваційної системи держави. Урахування світового досвіду фінансової підтримки інноваційної діяльності у вітчизняній практиці управління сприятиме досягненню цілей соціально-економічного розвитку країни, реалізації та примноженню її конкурентних переваг, поступовому поновленню втрачених позицій у світовому інноваційному просторі.

Фінансове забезпечення є невід'ємною умовою інноваційного розвитку і представляє собою складну, багатофункціональну, інтегровану складову національної інноваційної системи. Воно включає бюджетне та позабюджетне фінансування, а також організаційно-правові механізми ресурсного забезпечення всіх стадій інноваційного циклу, сприяє реалізації інноваційного ланцюга, розвитку інноваційного бізнесу на основі взаємозв'язків усередині фінансової підсистеми та з елементами інших підсистем національної інноваційної системи. Фінансування займає ключове місце у підтриманні розширеного відтворення мотивації до проведення досліджень і розробок, комерціалізації їх результатів, розвитку інноваційного підприємництва з метою заповнення відсутніх чи недостатніх компетенцій для отримання конкурентних переваг на ринку. На ефективність реалізації функцій фінансової підсистеми національної інноваційної системи впливає рівень розвитку ринкових механізмів саморегуляції, а також змістовне наповнення державної науково-технічної, інноваційної політики країни та реалії її виконання. Причому результативність державного впливу спирається на наявні можливості, які визначаються сукупністю політико-правових, економічних, техніко-технологічних, соціальних чинників в країні.

Аналіз вітчизняних реалій вказує на суттєве відставання України від провідних країн світу за показниками розвитку фінансової підсистеми інноваційної діяльності.

Про це, зокрема, свідчать значення рівня наукоємності ВВП. У середньому для країн Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) цей показник складає близько 2,3%, для ЄС 27 – 1,91%. Деякі країни значно перевищують цей рівень. Так, для Ізраїлю він становить 4,4%, для Фінляндії – 3,88%, для Японії, Швеції – близько 3,5%, для Німеччини – 2,82%, для США – 2,79%. Причому, в країнах "інноваційної тріади" відмічається нарощування капіталовкладень у сферу досліджень і розробок. Так, у США впродовж останніх десяти років вони зросли на 46%, в Японії – на 27%, у країнах ЄС 27 – на 18%. Водночас в Україні у 2013 р. рівень наукоємності ВВП становив лише 0,77%, що майже вдвічі нижче за показник 2003 р. (1,35% від ВВП) [3]. Показовим щодо глибини проблем фінансового забезпечення є відставання України за рівнем витрат на дослідження і розробки на душу населення. Так, у країнах ОЕСР він становить близько 700 дол. США, а у США, Японії, Ізраїлі, Фінляндії – близько 1,1 тис. дол. США. В Україні відповідні витрати не перевищують 30 дол. США на особу, тобто розрив за даним показником фінансування становить не менше 20 разів. За державними витратами на дослідження і розробки (близько 13 дол. США на особу) відставання становить більше ніж 60 разів [9].

Надзвичайно негативну роль щодо фінансових можливостей інноваційного розвитку відіграє низький рівень витрат на одного дослідника. В Україні він становить 13,5 тис. дол. США. Для порівняння: у США – близько 290 тис. дол. США, у Німеччині – близько 280 тис. дол. США, у Швеції – близько 270 тис. дол. США, тобто у 20 разів більше. Причому вартість обладнання для проведення ДІР у розрахунку на одного дослідника в Україні складає близько 1,8 % від загальної вартості витрат на проведення наукових та науково-технічних робіт і становить менше 250

дол. США, що є свідченням збереження залишкового принципу фінансування досліджень і розробок. Таким чином, фінансове забезпечення інноваційного розвитку в Україні показує свою неефективність, що гальмує інноваційний розвиток у країні, посилює тенденції руйнування її науково-технічного потенціалу, створює підстави для поступової втрати можливостей інноваційного зростання, входження на рівних на світовий ринок наукоємної продукції за рахунок реалізації наявних і прихованих конкурентних переваг.

Світова практика демонструє багато аргументів стосовно необхідності зростання уваги до побудови розвиненої, інтегрованої системи фінансового забезпечення інноваційної діяльності. Звісно, що кожна з країн має свої особливості побудови фінансової підсистеми національної інноваційної системи, ураховуючи національну специфіку, але їх досвід використання загальних закономірностей фінансової підтримки інноваційної діяльності може бути корисним при розробці вітчизняної фінансової політики у сфері інноваційної діяльності.

Значні напрацювання у формуванні ефективної системи фінансового забезпечення інноваційної діяльності демонструє США – безперечний лідер світової економіки, який створив потужний науково-технічний, інноваційний потенціал і показує високі результати його практичного використання. Традиційно на дослідження і розробки у США виділяються колосальні кошти – 465 млрд. дол. США, що складає близько 31% світових витрат на дослідження і розробки. Основним суб'єктом фінансування в країні виступає бізнес-сектор, на який припадає 65% видатків на дослідження і розробки. Високий ступінь участі приватного бізнесу у фінансуванні інноваційних процесів спирається не лише на потужні внутрішні економічні стимули, обумовлені розвиненою ринковою самоорганізацією, але й на дієву державну підтримку. У США використовується значний перелік механізмів державної участі у фінансуванні інноваційної діяльності. Арсенал інструментів державного

стимулювання інновацій має як прямі, так і непрямі важелі, які застосовуються в залежності від поставлених цілей, напрямів, об'єктів, сфери досліджень та інших умов. Так, федеральний уряд США бере на себе основну відповідальність щодо забезпечення фундаментальних досліджень, на які спрямовується близько третини (692 млрд. дол. США) загальної суми капіталізації федеральних активів у сфері досліджень і розробок (1,4 трлн. дол. США), створеної завдяки державним асигнуванням. За рахунок федерального бюджету здійснюється 59% від загального обсягу фінансування фундаментальної науки, при цьому частка коштів приватного сектору становить лише 4%.

Сучасному етапу державного регулювання інноваційної сфери США, орієнтованому на посилення державно-приватного партнерства, притаманне поступове збільшення значення програмно-цільового фінансування інноваційної діяльності. Державні науково-технічні програми активно використовуються для сприяння інноваційному розвитку економіки країни у контексті визначених науково-технічних та інноваційних пріоритетів.

Високу результативність демонструють: програма ННФ США щодо проведення спільних науково-дослідних заходів фірмами, державними НДІ та університетами; програма "Ініціатива інноваційного партнерства США", націлена на мобілізацію всіх ресурсів промисловості США, академічної спільноти, федеральних, штатних і місцевих органів влади для узгодження різних взаємодоповнюючих цілей у сфері інноваційного розвитку; Програми інноваційних досліджень малого бізнесу (SBIR), передавання технологій малого бізнесу (STTR), основним завданням яких є фінансова підтримка інноваційних процесів у дослідних неприбуткових організаціях, підтримка малих інноваційних фірм. Зокрема, SBIR досягла значення у 2 млрд. дол. США на рік прибутку і включає в себе одинадцять федеральних агентств, які відраховують до бюджету SBIR на наукові дослідження 2,5% свого бюджету. Програма реалізується у декілька

етапів. На першому етапі – пошуку ідей – надаються гранти (до 100 тис. дол. США.) на проведення досліджень і розробок для встановлення перспективності наукових ідей. На другому етапі – створення науково-технічних розробок – також передбачено надання грантів, причому їх сума збільшується – до 750 тис. дол. США. На третьому етапі – виходу на ринок – розробники мають вже самостійно шукати інвесторів для комерціалізації своїх інтелектуальних продуктів. Таким чином, держава фінансово підтримує дослідників на перших, найбільш ризикованих етапах інноваційного циклу. Приватні інвестори, як правило, залучаються вже при встановленні достатнього рівня комерційної успішності науково-технічної розробки. Отже, формується успішне приватно-державне партнерство, спрямоване на досягнення цілей усіх його учасників.

Програмно-цільове фінансування реалізується і через державні закупівлі, які забезпечують вигідні умови підрядникам (університетам, підприємствам, неприбутковим корпораціям тощо) при проведенні досліджень і розробок, освоєнні нових видів продукції і технологій. Так, підрядники, виконавці програм мають право списати на загальну суму державного замовлення витрати: на власні науково-дослідні розробки, що включені до загальної вартості державного цивільного та військового контракту (10-12%); виробництва й професійної перепідготовки науково-технічного та виробничого персоналу і фахівців на іноземних фірмах, у науково-дослідних центрах або університетах у зв'язку з виконанням державних інноваційних програм; придбання необхідних факторів виробництва за кордоном, якщо вони за своїм рівнем перевищують відповідні зразки США. Контрактами передбачається можливість безоплатного використання державного промислового обладнання, наукових лабораторій, експериментальних стендів, а також отримання позик і авансів під замовлення, пільг на купівлю товарів на приватному ринку, безоплатної оренди державної земельної власності тощо. У випадку реалізації стратегічно важливих наукоємних проектів використовується

механізм фінансування у вигляді формування паритетно-партнерського спеціального венчурного фонду за рахунок рівних за сумою коштів бюджету і різних фінансових інститутів.

Серед непрямих механізмів стимулювання досліджень і розробок особливої уваги заслуговують податкові важелі, насамперед податкові знижки на інноваційні витрати, безпосередньо пов'язані з основною діяльністю компанії (заробітна плата дослідників, орендна плата за устаткування для здійснення науково-дослідних проектів, витрати на дослідження, що виконуються в університетах за контрактами з промисловими фірмами); податкові кредити на кошти, вкладені в інноваційну діяльність, дають змогу повернути з уже сплаченого податку суму до 20% приросту витрат на дослідження і розробки у поточному році; існує можливість списувати поточні витрати на власні дослідження і розробки та виключати їх із суми річного оподаткованого прибутку корпорацій, проводити прискорену амортизацію основного капіталу.

Усі фінансові інструменти стимулювання глибоко інтегровані між собою та з іншими важелями науково-технічної та інноваційної діяльності в США, що дозволяє говорити про системність використання і синергізм дії різних механізмів розвитку в межах національної інноваційної системи країни.

Суттєві досягнення у формуванні ефективної системи фінансового забезпечення інноваційного розвитку демонструють країни ЄС, на які припадає 24% світових витрат на дослідження і розробки – близько 270 млрд. дол. США. Інтеграційні процеси в інноваційній сфері, закріплені в програмних документах, зокрема, у 7-й рамковій програмі досліджень ЄС на 2007-2013 рр., формують загальне обличчя європейської інноваційної системи. Проте нерівномірність науково-технічного й економічного розвитку, особливості кожної з країн накладають свій відбиток на формування специфічних рис їх власних інноваційних систем. Особливої

уваги заслуговує досвід інноваційного розвитку, його фінансової підтримки провідних країн європейського інноваційного співтовариства.

Одним з генераторів інноваційного розвитку ЄС виступає Німеччина, яка побудувала потужну національну інноваційну систему. Так, близько 40% новоствореної в країні вартості припадає на інноваційно-активні галузі економіки, 58,7% підприємств впроваджують продуктивні й технологічні інновації, Німеччина є одним з найбільших експортерів високотехнологічної продукції, займаючи на світовому ринку третє місце. Її частка на світових ринках аерокосмічної, інструментальної, фармацевтичної продукції становить 14%, а сумарний оборот від торгівлі високотехнологічною продукцією складає близько 16 млрд. дол. США. Німеччина є четвертою за показниками інновацій та загальним індексом Глобальної конкурентоспроможності, п'ятою за кількістю патентів, восьмою за валовими витратами на дослідження і розробки, причому планує до 2020 р. довести цей показник до 3350 млрд. дол. США.

У межах інноваційної політики Німеччини розроблена система заходів фінансової підтримки інноваційної діяльності. Одним з ключових принципів їх реалізації є чітка підпорядкованість встановленим цілям у межах комплексної Національної Стратегії Високих Технологій (СВТ), яка діє до 2020 р. і об'єднує стратегії для 17-ти "майбутніх сфер" для якнайшвидшого впровадження в життя нових технологій. Для реалізації положень СВТ державне фінансування використовується у напрямках підтримки кластерних проектів, академічної, університетської науки, "головних інновацій. Так, за результатами конкурсу "Кращі кластери Німеччини: більше інновацій, більше зростання, більше зайнятості" 15 кращих кластерів одержують бюджетне фінансування на строк до 5 років із загальним обсягом у 600 млн. євро. У відповідності з "Пактом підтримки досліджень і інновацій" для підвищення міжнародної конкурентоспроможності німецьких науково-технічних розробок за рахунок наявного потенціалу використовується практика збільшення на 3 %

понад поточного фінансування найбільших академічних науково-дослідних установ. За умовами конкурсу "Перспективні стратегії розвитку університетської науки" передбачається додаткове щорічне бюджетне фінансування в обсязі 21 млн. євро десяти кращих вищих навчальних закладів з розвиненою системою наукових досліджень. Підтримка "головних інновацій" – цільових інноваційних проектів здійснюється за тими напрямками стратегічних досліджень, де вже зараз є серйозні наукові напрацювання і застосування яких у ключових галузях німецької економіки може дати швидку практичну віддачу, а саме, прискорити їхнє зростання, посилити позиції на існуючих та допомогти більш ефективно освоїти нові ринки. Нині в Німеччині реалізуються шість "головних інновацій": електроніка (у межах програми "НаноФаб") з державною підтримкою у 323 млн. євро); автомобілебудування (програма "НаноМобіль") з обсягом бюджетних асигнувань – 37 млн. євро; оптична промисловість (програма "НаноЛюкс") з державною участю у фінансуванні програми в обсязі 156 млн. євро; медицина й біотехнології (програма "НаноФорлайф") з державною підтримкою близько 24 млн. євро; хімія (програма "Наномікрохім") з обсягом державного фінансування у 31 млн. євро; енергетика – за фінансовою участю уряду у дослідженнях і розробках в обсязі 20 млн. євро.

У системі фінансового забезпечення активно використовуються гранти, які виділяє Міністерство освіти, науки, досліджень і технології на спільні проекти малих, середніх, великих підприємств і громадських дослідницьких організацій за результатами тематичних тендерів, фінансуючи до 50% витрат на їх здійснення. Цілком ймовірно при інноваційному фінансуванні малого і середнього бізнесу отримати низьку відсоткову позику, рефінансування боргів приватним банкам або венчурного фінансування (зокрема у межах програм "Венчурний капітал для малих технологічних фірм", "Рефінансування") від державних банків, причому управління виділеними коштами здійснює "Projekttrager" – неурядова

організація. Однією з особливостей системи фінансування у Німеччині є максимальне використання можливостей євроінтеграції. Вона одночасно виступає і як основний донор загальноєвропейських програм, і як її головний учасник (80% усіх проектів здійснюється за участю Німеччини), широко використовуючи надані можливості доступу до творчих лабораторій інших країн та повернення більшої частини внеску Німеччини у загальноєвропейський бюджет через систему грантів. Запорукою ефективності фінансових механізмів інноваційного розвитку Німеччини також слід вважати відкритий, міжгалузевий і міждисциплінарний характер фінансування, безпосередню взаємодію федерального та регіонального рівня управління, зокрема поєднання прямого стимулювання прискореного відновлення виробництва і цільового фінансування за рахунок федерального уряду та земельних бюджетів найважливіших інноваційних проектів загальнодержавного значення; передбачається скорочення прямого впливу державних управлінських структур та створення сприятливих законодавчих й економічних умов для розвитку конкуренції у сфері досліджень і розробок (у т.ч. через систему податкових пільг).

Усвідомлення необхідності системного інноваційного розвитку для реалізації соціально-економічних цілей дало змогу в багатьох європейських країнах досягти значних результатів економічного зростання. Переконливим є досвід Фінляндії – представника північноєвропейської "соціал-демократичної" інноваційної моделі розвитку, яка визнана однією з найефективніших у світі.

Так, Фінляндія займає шосте місце у рейтингу Глобального інноваційного індексу 2013 р. (GII), причому перше місце за сукупним показником "людський капітал та дослідження", друге місце – за кількістю дослідників на 1 млн. населення та валовими витратами на дослідження і розробки у % до ВВП. За рейтингом Глобальної конкурентоспроможності 2013-2014 рр. Фінляндія посідає третє місце, зокрема за показником інновацій – очолює загальносвітовий список країн.

Успіх інноваційної діяльності в країні значною мірою обумовлений підвищеною увагою уряду до формування фінансової підтримки сфери ДіР, посиленням її перехресних зв'язків з іншими структурними елементами національної інноваційної системи, розвиненим інституційним забезпеченням державного стимулювання інноваційного розвитку. Державні фінансові установи Фінляндії відрізняються розмежуванням функцій за певними напрямками стимулювання інноваційної діяльності, у сукупності забезпечуючи комплексний характер державної підтримки. Так, функцію посередника між програмами фінансування Європейського Союзу і фінськими малими та середніми підприємствами виконує Фінвера – державна спеціалізована фінансова компанія й офіційне агентство кредитування експорту Фінляндії. Крім того, Фінвера здійснює залучення інвестицій фондів ризикового капіталу, фінансування бізнесу у вигляді кредитів, гарантійних зобов'язань і гарантій експортного кредиту. Ця компанія може і сама вкладати кошти безпосередньо в акції конкретних компаній. На поліпшення умов діяльності підприємств за допомогою інвестування засобів у фонди венчурного капіталу спрямована діяльність державної компанії Фінніш Індастрі Інвестмент (ФІІ). ФІІ інвестує в акціонерний капітал цільових компаній з довгостроковим ризиком серед обраних регіональними фондами з різних регіонів та співробітничав з іншими інвесторами у спільному прямому інвестуванні перспективного бізнесу. Підтримка винахідницької діяльності, її комерціалізації відбувається силами Фонду фінських винаходів. Фінансова складова діяльності фонду реалізується за напрямками: покриття по частковим витрат на розробку винаходу (без відшкодування) у сумі до 8 тис. дол. США; оплата витрат на патентування, розробку, ринкове просування продукту з умовним безвідсотковим відшкодуванням допомоги в залежності від результатів комерціалізації; надання невеликих грантів на розробку винаходу (без відшкодування); надання позик винахідникам, підприємствам

на початкових стадіях комерціалізації винаходу (від 1,5 тис. до 100 тис. євро).

Центральне місце в інституціональній структурі державного фінансового забезпечення інноваційного розвитку займають дві установи: Міністерство праці та економіки і Міністерство освіти Фінляндії, на які припадає близько 82% коштів, передбачених у бюджеті країни на науку (у 2013 р. – 1,9 млрд. євро). Саме з них здійснюється фінансування вузівської науки – основного центру фундаментальних і частини прикладних досліджень країни – через підпорядковану Міністерству освіти Академію Фінляндії. Іншим розпорядником фінансових ресурсів є фонд "Sitra" – своєрідний венчурний фонд, який під егідою Парламенту країни працює з молодими інноваційними компаніями. Фонд інвестує в них кошти – від 100 тис. до 15 млн. євро – в обмін на акції (звичайно 30-40% загальної суми) на три-п'ять років з наступним продажем цих акцій іншим інвесторам. В якості початкового інвестора, призначеного зміцнювати співробітництво університетів і компаній з метою створення нових продуктів, виступає Національне фондове агентство з технологій та інновацій "Tekes". Агентство є підзвітним Міністерству праці та економіки Фінляндії й розподіляє більшу частину бюджетних коштів, які виділяються на прикладні дослідження. В арсеналі "Tekes" є різні фінансові інструменти підтримки: від надання коштів на реалізацію заявленого інститутами проекту (третина необхідної суми) у кооперації з компаніями-партнерами до виділення грантів, інвестиційних кредитів, призначених для досліджень і розробок та створення стартапів. Таким чином, у Фінляндії створено міцну систему інноваційного розвитку, яка базується на скоординованій діяльності бізнесових кіл та урядового сектору, ефективному співробітництві науково-дослідних інститутів і фінансуючих організацій.

Приклади створення потужних механізмів інноваційного зростання під впливом вимог часу демонструє Японія. У країні накопичений

переконливий досвід побудови національної інноваційної системи "з нуля". Не дивлячись на існуючі труднощі сучасного етапу розвитку, Японія залишається одним з визнаних лідерів світової економіки, у тому числі у сфері інновацій. Так, Японія займає перше місце серед країн G-8 за валовими внутрішніми витратами на дослідження і розробки. Займаючи дев'яте місце у загальному рейтингу Глобальної конкурентоспроможності, за сукупним показником інновацій вона – п'ята.

При певному послабленні позицій у сукупному рейтингу Глобального інноваційного індексу (22 місце), тим не менш, Японія зберігає сильні позиції за низкою його складових. Вона посідає другу позицію за часткою витрат приватного бізнесу на дослідження і розробки; є третьою – за кількістю патентів; четвертою – за обсягом здійснених приватним бізнесом досліджень і розробок у % від ВВП; п'ятою – за валовими витратами на дослідження і розробки у % від ВВП та обсягом виплачених ліцензійних платежів; дев'ятою – за кількістю дослідників на 1 млн. населення країни. Частка Японії у глобальних витратах на дослідження і розробки та на світовому ринку високотехнологічної продукції становить 10%.

Одна з ключових ознак фінансової системи інноваційної діяльності Японії (на відміну від інших країн "інноваційної тріади") – це абсолютне домінування приватних ресурсів у загальній структурі фінансування, причому за останнє десятиріччя їх частка збільшилася майже на 10%. Нині вона становить 80,7%, що визначає структуру інноваційної діяльності в країні. Співвідношення між фундаментальними, прикладними дослідженнями та розробками в Японії за даними 2012 р. складає: 13:25:62. Такий розподіл не може не вплинути на галузеву структуру наукоємної продукції країни, на рівень її новизни та стратегічній потенціал конкурентоспроможності країни. Фінансування інноваційної діяльності бізнес-сектором здійснюється насамперед у межах внутрішньо-корпоративних підрозділів (тимчасових проектних груп, внутрішніх венчурів) та у мережах багатоярусних субпідрядів і вертикально-

горизонтальних підприємницьких груп "кейрецу", об'єднуючих фірми різного розміру на основі фінансово-кредитних, акціонерних і функціонально-виробничих зв'язків у тимчасові спільні інноваційні підприємства або дослідницькі асоціації. Проте слабкою рисою існуючої системи є недостатнє використання можливостей венчурного фінансування, за обсягами якого Японія займає одне з останніх місць серед економічно розвинених країн. У деяких високотехнологічних галузях Японії (біотехнології, ІКТ) рівень венчурного фінансування у 2 рази менше середнього по ОЕСР. Це не може не визначати динаміку утворення стартапів, їх частка у загальній кількості фірм – 4%, що у 2,5 разів менше, ніж у ЄС та в 3 рази менше, ніж у США.

Державні асигнування, частка яких у загальній структурі фінансових коштів становить 19-20%, спрямовуються університетам та державним науковим установам, насамперед для виправлення ситуації з тривалою недооцінкою фундаментальних досліджень, соціальних інновацій. Так, держава управляє розвитком понад 20 національних університетів, науково-дослідних інститутів та великої кількості ліцензійних центрів, спрямовуючи їх на здійснення найважливіших фундаментальних досліджень у сфері океанографії, ядерного синтезу, космічного простору. Пряма державна фінансова підтримка бізнесу має частковий характер і використовується для стимулювання інвестицій у перспективні інноваційні проекти. Переважний розвиток мають непрямі форми державного фінансування інноваційного підприємництва, які відрізняються гнучкістю застосування. Особливий інтерес викликає сформована урядом практика спрямування коштів кредитно-фінансових установ країни у пріоритетні галузі економіки за допомогою розподілу кредитно-фінансових ресурсів, перекредитування; застосування стратегії заниженого рівня відсоткових ставок, створення погоджувальних рад "банк – уряд – суб'єкт економіки", які координують кредитування за спеціально виділеними кредитними лініями. Держава сприяє підприємствам у

придбанні передової іноземної технології, здійснює страхування експорту високотехнологічної продукції на фоні високих імпорتنих митних тарифів, протекціоністських заходів на ринках наукоємної продукції. У посткризовий період відбуваються позитивні зміни у розвитку податкового законодавства. Так, у ньому передбачається: звільнення від сплати податку на нерозподілений прибуток (резервний фонд) малих, середніх сімейних фірм (з капіталом не більше 100 млн. йен); протягом двох років пільговий режим оподаткування прибутку бізнес-ангелів (від акціонерного капіталу, вкладеного у кваліфіковані наукоємні фірми з венчурним капіталом); зниження податку на фінансові трансакції та операції з цінними паперами корпорацій, які інвестують у дослідження і розробки; застосування податкового кредиту для корпорацій, здійснюючих витрати на науку; часткове звільнення експортерів від сплати податків тощо.

Усі заходи держави з фінансової підтримки інноваційного розвитку Японії підпорядковані базовому науково-технологічному плану країни на 2006-2016 рр. і мають комплексний, системний характер, що значною мірою дає змогу досягти певних успіхів у подоланні наявних недоліків, мобілізації та примноженні інноваційних факторів економічного зростання у складному конкурентному міжнародному середовищі, причому не тільки країн "інноваційної тріади", але й нового регіонального інноваційного центру у Східній та Південно-Східній Азії.

Серед країн, що демонструють вражаючі успіхи у подоланні відставання в інноваційному розвитку, виділяється КНР. Свідченням цього є не стільки показники інноваційної спроможності Китаю, скільки динаміка їх зростання. Так, у 2013 р. у загальному рейтингу Глобального інноваційного індексу КНР займає 36 місце, а за здатністю до інновацій у рейтингу Глобальної конкурентоспроможності – 30 місце. Водночас, займаючи 21 позицію у світі за рівнем витрат на дослідження і розробки у % до ВВП, Китай показує значний приріст абсолютних обсягів валових витрат на дослідження і розробки: за останні десять років – майже у 7 разів, у той

час, як у більшості економічно-розвинених країн він перебував у межах 40-100% (США – 44%, Японія – 48%, Франція – 60%, Італія – 65%, Німеччина – 69%, Фінляндія – 76%, Данія – 89%). Причому темпи зростання витрат на науку зіставні з темпами загального збільшення бюджету країни (і навіть за деякими позиціями значно перевищують їх), не кажучи вже про суттєве випередження за динамікою зростання інших сфер економіки. Як результат – тільки за останнє десятиріччя середньорічні темпи зростання наукомістких галузей склали більше 20%.

У Китаї за період соціально-економічних реформ останніх десятиріч побудований міцний фундамент інноваційних перетворень. Його формують: значна кількість (близько 5 600) успішних великих інноваційних компаній, що вирости в основному з державних науково-дослідних інститутів; динамічні малі технологічні фірми (їх понад 22 300), більшість з яких було утворено в межах технопарків та бізнес-інкубаторів за державної фінансової підтримки [22]; інноваційна мережа з абсолютно ринкових малих фірм; процеси інтеграції академічної, вузівської науки з промисловими підприємствами; приток іноземного капіталу й доступ до західних технологій у межах реалізації політики "відкритих дверей", відповідно до якої залучений передовий досвід спочатку впроваджується у східні провінції, а потім розповсюджується у відсталі центральні та західні регіони країни.

У нинішній моделі інноваційного розвитку Китаю держава відіграє провідну роль у створенні сприятливого середовища для інноваційної діяльності, наукоємної експортної орієнтації, трансферу технологій, що знаходить своє відображення у системі фінансової підтримки інновацій. До її особливостей можна віднести активний розвиток державно-приватного партнерства при фінансуванні створення дослідницьких комплексів, спільному розвитку венчурного фінансування, а також при створенні промислово-дослідних альянсів тощо. Одним з проявів державно-приватного партнерства в інноваційній сфері Китаю стало активне використання системи державних закупівель відповідно до національних

програм підвищення інноваційної активності. Так, державні установи зобов'язані виділяти значну частку своїх коштів на закупівлю інноваційної продукції тільки китайських підприємств: не менше 30% витрат на обладнання, а в разі виділення коштів з пріоритетного національного проекту – не менше 60%. Причому така закупівля має здійснюватися незалежно від вигідності покупки, оскільки за існуючими правилами є неможливим придбання іноземної інноваційної продукції, якщо їй існує альтернатива всередині країни.

Поєднання традицій управління економікою з актуальними у світовій практиці методами державної участі в інноваційному розвитку знайшло своє відображення у застосуванні програмно-цільового підходу при фінансуванні перспективних напрямів досліджень. КНР відрізняється реалізацією масштабних цільових науково-технічних програм, серед яких: Програма "863" (розвиток високих технологій), Програма "Іскра" (розвиток сільського господарства), Програма "Факел" (активізація впровадження у виробництво передових технологій), Програма "973" (розвиток фундаментальних досліджень у системі Академії наук КНР), Програма "Створення нових знань" (створення мережі центрів знань на міжнародному рівні для розвитку інтелектуального потенціалу країни) та інші. В останні п'ять років Китай запустив 16 великих наукових і технологічних програм у різних галузях знань з бюджетом у 97,5 млрд. дол. США.

Особливості їх реалізації полягають у поєднанні державних асигнувань із залученням кредитних ресурсів, коштів приватних компаній, громадських установ та іноземних інвесторів, а також у переході на проектне фінансування, за яким розпорядниками 70% коштів є безпосередньо науково-дослідні установи, що дає змогу значно підвищити рівень їх інноваційної активності.

Високому рівню ефективності трансформації інновацій у реальну продуктивну силу в Китаї сприяє переорієнтація на використання непрямих методів фінансової підтримки інноваційної діяльності, насамперед

податкових. Так, мова йде про застосування пільгових формул розрахунку податкового кредиту на основі поточних обсягів інвестування досліджень і розробок компаніями, що дає змогу в значно більших обсягах повертати компаніям кошти, інвестовані у дослідження (податкові субсидії у Китаї становлять 0,138 витрат бізнесу на дослідження і розробки). Важливе значення мають податкові важелі у стимулюванні притоку іноземного капіталу, який став основним способом отримання сучасних технологій у країні (наприклад, ставка прибуткового податку для підприємств з іноземним капіталом може бути знижена до 14%, для китайських підприємств її розмір – 24%). Як результат – за останні п'ять років у високотехнологічній галузі було залучено понад 70 млрд. дол. США іноземних інвестицій. На підприємства за участю іноземного капіталу припадає близько 75% від загальної суми витрат на придбання нових технологій, а також 80 % експорту високотехнологічних товарів.

Актуальними залишаються питання розширення можливостей використання кредитних ресурсів для фінансування інноваційних перетворень у країні.

Останнім часом посилюється увага до розвитку гнучкої мережі приватних кредитних інститутів, орієнтованих на обслуговування потреб малого і середнього бізнесу. Це перспективний напрямок розвитку кредитування, який можна розглядати як альтернативу системі державних банків, здійснюючих підтримку переважно великих компаній. Застосування непрямих фінансових інструментів протягом останніх десятиріч визначає існуючу структуру джерел фінансування інноваційної діяльності, в якій провідне місце належить приватному сектору та іноземному капіталу; участь держави у фінансуванні досліджень і розробок, що виконується бізнесом становить лише 5%. Акцент на приватний бізнес у здійсненні та фінансуванні інноваційної діяльності сприятиме реалізації амбітних планів китайського уряду щодо перетворення країни до 2020 р. ("План-2020") в інноваційну. Так, тільки за останню п'ятирічку до 2015 р.

планується збільшити частку загальних витрат на дослідження і розробки у ВВП з 1,75 до 2,2% довести її до рівня 2,5% у 2020 р., причому внесок технологічного розвитку у ВВП має досягти 60% [24].

1.3. Роль комерційних банків у фінансуванні інноваційної діяльності підприємств

В сучасних умовах для економіки України повинно стати пріоритетним напрямом розвиток інноваційної діяльності, максимально активізувати підприємства для впровадження інноваційних проектів, адже від цього на пряму залежить рівень конкурентоздатності галузі, регіону і загалом держави. У всіх індустріально-розвинених країнах інноваційна діяльність є основним фактором економічного зростання. Нововведення, які базуються на наукових досягненнях і вдосконаленнях виробничих технологій, забезпечують більш як половину приросту валового внутрішнього продукту. Інноваційна модель розвитку вітчизняної економіки нажалі поки що не набула швидких обертів. Це зумовлено низкою факторів, але головним чинником, що гальмує цей процес є дефіцит фінансових ресурсів. Далеко не кожне підприємство має достатньо власних коштів для здійснення інноваційних проектів, так як це зумовлено капіталомісткістю та довготерміновістю вкладень для отримання прибутку.

Успіх інноваційних проектів в значній мірі визначається організаційними формами та способами їх фінансування. У міру того як нові наукові розробки чи технології стануть фундаментальними складовими національної сили держави, розвинені країни знаходять різноманітні можливості для підтримки та розвитку інновацій. При цьому поширюється різноманітність методів фінансування інноваційної діяльності та спектр заходів непрямої підтримки інновацій.

Однак, для України така ситуація не зовсім коректна на тлі недосконалого фінансового ринку та законодавчої бази.

Джерелами інвестування інноваційних проектів можуть бути власні фінансові кошти організації та її внутрішньогосподарські резерви; позикові фінансові кошти; залучені фінансові кошти від продажу акцій або одержані у вигляді пайових та інших внесків членів трудових колективів, громадян, юридичних осіб; кошти, що перебувають у централізованому володінні об'єднань підприємств; кошти позабюджетних фондів; кошти Державного бюджету; кошти іноземних інвесторів.

Згідно запропонованої схеми (рис. 1.1) банки можуть приймати участь у фінансуванні інноваційних проектів прямо або опосередковано. Пряме фінансування може здійснюватись через прийняття безпосередньої участі банків у статутному чи пайовому власному капіталі або купуючи частину емісії акцій, виступаючи в ролі венчурного інвестора.

З іншого боку банк може прямо надавати довгострокові кредити через механізм кредитування незавершеного виробництва, проектного фінансування та пільгового кредитування. В свою чергу опосередкована роль банків в даному випадку зводиться до набрання завуальованої форми кредитування через лізинг, форфейтинг та франчайзинг.

На думку, Валдайцева С.В., Мотовилова О.В., Молчанова Н.Н. саме кредитам комерційних банків відводиться значна роль у фінансовому забезпеченні інноваційних проектів. Перш за все це стосується кредитування незавершеного виробництва, досліджень і розробок. Другим напрямом кредитування як джерела фінансування інновацій є так зване проектне фінансування, коли кошти виділяються не просто під незавершене виробництво (тобто під здійснення НДДКР), а під визначений проект. Варто зазначити, що фінансування банком проектів – це найбільш складна форма кредитування.

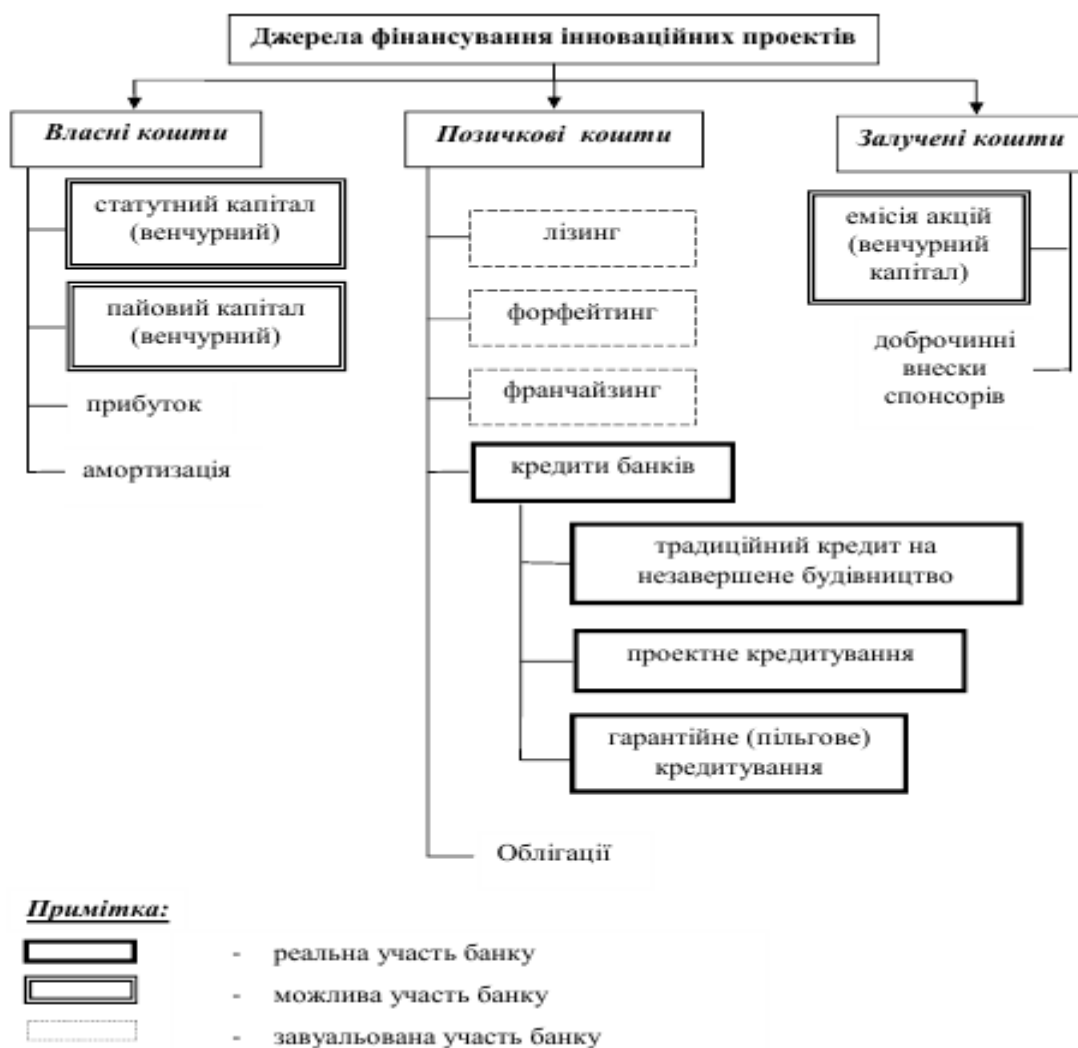

Рис. 1.1. Місце банку у фінансуванні інноваційних проектів[17]

Одним із варіантів кредитування банками (як вітчизняних, так і зарубіжними) інноваційних проектів є участь у прибутку підприємства, яке могло б бути створене спеціально під якийсь проект. В цьому випадку повернення кредиту і процентів по ньому банки могли б отримувати акціями, акціонерного товариства, яке створюється або надання паю в товаристві з обмеженою відповідальністю.

В цілому комерційний банк у системі відносин по кредитуванню інноваційних проектів може виступати у трьох ролях:

1. Кредитор незавершеного виробництва наукових досліджень і розробок, які виконують наукові організації по договорам із зацікавленими замовниками, що оплачують роботи лише після їх повного завершення і прийняття. У цьому випадку виконавці повинні залучити кредит через

очевидний дефіцит у них власних обігових коштів, за рахунок яких можна було б проводити роботи. Умови такого кредитування в силу деяких факторів будуть, як правило, досить жорсткими. До таких факторів можна віднести:

- ризиковий характер кредитів, пов'язаний із відсутністю гарантій досягнення поставлених цілей, можливою відмовою замовника приймати роботу і відсутністю у наукової організації засобів на повернення кредиту. Тут важливим питанням є розподіл ризику по проведенню будь-якого інноваційного фінансування між виконавцем і замовником;

- довгі, як правило, терміни кредитування, які необхідні для проведення серйозних інноваційних (дослідницьких) проектів;

- високі розміри відсоткових ставок, які внаслідок двох попередніх факторів будуть імовірно перевищувати середній рівень;

- відсутність у банків досвіду такого кредитування.

2. Орган, який уповноважений замовниками проекту контролювати хід та якість робіт, відповідати за цільове та ефективне використання виділених засобів. У даному випадку комерційний банк не здійснює кредитування досліджень і розробок по створенню складної наукомісткої продукції, а лише виступає у якості проміжної ланки між державою (в особі відомства або спеціалізованого фонду – загалом, це може бути інше недержавне джерело), яка надає фінансові засоби під ці роботи, та організацією, яка здійснює ці роботи. Надання засобів буде здійснюватись під конкретну програму робіт, причому експертиза, яка підтверджує доцільність вкладень капіталу, буде проводитись експертами банку або спеціалістами, які банк буде наймати на договірній основі. Така схема передбачає отримання банком комісійної винагороди за свої послуги (наприклад, у вигляді певного відсотку від обсягу фінансування). Разом із тим у подальшому комерційний банк може придбати за рахунок власних ресурсів профінансовані з його технічною допомогою інноваційні проекти (ніби купуючи їх у держави, яка стимулювала його на виконання робіт). У

такому разі банк має на меті самостійно розмістити їх на виробництві, участь організації під ці проекти акціонерних товариств (власне проект може виступати у якості вкладу банку), товариств тощо.

3. Джерело інвестицій, коли банк здійснює проектне кредитування. Загалом дана ситуація є подібною до попередньої. Їх об'єднує принципова складність проектного кредитування (фінансування), яка вимагає проведення глибокого аналізу ефективності передбачуваних вкладень капіталу, що ґрунтується на ряді припущень і прогнозів, які стосуються науково-технічного, політичного, юридичного та іншого ризику суміжних робіт, цін на сировину і матеріали, як потрібні для їх виконання тощо. Разом із тим, якщо у попередньому випадку банк виступає лише своєрідним агентом з кредитування і контролю, вкладаючи гроші стороннього (зовнішнього) інвестора, то тепер він ризикує власними кредитними ресурсами.

Варто зазначити, що фінансові продукти банків, які пропонуються для інноваційних підприємств, мають типову нішову характеристику, оскільки вони задовольняють специфічні потреби. Фінансуванням інноваційного бізнесу можуть займатись спеціалізовані або універсальні банки, які створили спеціалізовані відділи або департаменти інноваційного фінансування. Традиційно піонерами комерційного фінансування інноваційних проектів є США. Також значного успіху тут досягнув Ізраїль.

У державах ЄС фінансування інноваційних проектів не набуло особливої популярності.

Відносно національного господарства України, то Т.А. Васильєва [3] переконана в тому, що банківське кредитування є чи не єдиним найбільш простим і основним джерелом фінансування інноваційних проектів, що мають місце в сучасних умовах на вітчизняних підприємствах.

Варто зазначити, що діяльність із кредитування інноваційної сфери національного господарства є досить ризикованою. Внаслідок цього

процентні ставки банків за надані кредити не можуть задовольнити більшість підприємств, тому що плата за кредит не адекватна можливим результатам господарської діяльності після використання цього кредиту.

Однак, на нашу думку, на практиці може виникати три сценарії, за яких банки будуть по-різному вибудовувати свою поведінку щодо об'єкта інноваційного фінансування. Так, перший сценарій – „ефективна ставка банківського відсотка менша за рентабельність інноваційного проекту”. Це вказує на те, що потенційний об'єкт фінансування є надзвичайно привабливим, оскільки прогнозований дохід від його впровадження має забезпечити додаткову економічну вигоду після повного відшкодування інвестованих коштів, навіть з урахуванням всіх можливих ризиків. За таких умов доцільно буде для комерційного банку розглянути варіант участі у венчурному фінансуванні (табл. 1.1). По своїй суті такого роду процедура передбачає створення спеціальних фондів або фондів ризикованого (венчурного) фінансування.

Таблиця 1.1 [22]

Категорії інноваційних проектів

Група	Удосконалений продукт (технологія)	Новий продукт (технологія)
Інноваційні проекти, пов'язані виключно із просуванням готового інноваційного продукту	1,1	1,2
Інноваційні проекти із незавершеною стадією впровадження	2,1	2,2
Інноваційні продукти із незавершеною стадією досіл дослідно-конструкторських робіт (ДКР)	3,1	3,2
Інноваційні продукти із незавершеною стадією науково-дослідних робіт (НДР)	4,1	4,2
Інноваційні проекти із незавершеною стадією пошукових досліджень	5,1	5,2

Комерційний банк тут надає певну суму грошових коштів в обмін на частку у статутному капіталі. Оскільки при венчурному фінансуванні мова

йде про надзвичайно ризиковані проекти, в основі яких лежить створення принципово нових продуктів або технологій на ринок, то зрозуміло, що комерційний банк розраховує на одержання настільки високого прибутку, який принесе більший дохід, ніж позичковий відсоток. У разі імовірності настання інших подій від такого варіанту треба відмовитись.

Другий сценарій припускає, що „ефективна ставка банківського процента дорівнює рівню доходності інноваційного проекту”. Ми вважаємо, що в цих обставинах банку кращим варіантом буде вдатись до проектного фінансування, тому що останнє передбачає покриття вкладених коштів переважно за рахунок доходів, отриманих від реалізації цього проекту. Причому тут банк може брати на себе ініціативу у формуванні грошових потоків і фінансового менеджменту, адже ризик від здійснення проекту є цілком виправданим (як правило створюється вже відома на ринку технологія або товар, які ще не дістали масового поширення), що дасть змогу банку із високою імовірністю отримати запланований дохід. Проте, якщо очікуваний ступінь ризику переважає бажаний прибуток, тоді варто відмовитись й від механізму проектного фінансування.

Для кредитора найбільше значення для прийняття рішення про доцільність кредитування інноваційного проекту відіграє ступінь готовності самої інновації до впровадження.

Якщо умовно розділити інноваційні продукти за ступенем завершення досліджень і характеру результату науково-дослідних та дослідно-конструкторських робіт (НДДКР), то можна отримати наступні категорії інноваційних проектів (табл. 1.2).

Варто зазначити, що кредитування інноваційних проектів доцільно тільки тоді, коли існує реальний результат НДДКР, дослідний зразок технологічної лінії, зразки продукції, адаптовані на ринку, практично відсутні сумніви про можливість його реалізації проекту в цілому.

Таблиця 1.2 [31]

Альтернативні варіанти банківського фінансування інноваційних проектів за
різних умов співставлення рівня ефективної ставки банку та доходності
підприємств

№ п/п	Вид альтернативного співставлення	Форма кредитування	Різновиди	Умови
1.	Позичковий відсоток банку < рентабельності інноваційного проекту	Венчурне фінансування	1. Фінансування інкубаційного періоду	Банк проводить експрес-аналіз інноваційних пропозицій щодо створення бізнес-інкубатора
			2. Фінансування комерційного освоєння	Джерела фінансування – банківські кредити та кошти синдикатського інвестора
			3. Фінансування розвитку	Передумова фінансування – наявність у підприємства технологічного зразка
2.	Позичковий відсоток = рентабельності інноваційного проекту	Проектне фінансування	1. Фінансування, засноване «на життєздатності проекту, без урахування кредитоспроможності його учасників, їхніх гарантій і гарантій погашення кредиту третіми особами»	1. Банки беруть на себе не лише функцію фінансового забезпечення, але й певні зобов'язання щодо управління інвестиційною діяльністю.
			2. Фінансування інвестицій, при якому джерелом погашення є тільки грошові потоки, що генеруються в результаті реалізації проекту	2. Ризики розподіляються не тільки між фірмами, що беруть участь ньому, а й між постачальниками, державними службами чи кредиторами.
			3. Фінансування, при якому забезпеченням кредиту служать як потоки готівки, що генеруються в результаті реалізації проекту, так і активи підприємства	3. Основним джерелом компенсації інвестованих коштів виступає майбутній прибуток від діяльності об'єкта.
			4. Забезпечення кредиту економічної і технічної життєздатності самого підприємства	
3.	Позичковий відсоток > рентабельності інноваційного проекту	Державне гарантування кредитів	1. Безпосереднє гарантування кредитів державою	1. Держава гарантує до 85% кредиту 2. Замість урядових гарантій банки сплачують ризикову премію (2-2,5%) від негарантованої частини кредиту, що включається у платіж
			2. Створення спеціалізованих інститутів (державні банки)	1. Кредит до 25% вартості проекту, до 20 років без застави на створення інноваційного об'єкту; кредит до 75% вартості проекту на безпосередню його реалізацію 2. Проведення основного та додаткового моніторингу

Найбільш привабливим для кредитора є проекти категорій із номерами 1.1 і частково 2.1. Тут продукт, який виходить на ринок, апробований, можна оцінити ринкову перспективу його реалізації. Ризик, пов'язаний із просуванням удосконаленого продукту на ринки мінімальний, тому слід зосередитись на традиційних схемах прийняття рішення про надання кредиту.

За останнім сценарієм, коли „ефективна позичкова ставка є більшою за рівень рентабельності проекту”, комерційному банку буде сенс надавати

кошти лише у разі вжиття заходів щодо мінімізації кредитного ризику державними інституціями. Іншими словами, держава має гарантувати, як правило, більшу частину інноваційного кредиту, щоб запровадити економічний стимул на поживлення інвестиційної діяльності банківського сегменту фінансового ринку. Для унеможливлення банкруств інноваційно-активних підприємств, державні банки повинні регулярно (щомісячно та щоквартально) здійснювати моніторинг реалізації проекту.

Якщо на першому етапі банківський моніторинг спрямований на виявлення відхилень від програми реалізації інвестиційного проекту, то після введення об'єкта в експлуатацію порівнюються поточні показники ефективності інвестицій із плановими. У разі, зниження внутрішньої норми доходності проекту і збільшення строку його окупності банк має вжити всіх необхідних заходів для своєчасного і повного повернення позики.

Висновки до розділу 1

В умовах становлення інформаційно-інтелектуальної по своїй сутності, постіндустріальної економіки та безпрецедентного загострення міжнародної конкуренції за ринки збуту тільки науково-технічна та інноваційна активність зможуть гарантувати країні вже не просто місце в ряду розвинених держав з високим технологічним потенціалом, а її шанси на елементарне виживання. Сьогодні стійкість економічного зростання передусім залежить виключно від досягнень науково-технічного прогресу та високоінтелектуалізованих факторів виробництва. Усе це дійсно робить безперспективною сировинну орієнтацію економічного зростання і настійно диктує необхідність розвитку саме науково-інноваційної сфери.

Таким чином, виходячи з принципової нездатності ліберально-ринкового механізму вирішити проблеми соціально-економічної диференціації в глобальному і регіональному масштабах, а також враховуючи пріоритетність розвитку науково-технічної сфери, яка надійно потрапляє в зону вад ринку, можна зробити висновок про життєво важливу необхідність формування і реалізації державної науково-технічної та інноваційно-промислової політики. Реалізація поступальних дій тріади «освіта – наука – технологія» є цілковито необхідною для нашої держави задля її світлого майбутнього, для ефективного розвитку економічної системи.

У світовій економіці накопичено значний досвід формування та розвитку системи фінансового забезпечення інноваційної діяльності, який включає різноманітні важелі активізації інтелектуальної творчості. Запорука досягнення максимального ефекту від їх застосування – це системне бачення всіх фінансових інструментів, інтеграція з елементами інших підсистем національної інноваційної системи. Звісно, наведені засоби не вичерпують усього комплексу фінансової підтримки інноваційної діяльності, що застосовується у світовій практиці. Комерційні банки займають чільне місце у системі фінансування інновацій. Завуальованість

банківського кредитування простежується через всі можливі джерела фінансового забезпечення інноваційних проектів. Однак, на тлі фінансової кризи комерційні банки стали досить обережними, ейфорія в отриманні цікавого позичальника суттєво зменшилась. Банки за своєю суттю є ризиковими структурами, від так вони мають ризикувати для максимізації своїх прибутків. Так склалось, що зазвичай в Україні банківський відсоток набагато більший за рівень рентабельності проекту, що пояснюється високими ризиками, які несе позичальник. Отже, говорячи про різні сценарії участі банків у фінансуванні інноваційних проектів, на наш погляд, найбільш прийнятним та ефективним саме для України може виступити третій варіант, коли інноваційний проект буде підстраховуватись відповідними державними гарантіями, в такому випадку надання кредиту буде більш реальним.

РОЗДІЛ 2

ОСОБЛИВОСТІ БАНКІВСЬКОГО ФІНАНСУВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ІННОВАЦІЙНИХ ПІДПРИЄМСТВ В УКРАЇНІ

2.1. Система фінансового забезпечення інноваційного-інвестиційного розвитку в Україні

Упровадження ефективної інноваційно-інвестиційної моделі діяльності – одне з важливих першочергових завдань сучасної держави.

Особливо коли під цією моделлю розуміється складна динамічна система, яка включає в себе використання екстенсивних резервів та інтенсивних механізмів і ґрунтується на комплексі фінансово-економічних важелів і стимуляторів. Вдала її реалізація сприяє підвищенню конкурентоспроможності національної економіки та поліпшенню рівня інноваційного процесу. Проте проблему мобілізації фінансово-кредитних ресурсів необхідно вирішувати в комплексі заходів перебудови економіки й управління. Як відомо, думки багатьох учених при трактуванні тих чи інших визначень мають схожу семантику, тому, з метою їх конкретизації, пропонуємо власну схему тлумачення та трансформації окремих понять у дослідженні (рис. 2.1).

У сучасному світі рівень економічного розвитку країни визначається безпосередньо досягненнями науки й техніки та ступенем їх використання, тобто рівнем інноваційних процесів. Останні мають вплив на різні аспекти загальнодержавного розвитку, вони визначають місце країни у світовому господарстві, внутрішнє соціально-економічне становище тощо.

В умовах інвестування економіки в цілому або окремого інноваційного проекту способами державного фінансування, самофінансування або за рахунок фінансових посередників центральне місце відіграє банківський сектор, оскільки саме через нього формуються та направляють до адресатів фінансові потоки.

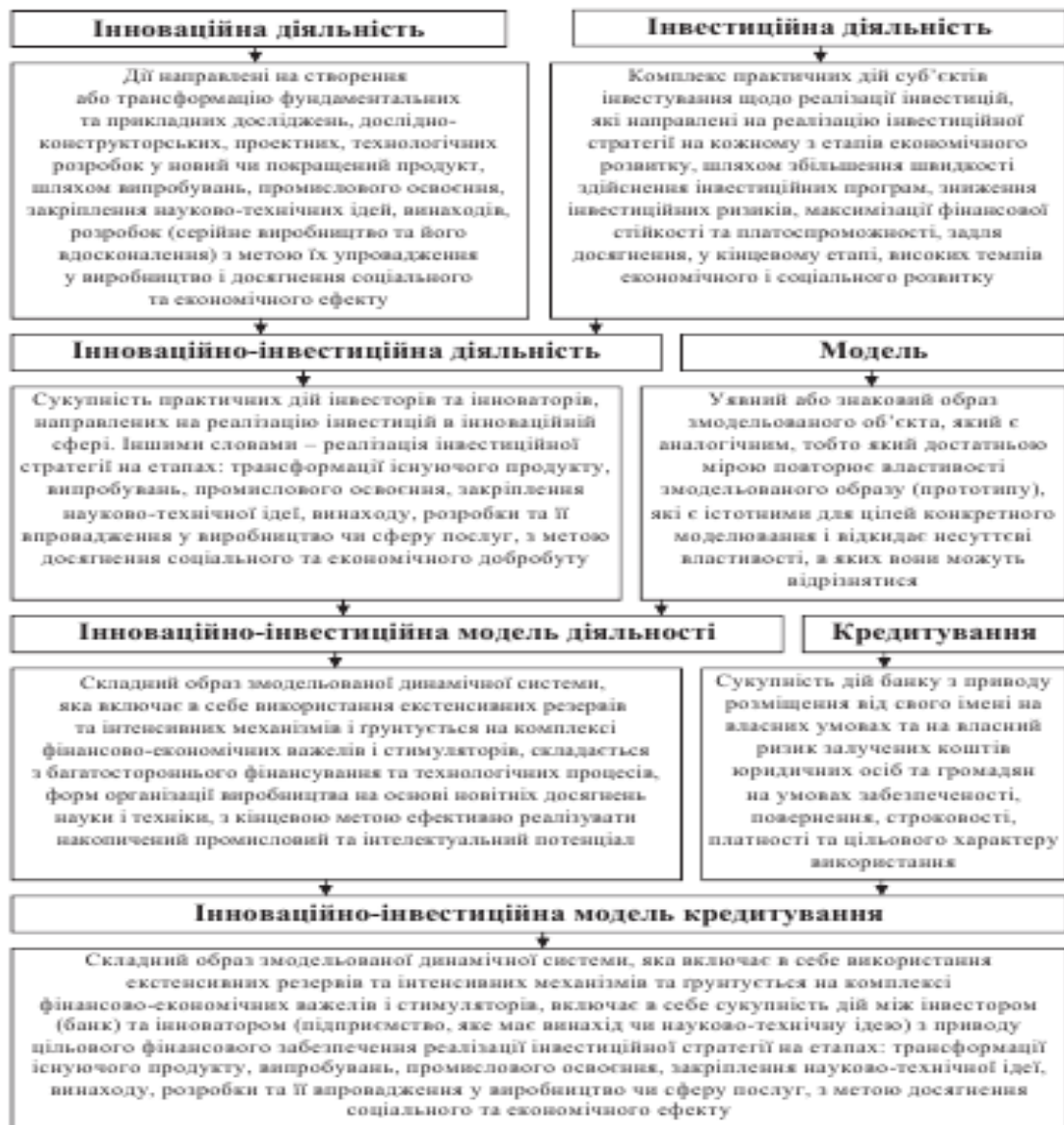

Рис. 2.1. Трансформація понять у дослідженні [20]

За офіційною статистикою, за період 2004-2008 рр. обсяг прямих іноземних інвестицій в Україну становив майже 27 млрд. доларів США, що втричі більше за всі залучені зовнішні інвестиції з часу проголошення української державності. У період кризи економічної та банківської систем відбулося значне відкликання іноземними інвесторами капіталу з України.

Провівши дослідження структури капітальних інвестицій в Україні, можна сказати, що найбільша частка інвестиційної активності припадає на власні кошти підприємств та організацій, частка банківського кредитування нижча за попередній показник у п'ять разів. Так, станом на 01.10.2010 р. власні кошти підприємств, спрямовані на інвестування, становили 62,7%

(64,7 млрд. грн.), кредити банків та інші позики – 12,5% (12,8 млрд. грн.), кошти державного та місцевих бюджетів – 6,7% (6,8 млрд. грн.), кошти населення – 12% (12,3 млрд. грн.), кошти іноземних інвесторів – 2,3% (2,4 млрд. грн.), інші джерела – 3,8% (4 млрд. грн.) [61]. Як відомо, кредити банків належать до джерел позичкових коштів і виступають вагомим методом фінансового забезпечення та, за своєю природою, вважаються важелем стимулювання інноваційної діяльності. Варто згадати класичну теорію інновацій на чолі з її засновником Й. Шумпетером, який визначив, що кредитна емісія є основним джерелом інноваційного розвитку [83]. Звідси виходить, що ресурси банків мають особливе значення для сфери інновацій.

В Україні ресурсна база банків характеризується високою часткою короткострокових коштів. Проведемо структурно-динамічний аналіз терміновості депозитних ресурсів комерційних банків України (табл. 2.1).

Таблиця 2.1 [38]

Структурно-динамічний аналіз терміновості депозитних ресурсів комерційних банків України за 2013-2016 роки, млн. грн.

Термін	Період				Темп росту, %			Структура, %			
	2013	2014	2015	2016	2014-2013	2015-2014	2016-2015	2013	2014	2015	2016
До запитання	205 565	250 153	305 383	364 547	121,7	122,1	119,4	30,7	37,1	42,6	45,9
До 1 року	188 831	210 442	271 454	271 849	111,4	129,0	100,1	28,2	31,2	37,9	34,3
Від 1 до 2 років	249 362	186 535	120 055	148 497	74,8	64,4	123,7	37,2	27,6	16,8	18,7
Більше 2 років	26 216	27 963	19 836	8 581	106,7	70,9	43,3	3,9	4,1	2,8	1,1
Всього	669 974	675 093	716 728	793 475	100,8	106,2	110,7	100,0	100,0	100,0	100,0

За даними табл. 2.1 ми бачимо, що сукупний обсяг депозитних ресурсів за 2013-2016 роки зріс. У 2014 році відбувся не значний ріст на 1%, але у 2016 році темп росту пришвидшився і становив 110,7%. У 2014 році спостерігалася позитивна динаміка росту вкладів терміном більше 2 років на 7%, натомість сума вкладів від 1 до 2 років зменшилися на 25%. У 2015 році збільшилися розміри депозитів до запитання та до 1 року на 22% і на 29% відповідно, а величина депозитів від 1 до 2 років та більше 2 років зменшилися на 36% і 29% відповідно, що є негативною тенденцією. У 2016

році вклади терміном більше 2 років зменшилися ще на 57%. За досліджуваний період значно зросла частка вкладів до запитання. У 2013 році вона становила 31% і у 2016 році дорівнювала 46%. Однією з причин такої тенденції є нестабільна економічна ситуація в країні, що призводить до недовіри вкладників до банків. З точки зору банків, через ріст частки депозитів на вимогу зменшилась стабільність ресурсної бази. Постійно скорочувалася частка депозитів терміном від 1 до 2 років (у 2013 році у структурі вони займали 37%, а у 2016 році 19%) та депозитів терміном більше 2 років (їх частка у 2016 році становила лише 1%). Частка депозитів терміном до 1 року зростала до 2015 року, але у 2016 зменшилась до 34%, що свідчить про незначне покращення структури пасивів банків. З табл. 2.2 ми бачимо, що обсяги кредитів до 1 року у 2013-2014 роках зменшувалися на 3% та 20% відповідно. Натомість зростали кредити від 1 року до 5 років та кредити більше 5 років. Наприклад, у 2014 році темп росту обсягів кредитів від 1 до 5 років становив 125%, а обсягів кредитів більше 5 років – 124%. У структурі кредити до 1 року переважали у 2013-2015 роках, а у 2016 році їхня частка дорівнювала 35%. Протягом досліджуваного періоду спостерігалась тенденція до збільшення питомої ваги кредитів більше 5 років до 25% у 2016 році.

Таблиця 2.2 38]

Структурно-динамічний аналіз терміновості наданих кредитів комерційними банками України за 2013-2016 роки, млн. грн.

Показник	Роки				Темп росту,%			Структура,%			
	2013	2014	2015	2016	2014-2013	2015-2014	2016-2015	2013	2014	2015	2016
Кредити до 1 року	426 082	413045	437977	350475	96,9	80,0	0,0	46,8	40,5	44,6	35,1
Кредити від 1 року до 5 років	310 739	390343	329593	389798	125,6	118,3	0,0	34,1	38,2	33,6	39,0
Кредити більше 5 років	173 961	217280	214057	258409	124,9	120,7	0,0	19,1	21,3	21,8	25,9
Всього	910 782	1020667	981627	998682	112,1	101,7	0,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Зіставляючи дані табл. 2.1 та табл. 2.2 ми виявили, що обсяги наданих кредитів значно перевищують обсяги депозитних ресурсів. Тобто, депозитні ресурси не покривали видані кредити. Обсяги короткострокових депозитних ресурсів зросли, натомість у структурі наданих банками кредитів збільшилась частка довгострокових кредитів.

Таблиця 2.3 [38]

Динамічний аналіз коефіцієнтів покриття виданих кредитів депозитними ресурсами за 2013-2016 роки

Показник	Роки				Абсолютний приріст		
	2013	2014	2015	2016	2014-2013	2015-2014	2015-2016
Коефіцієнт покриття до 1 року	0,44	0,51	0,62	0,78	0,07	0,11	0,16
Коефіцієнт покриття більше 1 року	0,65	0,52	0,32	0,45	-0,13	-0,20	0,13
Коефіцієнт покриття	0,74	0,66	0,73	0,79	-0,07	0,07	0,06

Зрозуміло, що такі кошти неможливо використовувати для фінансування фундаментальних досліджень і винаходів із довгим періодом дії кредитного договору.

Сучасний дефіцит інвестиційних ресурсів загострює потребу в довготерміновому залученні заощаджень громадян для фінансування інноваційної діяльності.

Державна політика у сфері стимулювання заощаджень, на нашу думку, має спрямовуватися на комплексну підтримку формування та розвитку небанківських фінансових інститутів, оскільки ці установи на початку своєї діяльності не мають значних ресурсів та надійних інструментів для їх розміщення. До такої підтримки прийнято відносити: пільгове кредитування, податкове стимулювання інвестиційно-інноваційної діяльності, венчурне фінансування, збільшені процентні ставки за депозитами, амортизаційні

пільги, дисконтні ставки, компенсації, співпрацю заохочувальних фондів, державні дотації, бюджетні позики тощо.

Вважаємо, що стимулювання інвестиційно-інноваційної діяльності вимагає заходів щодо зниження податку з прибутку в розмірі інвестицій у нововведення, віднесення витрат на науково-дослідне обладнання до поточних витрат, тимчасове звільнення від оподаткування прибутку від використання запатентованих винаходів на фіксований термін.

Проте ці стимули інвестиційно-інноваційної активності можуть стати значимими лише за умови досконалого законодавства та відсутності підводних каменів, що може бути забезпечене лише після тривалого періоду стабілізації загальноекономічного середовища.

На нашу думку, щоб стимулювати залучення коштів у небанківські фінансові інститути, потрібно застосовувати не лише податкові стимули та пільги, а й інші організаційно-економічні механізми. Забезпечити реалізацію стратегії акумуляції заощаджень можуть профспілки шляхом включення до колективних договорів положень про обов'язкове страхування життя та додаткове пенсійне страхування найманих працівників.

Роль банківського фінансування інноваційно-інвестиційної діяльності залежатиме від вирішення низки проблем, пов'язаних з урахуванням бар'єрів невизначеності та кредитних ризиків. У зв'язку зі складністю подолання ризиків довгострокового кредитування самостійно банківською системою треба опрацювати механізми розподілу цих ризиків з державною участю. Така участь у процесах інвестиційного кредитування можлива також із застосуванням низки інших організаційно-економічних механізмів, насамперед створення кредитних консорціумів, коли кредитний ризик розподіляється між державним інститутом (спеціально створеними для цього фондами розвитку, уповноваженими банками), комерційними банками і прямими інвесторами.

На теперішній час в Україні практика консорціумного кредитування ще тільки набуває свого розповсюдження й пов'язана в основному з великими

кредитними проектами, фінансування яких не під силу окремо взятим банкам. Використання зазначеної схеми сприятиме дотриманню всіх нормативів регулятора, диверсифікації кредитних ризиків, задоволенню потреб інвесторів у ресурсах. Основними причинами об'єднання банків у консорціуми є: обмеження Національного банку України на розміри кредитування, нестача власних ресурсів банку.

Використання консорціумного кредитування сприятиме:

- послабленню обмежень Національного банку України щодо розмірів надання кредитів, які стримують банківське кредитування інноваційних проектів;

- розв'язанню проблеми нестачі власних ресурсів банків при фінансуванні великих інноваційних проектів;

- розв'язанню проблем корупції, неринкових підходів, низького рівня кредитного менеджменту при державному кредитуванні інноваційних проектів;

- підтримці суб'єктам інноваційної діяльності в реалізації інноваційних проектів з боку потужних та впливових структур.

Щодо галузевого фінансування, то в сучасних кризових умовах в Україні майже припинене кредитування малого та середнього бізнесу, кредитування великих промислових комплексів (харчової, легкої, хімічної, нафтохімічної, металургійної, металообробної промисловості та машинобудування) ведеться на 15% усієї потужності банківської системи країни.

Відповідна вага інвестиційних ресурсів не дає змоги стабільно розвиватися вже ідейно сформованим та розпочатим інноваційним процесам.

Негативним наслідком такого занепаду є скорочення перспективних інноваційних напрацювань, зниження рівня новизни, деградації існуючого науково-технічного потенціалу в уже зазначених видах економічної діяльності, і, як найгірше, – втрата першочерговості та самостійності у створенні нововведень.

Варто зазначити проблему відсутності сформованої інноваційної інфраструктури, за допомогою якої можна було б синтезувати виробничий, фінансовий і торгівельний капітал в освіту, науку та виробництво.

Технопарки, технополіси, бізнес-інкубатори, лізингові, факторингові, маркетингові та сертифікаційні центри повинні становити ланцюг перетворень до інноваційної інфраструктури. В умовах кризи вирішення питання загальнодержавного реформування управлінського апарату інфраструктури управління інноваційним розвитком постає ключовим. Необхідна термінова розробка всеукраїнської концепції науково-технічного та економічного прориву і подолання кризи. Головним у цій концепції є визначення державою такої інноваційної стратегії, використання якої сприяло б подоланню кризи та формуванню нової інноваційної політики, а також визначення пріоритетних регіонів України, які пов'язані з конкурентоспроможними галузями нашої науки та економіки (ракетно-космічний комплекс, авіабудування, суднобудування, приладобудування, військово-промисловий комплекс).

Упровадження інновацій, навпаки, від науково-технічного прогресу, не закінчується появою на ринку нового продукту, послуги чи доведенням до проектної потужності нової технології. Інновації починають розвиватися дифузно. Значення для системи фінансового забезпечення інноваційно-інвестиційного розвитку процесу дифузії полягає в тому, що за таких умов інновації вже не так потребують фінансових коштів і відповідних джерел фінансування, а створюють їх самі. Тобто в системі координат «фінанси – інновації» відбувається перехід до нового етапу діалектичного розвитку: уже інновації стають першоджерелом фінансів. Принцип системності забезпечує перехід від структурного (поетапного) підходу фінансування до системного.

Урахування цього об'єктивно формує передумови для трансформації базової моделі фінансового забезпечення інноваційного розвитку, що надаватиме йому статусу генератора зростання інноваційного і фінансового потенціалу.

Трансформована модель фінансового забезпечення має назву «інноваційно-інвестиційна модель кредитування економічного розвитку», ґрунтується на основі синтезу інвестиційного кредитування та інновацій і має вигляд тривимірного простору «інновації – інвестиції – час» (рис. 2.2).

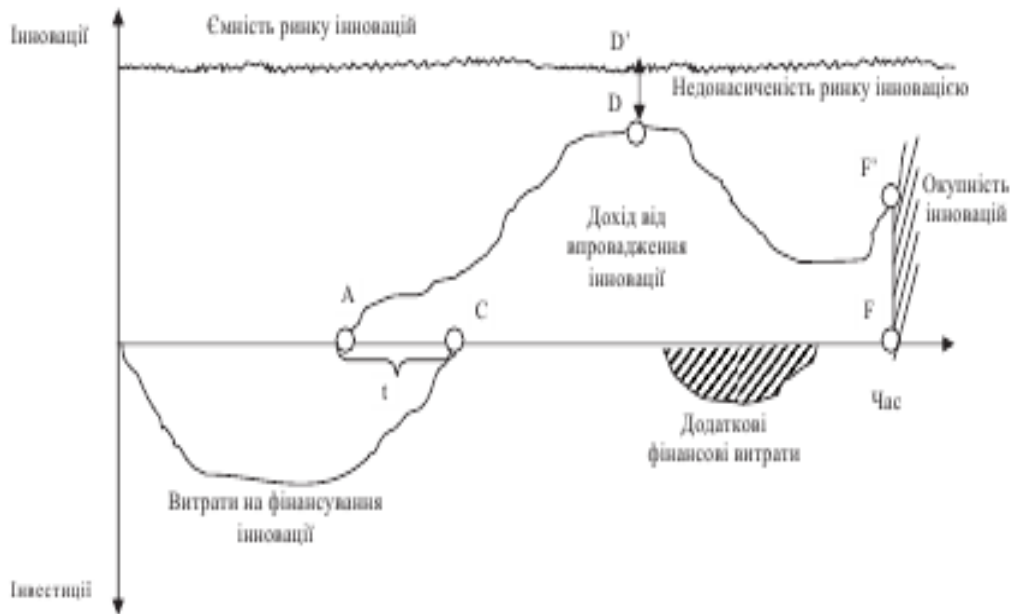

Рис. 2.2. Інноваційно-інвестиційна модель кредитування економічного розвитку «інновації – інвестиції – час» [34]

Ця модель показує процес фінансового забезпечення впровадження інновації. Отже, через певний період фінансування інвестор (банківська установа) починає отримувати дохід від упровадження інновацій – т. А. Проте фінансування інновацій ще не закінчене, та продовжується до т. С проміжок часу, що дорівнює t . Дохід від упровадження інновацій поступово збільшується та прямує до ламаної лінії – ємності ринку інновацій. Ємність ринку інновацій зображена на рис. 2.2 не суцільною прямою лінією, а ламаною, оскільки попит на нововведення або на будь-який інший товар постійно змінюється та варіює в часі. Недонасиченість ринку інновацією є відстань від т. D до т. D'. Однак дохід від інновацій може знизитися, не дійшовши до точки окупності (т. F, т. F'), у цьому разі необхідно запровадити маркетинговий крок, який потребує додаткових фінансових витрат. Інвестиції припиняються в разі неотримання прибутку, отриманні збитків, за повної окупності та відсутності перспектив на майбутнє.

На певному проміжку часу дохід від упровадження інновацій інвестор (банківська установа) може використовувати як джерело їх самофінансування. Тобто інновації вже не так потребують фінансових коштів і відповідних джерел фінансування, а створюють їх самі (рис. 2.3).

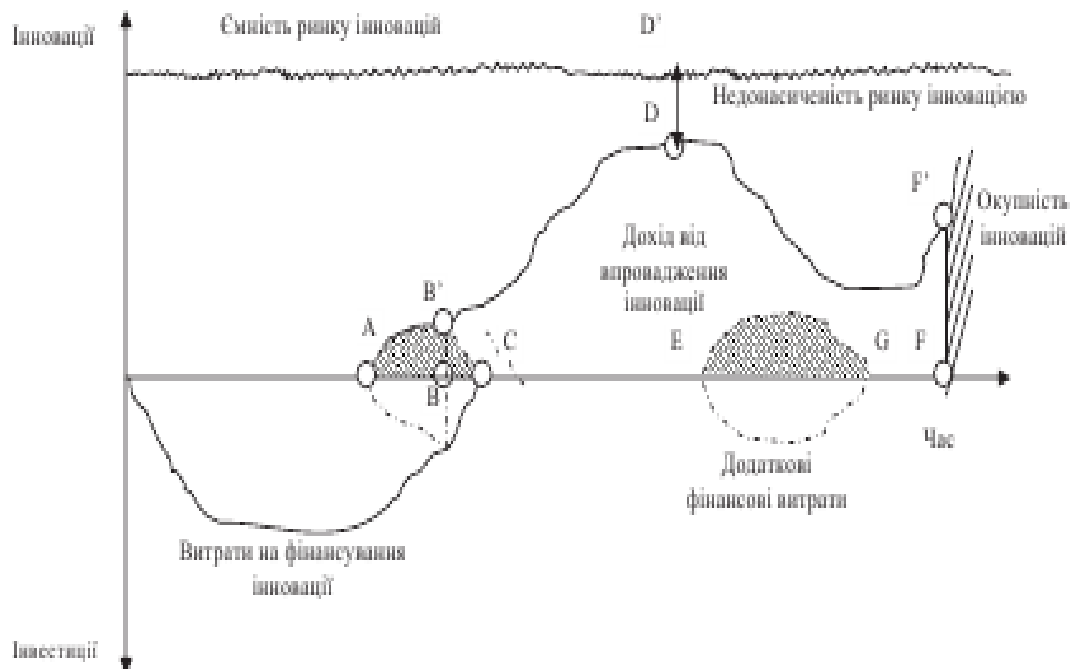

Рис. 2.3. Інноваційно-інвестиційна модель кредитування економічного розвитку «інновації – інвестиції – час за участі самофінансування» [34]

Ця модель показує процес фінансового забезпечення впровадження інновації. Отже, через певний період фінансування інвестор (банківська установа) починає отримувати дохід від упровадження інновацій – т. А. Проте фінансування інновацій ще не закінчене, та продовжується до т. С проміжок часу, що дорівнює t . Дохід від упровадження інновацій поступово збільшується та прямує до ламаної лінії – ємності ринку інновацій. Ємність ринку інновацій зображена на рис. 2.3 не суцільною прямою лінією, а ламаною, оскільки попит на нововведення або на будь-який інший товар постійно змінюється та варіює в часі. Недонасиченість ринку інновацією є відстань від т. D до т. D'. Однак дохід від інновацій може знизитися, не дійшовши до точки окупності (т. F, т. F'), у цьому разі необхідно запровадити маркетинговий крок, який потребує додаткових фінансових витрат.

Інвестиції припиняються в разі неотримання прибутку, отриманні збитків, за повної окупності та відсутності перспектив на майбутнє.

Іноді інвесторові потрібно проводити деякі маркетингові заходи для підтримки інноваційного розвитку, модернізувати та доповнювати новими властивостями виріб чи послугу, яка пропонується як інноваційна. Проте саме при переході через точку беззбитковості інвестор (банківська установа) починає отримувати саме чистий дохід від упровадження новинки.

2.2. Фінансове забезпечення інноваційної діяльності у промисловості

Тривала нестача фінансових ресурсів для інноваційної активності підприємств гальмує модернізацію виробничого потенціалу промисловості України. Недостатність поточного рівня фінансування інноваційної діяльності підтверджується даними про те, що у загальній сумі витрат на виробництво і реалізацію промислової продукції витрати на інноваційну діяльність не перевищували 1,0-1,6% (упродовж 2005-2012 рр.). За таких обсягів фінансування інноваційної діяльності практично неможливе розширене інноваційно-технологічне відтворення промислового виробництва та здійснення реструктуризації економіки на основі впровадження науково-технічних досягнень. Для порівняння зазначимо, що частка витрат на інноваційну діяльність у сукупній сумі продажів компаній у країнах ОЕСР становить 3,2% (у Німеччині), 4,5% (у Південній Кореї), 5,8% (у Канаді), 6,7% (у Швеції).

Аналізуючи позиції України за індексом глобальної конкурентоспроможності, можемо побачити, що загальнодержавна науково-технічна база і наявна кількість вчених та інженерів займають високі позиції порівняно з іншими показниками (табл. 2.4). Високими також є показники якості науково-дослідних інститутів, що свідчить про високий потенціал та підтверджує хороший рівень здатності до інновацій. Проте найнижчими є показники стану розвитку кластерів та спад кількості

державних закупівель високотехнологічної продукції, що свідчить про відсутність злагодженого механізму кооперації між науково-дослідними інститутами і промисловими підприємствами та незацікавленість держави в розвитку інноваційного середовища на ринку останніми роками, що уповільнює дифузію інноваційних процесів та їх запровадження.

Таблиця 2.4 [76]

Індекс глобальної конкурентоспроможності України у сфері інновацій

Індекс глобальної конкурентоспроможності (позиції України за основними складовими)	2014–2015 роки (144 країни)	2015–2016 (140 країн)	2016–2017 (138 країн)	2017–2018 (137 країн)
Інновації та фактори вдосконалення	92	72	73	77
Інновації	81	54	52	61
Здатність до інновацій	82	52	49	51
Якість науково-дослідних інститутів	67	43	50	60
Витрати компаній на дослідження і розробки	66	54	68	76
Співпраця університетів та промисловості у дослідженнях та розробці	74	74	57	73
Державні закупівлі високотехнологічної продукції	123	98	82	96
Наявність вчених та інженерів	48	29	29	25

Структура економіки України орієнтована на сировину, зокрема на видобувну, сільськогосподарську галузі та експорт сільськогосподарських продуктів, а економіка країн Євросоюзу характеризується переорієнтацією з високотехнологічного матеріального виробництва на розвиток соціальної сфери та сфери послуг. Відмінності у структурі економіки країн ЄС-28 та України відображаються і в різниці фінансування інноваційної діяльності відносно їх ВВП.

Відповідно до даних провідні країни ЄС-28, зокрема Швеція, Німеччина, Данія, Франція, виділяють 2-3% від ВВП, що сприяє постійному розвитку економіки та забезпечує лідируючі позиції на світових ринках. Країни, що відзначаються низьким рівнем капіталовкладення в інноваційну діяльність, мають відносно нижчий рівень економіки.

Україна витратила 0,07% [76] від ВВП на інноваційну діяльність, що значно менше, ніж в країнах ЄС-28.

Визначальними тенденціями фінансування інноваційної діяльності в Україні є обмеженість власних фінансових ресурсів її суб'єктів і джерел залучення коштів. Ключовими джерелами фінансування інвестиційної діяльності є власні кошти підприємств та позичкові кошти. Так, на власні

кошти підприємств припадає понад половина сукупного обсягу фінансування інноваційної діяльності промислових підприємств. Упродовж 2000-2013 рр. частка власних коштів підприємств досягала значень 85-88% (у 2005-2006 рр.) і 53% (у 2011 р.). Абсолютні обсяги витрат підприємств на інновації за рахунок самофінансування коливались від 7,96 млрд. грн. (2007 р.), до 4,78 млрд. грн. (2010 р.), а останнім часом становили 6,97 млрд. грн. (2013 р.). Дискретні зміни у витрачанні власних коштів на інновації спричинені нестабільністю фінансового стану виробничих підприємств, яка посилюється внаслідок стагнації промислового виробництва і низької прибутковості діяльності багатьох підприємств. Обсяги кредитних ресурсів у фінансуванні інноваційної діяльності невинно зростали упродовж 2000-2008 рр., досягли піка (4,04 млрд. грн. у 2008 р.) і далі циклічно коливались (знизилися до 0,63 млрд. грн. у 2010 р., зросли до 5,49 млрд. грн. у 2011 р. і знову знизилися до 0,63 млрд. грн. у 2013 р.).

Водночас частка кредитів у сукупному фінансуванні інноваційної діяльності коливалась у широких межах 6-38%.

Залучення кредитних коштів дозволяє підприємствам розширювати інноваційно-технологічний базис виробництва, проте наразі взаємодія між фінансовим та реальним секторами економіки гальмується внаслідок поглиблення нерівності у відносинах секторів і посилення домінування першого над другим. В умовах дорогих кредитних ресурсів мало рентабельні підприємства промисловості є неплатоспроможними позичальниками, для яких залучення довгострокового кредитування для здійснення інноваційної діяльності є практично недоступним.

Державна підтримка інноваційної діяльності в Україні здійснюється у різних формах – прямого бюджетного фінансування, сприятливої кредитної, податкової і митної політики, створення спеціалізованих державних (комунальних) інноваційних фінансово-кредитних установ, надання державних гарантій комерційним банкам, які здійснюють кредитування пріоритетних інноваційних проектів тощо. Пряме фінансування з державного

і місцевих бюджетів є досить обмеженим і зазвичай стосується невеликого кола інноваційно-активних підприємств (2,0-3,0% від їх загальної кількості). Слід зауважити, що використання навіть цих обмежених коштів не спрямовується у визначені державою пріоритетні напрями інноваційної діяльності, значна їх частина надається добувним підприємствам, низькотехнологічним і середньо низькотехнологічним виробництвам (металургії, хімії). Такий галузевий розподіл коштів консервує існуючу застарілу технологічну структуру виробництва і не сприяє прогресивним структурним зрушенням.

При розгляді інтенсивності інноваційних процесів скористаємося таким показником, як обсяг витрат на технологічні інновації у поточних та постійних цінах, а також, для забезпечення міжнародної співставності значень, – показником обсягу витрат у доларовому еквіваленті у перерахунку на паритет купівельної спроможності національних валют (ПКС).

У табл. 2.5 наведено динаміку фінансування інновацій на рівні вітчизняної промисловості у цілому.

Таблиця 2.5 [67]

Загальний обсяг витрат за напрямками інноваційної діяльності

	млн.грн			у відсотках до усього		
	2010	2015	2017	2010	2015	2017
Усього	8045,5	13813,7	9117,5	100,0	100,0	100,0
у тому числі на						
внутрішні НДР	818,5	1834,1	1941,3	10,2	13,3	21,3
зовнішні НДР	177,9	205,4	228,5	2,2	1,5	2,5
придбання машин, обладнання та програмного забезпечення	5051,7	11141,3	5898,8	62,8	80,6	64,7
придбання інших зовнішніх знань	141,6	84,9	21,8	1,8	0,6	0,2
інше	1855,8	548,0	1027,1	23,0	4,0	11,3

У 2009-2010 рр. була порушена багаторічна тенденція до помірної участі у фінансуванні інновацій за рахунок коштів іноземних інвесторів (табл. 2.6). За значимістю іноземні інвестиції в 1998, 2000, 2009-2010 і 2013 рр. займали друге місце серед усіх джерел після власних коштів підприємств. Якщо у 2008 р. частка витрат іноземних інвесторів становила

лише 0,96%, то в 2010 р. був встановлений її історичний максимум – 29,97%, а в обробній промисловості частка іноземних коштів досягла 31,29%.

Таблиця 2.6 [67]

Загальний обсяг фінансування інноваційної діяльності за джерелами

	2010		2015		2017	
	тис. грн	у відсотках до загального обсягу	тис. грн	у відсотках до загального обсягу	тис. грн	у відсотках до загального обсягу
Усього	8045495,2	100,0	13813674,4	100,0	9117537,2	100,0
у тому числі за рахунок коштів						
власних	4775235,7	59,3	13427034,7	97,2	7704114,4	84,5
державного бюджету	87001,0	1,1	55141,2	0,4	227290,5	2,5
місцевих бюджетів	5663,7	0,1	38361,9	0,3	95584,7	1,0
позабюджетних фондів	929,0	0,0	1403,0	0,0	311,7	0,0
вітчизняних інвесторів	31018,7	0,4	74277,6	0,6	273086,8	3,0
іноземних інвесторів	2411395,6	30,0	58633,0	0,4	107773,0	1,2
кредитів	626107,6	7,8	113742,0	0,8	594464,5	6,5
інших джерел	108143,9	1,3	45081,0	0,3	114911,6	1,3

У 2013 р. найбільший інтерес іноземних інвесторів здобули виробництво авіакосмічної техніки (40,7% від обсягу іноземних вкладень, що становило 37,7% від вкладень у галузь з усіх джерел), виробництво двигунів і турбін (відповідно 37,7 та 79,0%), виробництво основних органічних хімічних речовин (відповідно 1,0 та 87,3%), виробництво зброї та боєприпасів (відповідно 3,4 та 81,1% – у цьому та попередніх випадках це вже надкритично для розвитку галузей), виробництво вимірювального обладнання (відповідно 5,7 та 51,5%, що також є критичним) і виробництво харчових продуктів (відповідно 11,0 та 10,0%). Для розвитку всіх об'єктів, окрім останнього, іноземні кошти є ключовими, тому громадянське протистояння в Україні та міждержавні сутички з Російською Федерацією в 2014 р. суттєво вплинуть саме на ці галузі, через що обсяг втрат у фінансуванні інновацій досягне якнайменш 1 млрд. грн. (і це не враховуючи втрату економічного потенціалу Криму та руйнівні наслідки бойових дій на Донбасі). Попри доволі помірну частку іноземних вкладень в обробній промисловості (15,13%), у

машинобудуванні її величина дійшла до 28,65%, що для країни є історичним рекордом. Отже, у 2013 р. рівень кооперації з країною-сусідом з приводу здійснення інновацій в українському машинобудуванні досяг максимуму, але наступного року внаслідок розгортання багатоаспектного міждержавного протистояння від такої спадщини з політичних міркувань було вирішено відмовитись.

Розгляд структури інноваційних витрат за напрямками інновацій ускладнювався змінами статистичної звітності (табл. 2.7, рис. 2.4). Зміни її формату відбувалися шляхом додавання або ліквідації напрямів діяльності, які, на думку фахівців Державної статистики, найкраще відображають специфіку інноваційної активності суб'єктів господарювання та відповідають міжнародним обліковим стандартам, які в свою чергу теж мають власну еволюцію.

Таблиця 2.7 [67]

Загальний обсяг витрат за напрямками інноваційної діяльності

	млн.грн			у відсотках до усього		
	2010	2015	2017	2010	2015	2017
Усього	8045,5	13813,7	9117,5	100,0	100,0	100,0
у тому числі на						
внутрішні НДР	818,5	1834,1	1941,3	10,2	13,3	21,3
зовнішні НДР	177,9	205,4	228,5	2,2	1,5	2,5
придбання машин, обладнання та програмного забезпечення	5051,7	11141,3	5898,8	62,8	80,6	64,7
придбання інших зовнішніх знань	141,6	84,9	21,8	1,8	0,6	0,2
інше	1855,8	548,0	1027,1	23,0	4,0	11,3

Серед напрямів інноваційної діяльності провідним залишається придбання машин, устаткування та програмного забезпечення: його частка – 64,7%% від загального обсягу витрат та завжди перевершувала вагу будь-якого іншого напрямку.

Дієвим механізмом впливу держави на інноваційні процеси в Україні є надання податкових пільг. Із запровадженням у Податковому кодексі України норм про звільнення від оподаткування прибутку (його частини) для підприємств з виробництва техніки, яка працює на альтернативних

видах палива, на відновлюваних джерелах енергії, для виробників біопалива, для літакобудування тощо, кількість таких виробників зросла в десятки разів. Обсяги коштів, зекономлених ними за рахунок пільг зі сплати податку на прибуток, становили 1,0-1,9 млрд. грн. упродовж 2012-2013 рр.

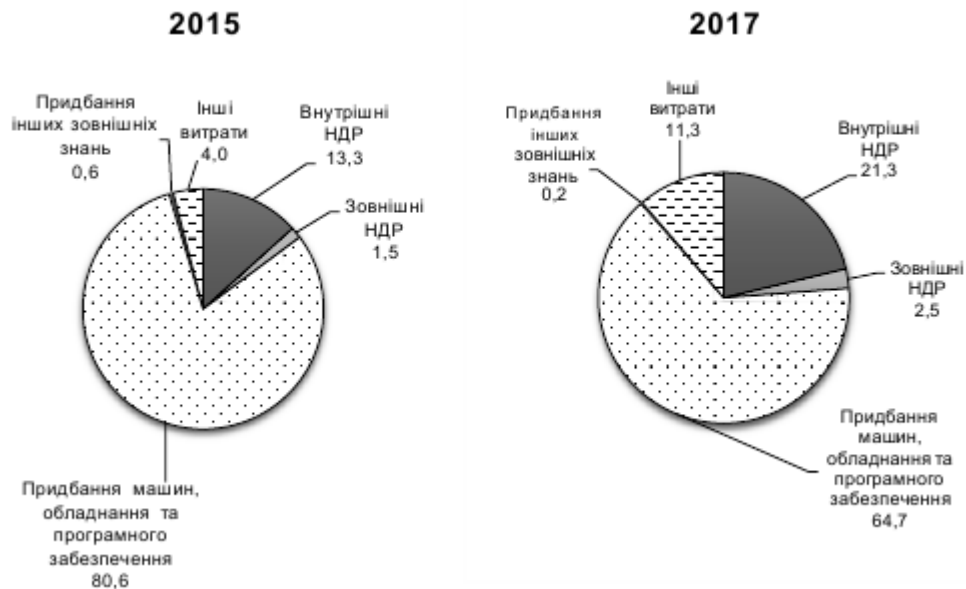

Рис. 2.4. Розподіл загального обсягу витрат за напрямками інноваційної діяльності, % [67]

Формування мережі спеціалізованих державних (комунальних) інноваційних фінансово-кредитних установ, що передбачено законодавством, мало стати важливим елементом державної фінансової підтримки інноваційної діяльності суб'єктів господарювання різних форм власності. Проте досвід їх створення і функціонування досі показував витратність і неефективність таких дій. Так, створення Державної інноваційної фінансово-кредитної установи, яка стала наступником майнових прав і обов'язків Державного інноваційного фонду та його регіональних відділень, державного підприємства "Українська інноваційна фінансово-лізингова компанія", не вплинуло на інноваційні процеси. Інша фінансова установа – Фонд підтримки малого інноваційного бізнесу – так і не почала діяти через відсутність коштів у бюджеті, а його регіональні відділення не створювалися через їхню сумнівну ефективність. Спеціалізований ПАТ "Інноваційно-промисловий банк" збанкрутував і був позбавлений ліцензії

ще у 2012 р. Отже, питання формування фінансової інфраструктури підтримки інноваційної діяльності залишається відкритим. Натомість показує життєздатність вузькопрофільна фінансова інфраструктура на кшталт інноваційних лізингових компаній. Прикладом такої є Національна акціонерна компанія "Укрсвітлолізинг". Переваги подібної форми інноваційної інфраструктури ґрунтуються на сукупності таких чинників:

1) якісна наукова розробка, що доведена до стадії масового виробництва нової техніки і забезпечує економію енергоресурсів у процесі експлуатації;

2) бюджетне фінансування лізингової компанії;

3) широкий ринок збуту, платоспроможність учасників якого базується на муніципальних бюджетах. При цьому на етапі виведення нового продукту на ринок усі ризики лізингової компанії покладаються на бюджет, із коштів якого фінансується її діяльність.

Оцінюючи міжгалузевий розподіл витрат на фінансування інноваційної діяльності за основними видами промислової діяльності, можна констатувати, що центральним осередком інноваційної активності є переробна промисловість. У переробній промисловості великі витрати на фінансування інноваційної діяльності здійснюються у таких видах діяльності, як виробництво машин і устаткування, окремих видів транспортних засобів, харчових продуктів і напоїв, хімічних речовин і хімічної продукції, основних фармацевтичних продуктів і фармацевтичних препаратів, металургійне виробництво. Разом із тим витрати на фінансування інноваційної діяльності розподіляються переважно на користь середньо- і низькотехнологічних виробництв, а не високотехнологічних. Тож механізм фінансування інноваційної діяльності, у якому домінує самофінансування і обмежені зовнішні джерела залучення коштів, не забезпечує перерозподіл фінансових ресурсів у високі технології, консервує існуючу технологічну структуру економіки, гальмує прогресивні структурні зрушення.

Узагальнення стану і тенденцій фінансового забезпечення інноваційної діяльності в Україні дозволило виявити такі проблеми:

– фінансові обмеження залишаються основним фактором гальмування інноваційної діяльності, що пов'язано з нестачею власних фінансових ресурсів у суб'єктів інноваційної діяльності та недоступністю зовнішніх джерел фінансування;

– дефіцит власних коштів, які є основним джерелом фінансування інноваційної діяльності, спричинений незадовільним фінансовим станом підприємств промисловості, стагнацією промислового виробництва;

– висока вартість кредитних ресурсів, які є другим за значенням джерелом фінансування інноваційної діяльності, ускладнює їх залучення до фінансування інноваційних проектів, особливо для низькорентабельних підприємств, які потребують технологічної модернізації, неспроможні залучати довгострокові кредити на здійснення інновацій;

– державна підтримка інноваційної діяльності у формі прямого фінансування має суттєві бюджетні обмеження та не узгоджена з пріоритетами інноваційного розвитку. Значна частина бюджетних асигнувань надається добувним підприємствам, низько- і середньотехнологічним виробництвам, що не сприяє прогресивним структурним зрушенням;

– надання податкових пільг підприємствам, які здійснюють продуктивні та технологічні інновації, є дієвим механізмом впливу держави на прискорення інноваційних процесів. Податкові пільги сприяють освоєнню новітніх технологій виробництва і забезпечують мультиплікаційні ефекти технологічного розвитку різних галузей економіки;

– досвід створення спеціалізованих державних (комунальних) інноваційних фінансово-кредитних установ в Україні є негативним, що вимагає перегляду принципів формування та розвитку цієї форми державної

фінансової підтримки інноваційної діяльності суб'єктів господарювання різних форм власності;

– домінування механізмів самофінансування інноваційної діяльності і обмеженість зовнішніх джерел залучення коштів спричинює консервацію існуючої технологічної структури економіки, не забезпечує перерозподіл фінансових ресурсів у наукомісткі технології, гальмує прогресивні структурні зрушення у національному господарстві, що обумовлює потребу вдосконалення механізмів фінансування науково-технологічної та інноваційної діяльності.

2.3. Аналітична оцінка банківського фінансування інноваційного розвитку економіки України

За сучасних умов господарювання довгострокове економічне зростання неможливе без впровадження інноваційних технологій, високотехнологічних, ресурсо- та енергозберігаючих виробництв. У ринково розвинених країнах 85-90% приросту ВВП забезпечується за рахунок виробництва та експорту наукомісткої продукції, застосування нових технологій, тоді як в Україні частка високотехнологічної продукції ледь перевищує 1%.

Сучасний стан економіки України свідчить, що дотепер її розвиток відбувався на екстенсивній основі, тобто завдяки використанню застарілих виробничих потужностей шляхом збільшення навантаження на них, а не на основі її структурної перебудови, впровадження новітніх технологій, оновлення основних фондів. Прискорення економічного розвитку відбувалося насамперед за рахунок підвищення інвестиційної активності, припливу іноземних інвестицій, збереження високого рівня приватного споживання, за рахунок коштів бюджету, а не за рахунок пожвавлення реального сектора економіки України та впровадження інновацій. Такий стан свідчить про те, що в країні існує великий потенціал нереалізованих інноваційних можливостей, які потребують значної фінансової підтримки.

Водночас слід зазначити, що розвиток інновацій в країні впливає не лише на вище зазначені процеси. Інновації опосередковано впливають на розвиток грошово-кредитної політики, банківської системи, валютного ринку та на стабільність національної грошової одиниці. Як засвідчив час одним із важливих факторів забезпечення стійкості національної валюти в умовах кризових явищ теж виступає інноваційний розвиток економіки країни.

Водночас, недостатньо висвітленою залишається проблема посилення ролі банківського кредитування у забезпеченні інноваційної моделі розвитку економіки країни. Мало уваги приділяється дослідженню взаємозв'язку між інноваційним розвитком економіки країни та її стабілізацією, зокрема, зміцненню позицій національної грошової одиниці на валютному ринку. Також суттєвою проблемою сьогодення є те, що усі зусилля державних структур направлені на вирішення поточних питань, без розробки й реалізації довгострокових програм інноваційного розвитку економіки із чітко визначеними пріоритетними напрямками та необхідними для цього обсягами фінансування. А ті програми, що реалізуються часто приймалися без належного техніко-економічного обґрунтування та узгодженості між собою, що часто веде до суперечності інтересів та нерационального витрачання державних коштів. Тоді як, наприклад, особливістю інноваційної системи швейцарської економіки є те, що вона розвивається на основі чотирьохрічних програм співробітництва держави, компаній, спеціалізованих агентств і фондів, університетів, науково дослідницьких центрів. Бюджет програми «Освіта, дослідження та інновації» в 2008-2011 рр. становив 20 млрд. швейцарських франків. Банківська система будь-якої країни покликана забезпечувати своєчасність руху грошових потоків між усіма суб'єктами економічного господарювання, здійснення найповнішого спектру банківських операцій з метою якісного обслуговування своїх клієнтів, і звичайно, як складова сектору державного регулювання – підтримувати стабільність

національної грошової одиниці та гарантувати фінансово-кредитну підтримку розвитку різних галузей народного господарства. Зрозуміло, що грошово-кредитна політика центрального банку визначає умови доступу суб'єктів господарювання до кредитних ресурсів, умови розвитку експортно-імпоротної діяльності, впливає на процеси залучення інвестицій. Проте, як вдало підмітив В. Міщенко, органи монетарної влади можуть впливати на стан економіки лише у короткостроковому періоді. За відсутності скоординованих дій у процесі здійснення інших видів економічної політики (фіскальної, промислової, торговельної, зовнішньоекономічної) будь-які заходи з боку центрального банку будуть неефективними та можуть призвести лише до зростання його витрат і нарощування інфляційних тенденцій. Що, у свою чергу, викликатиме знецінення національної валюти, посилюватиме валютно-курсову нестабільність та невизначеність умов діяльності суб'єктів господарювання, передусім експортно-орієнтованих виробників.

Можемо стверджувати, що проблема стабілізації національної грошової одиниці та валютного ринку криється у двох площинах: з одного боку, ефективність функціонування валютного ринку залежить від професійності дій НБУ у сфері грошово-кредитного й валютного регулювання, рівня розвитку банківської системи, а з іншого – від стану розвитку реального сектору економіки, а також визначеності у подальших економічних перетвореннях та політичному курсі держави.

На прикладі Швейцарії Є. Оглобліна довела, що найважливішим фактором стабільності національної грошової одиниці є інноваційний розвиток економіки країни. Основним аргументом послужила саме структура економіки Швейцарії як провідної країни світу у сфері інновацій. Пріоритетне значення інноваційного розвитку економіки закріплено в Конституції Швейцарії, тому ще у 2007 році вона посіла друге місце за індексом Європейської шкали інновацій. Особливістю інноваційної системи швейцарської економіки є співпраця держави, компаній, банків,

спеціалізованих агентств і фондів, університетів, науково-дослідних центрів.

Відтак держава повинна виступати ініціатором у впровадженні ряду проектів довгострокового фінансування розробок та інновацій у різних сферах економічного життя, які потребують залучення значних коштів, в тому числі валютних. В свою чергу, це сприятиме зацікавленості комерційних банків в участі у згаданих проектах, з одного боку, як кредиторів, а з іншого – як інвесторів, а відтак сприятиме розширенню виконуваних ними операцій, в тому числі, на умовах лізингу.

Згідно з міжнародними стандартами інноваційна діяльність – це діяльність, пов'язана із трансформацією ідей (як правило, результатів наукових досліджень і розробок або інших науково-технічних досягнень) в новий або вдосконалений продукт, впроваджений на ринку, в новий або вдосконалений технологічний процес, що використовується в практичній діяльності, або в новий підхід до соціальних послуг.

Слід зазначити, що кількість інноваційно-активних підприємств в Україні є вкрай низькою, їх частка у загальному обсязі складала : 2003 р. – 11,5%, 2004 р. – 10,0%, 2005 р. – 8,2%, 2006 р. – 10,0%, 2007 р. – 11,5%, 2008 р. – 10,8%, 2009 р. – 10,7%, 2010 – 11,5%, 2011 – 12,8%, 2012 – 13,6%.

У 2017 році інноваційною діяльністю в промисловості займалися 759 підприємств, або 16,2% обстежених промислових. Серед регіонів вищою за середню в Україні частка інноваційно активних підприємств була в Харківській, Тернопільській, Миколаївській, Черкаській, Кіровоградській, Івано-Франківській, Сумській, Запорізькій областях та м. Києві.

У розрізі видів економічної діяльності слід виокремити підприємства з виробництва основних фармацевтичних продуктів і фармацевтичних препаратів (53,8%), інших транспортних засобів (37,1%), комп'ютерів, електронної та оптичної продукції (34,0%), напоїв (25,9%), електричного устаткування (25,2%), хімічних речовин і хімічної продукції (25,0%).

У 2017 році на інновації підприємства витратили 9,1 млрд. грн., у тому числі на придбання машин, обладнання та програмного забезпечення – 5,9 млрд. грн., на внутрішні та зовнішні науково-дослідні розробки – 2,2 млрд. грн., на придбання існуючих знань від інших підприємств або організацій – 0,02 млрд. грн. та на інші роботи, пов'язані зі створенням та впровадженням інновацій (інші витрати), – 1,0 млрд. грн.

Суттєвою проблемою залишається незначна частка вітчизняної наукоємної продукції у структурі ВВП. В Україні цей показник становить приблизно 1,2% тоді як в Ізраїлі – близько 3,5% ВВП, Швеції – майже 2,4%, Фінляндії та Німеччині – близько 2,3%, Великобританії – 2,2% [67].

Однією із головних перешкод досягнення стабільних та високих темпів економічного розвитку є нестача фінансових ресурсів для підтримки інноваційної діяльності в країні.

Загальний обсяг фінансування інноваційної діяльності промислових підприємств у 2015 р. становив 13813,7 млн. грн. або 0,7% ВВП проти 7695,9 млн. грн. (0,5% ВВП) у 2014 році.

Основним джерелом фінансування інноваційних витрат у 2017 році залишаються власні кошти підприємств – 7704,1 млн.грн (або 84,5% загального обсягу витрат на інновації). Кошти державного бюджету отримали 8 підприємств, місцевих бюджетів – 17, загальний обсяг яких становив 322,9 млн.грн. (3,5%); кошти вітчизняних інвесторів отримали 5 підприємств, іноземних – 3, загалом їхній обсяг становив 380,9 млн.грн. (4,2%); кредитами скористалося 21 підприємство, обсяг яких становив 594,5 млн.грн. (6,5%).

У 2017 році 88,5% інноваційно активних промислових підприємств упроваджували інновації (або 14,3% обстежених промислових). Ними було впроваджено 2387 інноваційних видів продукції, з яких 477 – нових виключно для ринку, 1910 – нових лише для підприємства. Із загальної

кількості впровадженої продукції 751 – нові види машин, устаткування, приладів, апаратів тощо, з яких 30,5 % нових для ринку. Найбільшу кількість інноваційних видів продукції впроваджено на підприємствах Харківської (16,6% загальної кількості впроваджених видів інноваційної продукції), Запорізької (13,4%), Львівської (10,3%), Сумської (9,1%) областей та м. Києва (8,3%); за видами економічної діяльності – на підприємствах з виробництва машин і устаткування, не віднесених до інших угруповань (23,9%), харчових. Такий розподіл джерел фінансування інноваційних процесів в Україні повністю дисонує з міжнародним досвідом. Виявлена дуже стрімка тенденція зростання частки власних фінансових коштів у загальному обсязі витрат на інноваційну діяльність підприємств України свідчить про байдужість держави до зростання рівня інноваційності та недовіру підприємств щодо залучення інших джерел фінансування інноваційних процесів.

Водночас, зважаючи на принципи державної інноваційної політики, Стратегію інноваційного розвитку України на 2010-2020 роки в умовах глобалізаційних викликів та міжнародний досвід проведення ефективної інноваційної діяльності, можна виокремити фінансову підтримку за рахунок здійснення сприятливої кредитної політики у сфері інноваційної діяльності [20]. Іноземні інвестиції також не відіграють значної ролі у фінансовому забезпеченні розвитку інновацій. Основними причинами, що стримують іноземних інвесторів, крім високого рівня інноваційного ризику, є: нестабільне вітчизняне законодавство, низький рівень захисту з боку держави та місцевих органів самоврядування, економічна криза, політична нестабільність.

Основними країнами-інвесторами української економіки залишаються Німеччина, Кіпр, Австрія, США, Великобританія, Російська Федерація, Нідерланди. Але із загального обсягу лише 1-2% інвестицій є інноваційними [20].

2.4. Банківське кредитування інноваційного бізнесу в Україні (на прикладі технопарків)

Одним з найважливіших елементів інноваційних інфраструктур, що визначає активне залучення національних економік до світового господарства, у кінці ХХ ст. стає така специфічна форма інтеграції науки, промисловості і капіталу, як технопарки і технополіси (синонім — «науковий парк» у Великобританії). Ці структури є основою для інноваційного процесу, що сполучає генерування наукових ідей, прикладні розробки і реалізацію наукових результатів у виробництво. У зв'язку з цим виникає питання фінансування технопарків для їх подальшого розвитку.

На шлях інноваційного розвитку економіки намагається стати й Україна. Так, відповідно до Закону України «Про спеціальний режим інноваційної діяльності технопарків», в Україні діє 16 технопарків, з яких ефективно працюють лише вісім — «Інститут електрозварювання ім. Є. О. Патона» (м. Київ), «Інститут монокристалів» (м. Харків), «Напівпровідникові технології і матеріали, оптоелектроніка та сенсорна техніка» (м. Київ), «Київська політехніка» (м. Київ), «Вуглемаш» (м. Донецьк) та «Укрінфотех» (м. Київ), «Інститут технічної теплофізики» (м. Київ), «Яворів» (Львівська область), інші — не розпочали діяльність через брак фінансових ресурсів або знаходяться на стадії державної реєстрації. Як показує статистика, за період 2000-2012рр. технопарками України було реалізовано на 12,7 млрд. грн. інноваційної продукції, у тому числі 14% — за кордоном. Середньорічні темпи приросту обсягів інноваційної продукції технопарків становили в 2001-2006 рр. понад 50% (у 5-7 разів вище, ніж в середньому у промисловості). Однак, незважаючи на ці показники, гострим стоїть питання джерел фінансування розвитку технопарків. Враховуючи, що в Україні на тлі слабозвиненого фондового ринку склалася банкоцентрична фінансова модель економіки, питання фінансування інноваційних проектів для банків є актуальним з точки зору перспективи.

Український ринок банківського кредитування є частиною національної економіки. Вектор його розвитку повинен відповідати меті побудови нової моделі економічного зростання, в основі якого лежать інновації.

Відповідно, ринок банківського кредитування повинен бути інтегрований в інноваційний процес і розглядатися як складова національної інноваційної системи. Ринок банківського кредитування є складовою частиною економіки, і якщо він не буде інтегрований у вирішення стратегічних задач, він стане гальмом економічного зростання. Нажаль, на даний момент, ринок банківського кредитування продовжує обслуговувати екстенсивний розвиток економіки. Так, згідно досліджень, починаючи з 2005 року спостерігалась тенденція все меншого кредитування суб'єктів підприємництва і все більше — кредитування домогосподарств.

Причинами такої тенденції були: політичні події 2005 року; зміна економічних пріоритетів; лобіювання інтересів представників бізнесу, орієнтованого на імпорт. Крім того, важливим фактором переорієнтації банків на домогосподарства стало те, що: фізичних осіб значно більше, ніж підприємств; фізичні особи менше схильні до детальних розрахунків доцільності й оцінки ефективності тих чи інших кредитів, у зв'язку з чим частіше переплачують за одержані кредити; фізичні особи схильні до постійного використання банківських позик на відміну від підприємств. Однак, з точки зору перспективи, як показала практика, банки програли в зв'язку з недооцінкою ризиків домогосподарств та обмеженості цього напрямку кредитування.

Можна сказати, що в Україні в основному вичерпані можливості інерційного зростання, що підтверджено звуженням попиту та надмірним насиченням внутрішнього ринку імпортованими товарами. На межі виживання опинилися високотехнологічні галузі, втрачено значну частину науково-технічного потенціалу.

Такий стан справ викликаний глибокими структурними диспропорціями — значна частка виробництва є технічно та технологічно відсталим, зі значним ступенем зношеності основних фондів, низьким рівнем використання виробничих потужностей, високою енерго- та ресурсоемістю, відсутністю або низьким рівнем впровадження інновацій.

Визначаючи перспективи розвитку країни, абсолютно обґрунтованим стає амбіційна мета побудови нової економічної моделі на основі інноваційного прориву. Тільки інноваційний розвиток економіки зможе забезпечити Україні конкурентні переваги на глобальному ринку. Пропонуючи на міжнародному ринку інноваційні продукти, які створені в окремих сегментах економіки, Україна буде конкурувати з розвиненими країнами на рівних, використовуючи конкурентні переваги в тих сегментах світової економіки, де такий прорив буде досягнуто. Тим більш, що для цього є потенціал. Так, за динамікою кількості заявок на реєстрацію інновацій, Україна опинилася в 20-ці лідерів науково-технічного прогресу. Однак, не зважаючи на це, за даними Інвестиційного центру інтелектуальної власності, зацікавленість бізнесу в Україні в науковому продукті оцінюється на рівні 1-2%.

А ось відсоток патентів на винаходи, виданих комерційним організаціям, за словами експерта, перебувають на рівні 3-4% [10].

Як показує практика розвитку провідних країн, вони відмовляються від індустріальної економіки та економіки, заснованої на експлуатації своїх природних ресурсів, і переходять на технології 5-6-го укладів. Україна намагається будувати свій добробут на металургії й хімії — технологіях середини минулого століття. Заданими Інституту економіки та прогнозування НАНУ, сьогодні економіка України складається:

- на 47 % — із технологій 3-го технологічного укладу;
- на 50 % — із технологій 4-го технологічного укладу;
- на 3 % — із технологій 5-го та 6-го технологічних укладів - технологій майбутнього [20].

Треба зазначити, що новий технологічний устрій ґрунтується на трьох ключових чинниках [20]:

1. Нанотехнології, результати проникнення на нанорівень розуміння матеріального світу, який дозволяє конструювати абсолютно нові матеріали, нові технічні пристрої і проникати на рівень клітини живого організму.

2. Клітинні технології і генна інженерія.

3. Інформаційно-комунікаційні технології.

Як показує досвід здійснення подібних інноваційних кроків в нових індустріальних раїнах, післявоєнній Японії, сучасному Китаї та Південній Кореї, потрібне для цього нарощування інвестиційної та інноваційної активності припускає підвищення норми накопичення до 35-40% ВВП, що є сьогодні актуальним для України. При цьому гостро стоїть питання пошуку джерел фінансування, розробки механізмів і методів використання фінансових ресурсів.

Річ у тому, що інноваційний процес охоплює весь шлях відтворення інновацій — від ідеї до її втілення в продукти виробництва. Кожен інноваційний процес, незалежно від його структури, має такі складові: науково-дослідні відкриття та конструкторські розробки (НДВКР) — посів (отримання результату) — патентування (захист) — стартап (комерціалізація) — розвиток (серійне виробництво) (табл. 2.8).

Виходячи з того, банкам відводиться роль кредитування останньої стадії інноваційного розвитку, можна сказати, що можливість інтегрування ринку банківського кредитування в інноваційний процес можна оцінити по-різному. З одного боку, краще створювати систему кредитування інноваційною діяльністю, яка буде розглядатися в якості самостійного сегменту фінансово-кредитної сфери. З іншого, кредитування інновацій пов'язано зі значними кредитними ризиками, що виходять з невизначеності результатів впровадження інноваційних розробок та

окупності витрат. Звідси, інновації не виступають об'єктом відносин банківського кредитування.

Таблиця 2.8

Учасники ринку інновацій [18]

Банки					Стратегічне фінансування
Інвестиційні фонди					
Венчурні фонди					Стратегічна участь
Фонди посівних інвестицій					
Бізнес-ангели					Стратегічна та оперативна участь
Інноваційні компанії					
Консалтингові агентства					Повний контроль
Бізнес-інкубатори					
Центри трансферу технологій					
Патентні організації					
Контрактні дослідницькі організації і інститути					
Технопарки					
Регіональні інститути розвитку					
1-й етап НДВКР (науково-дослідні відкриття та конструкторські розробки)	2-й етап ПОСІВ (отримання результату)	3-й етап ПАТЕНТ (захист)	4-й етап СТАРТАП (коммерціалізація)	5-й етап РОЗВИТОК (серійне виробництво)	

Дійсно, сьогодні участь банків в інноваціях в більшості випадків обмежено кредитуванням діючих підприємств, які повністю приймають на себе відповідальність за ефективність реалізації інноваційних проектів. Відсутність діючого механізму зниження інноваційних ризиків змушує підприємства і банки більш обережно відноситись до інновацій.

В той же час, на відміну від банківського, венчурне фінансування докорінно відрізняється від останнього і має певні переваги: не потребує

щорічних виплат за відсотками, ліквідаційної застави, а також інвестор не вимагає страхувати свої ризики, при цьому активно допомагає новому підприємству порадами, досвідом і діловими зв'язками.

Перейдемо безпосередньо до фінансування наукових парків України. Як і всяка організація, для утворення основного і відтворення оборотного капіталу науковий парк потребує фінансування.

Потреби в основному капіталі можуть бути досить високими. Це кошти, що витрачені науковими парками на придбання землі, створення інфраструктури і будівництво будівель. Баланс між видами витрат визначається типом парку і генеральним планом його розвитку. Оборотний капітал потрібний науковому парку для покриття витрат по управлінню їм, наданню послуг клієнтським фірмам і обслуговування будівель парку. Така потреба відчувається до тих пір поки не почнуть поступати доходи від орендної плати і послуг наукового парку, які підуть на відшкодування поточних витрат. Подальші потреби в оборотному капіталі можуть бути відносно невеликі, оскільки оренда і послуги зазвичай оплачуються вперед, а відсотки по кредитах платяться пізніше. Проте потреба в оборотному капіталі не слід недооцінювати. Вона в сильному ступені залежить від економічного оточення і стану ринку нерухомості, що серйозно впливає на заповнювану ділянки або приміщень парку. Порожні площі — найважливіший і найменш передбачуваний чинник, що впливає на рух фінансових коштів парку. Спробуємо розглянути існуючі механізми і методи фінансового забезпечення підтримки і розвитку технопарків в світі за допомогою банків:

1. Банківські кредити і овердрафти. Світовий досвід показує, що сьогодні серйозні банки володіють центрами підтримки малого бізнесу, мають в штаті своїх регіональних філій радників, які роблять малому бізнесу ряд послуг. Одним з них є овердрафт. Це найбільш широко відомий і найчастіше використовуваний спосіб отримання позикових коштів. Проте до нього слід прибігати тільки для покриття поточного дефіциту

оборотного капіталу, але не для довгострокового фінансування. Овердрафт повертається на вимогу при досить високій обліковій ставці. Деякі банки пропонують овердрафти за умови, що при відкритті рахунку обмовляється щомісячна виплата клієнтом фіксованої суми.

2. В той же час існує ряд пакетів кредитних послуг, якими можуть скористатися підприємці. Наприклад, кредити під початок бізнесу, на розвиток бізнесу, для малого бізнесу. Кожен банк намагається мати свою власну особу, пропонуючи одні і ті ж типи кредитів, але в різних розмірах, по фіксованих або плаваючих процентних ставках, на різних умовах і з різними термінами повернення, а іноді і з відстроченням.

3. Комерційні іпотечні кредити. Це одна з найгнучкіших форм іпотечних кредитів. Банки конкурують між собою, пропонуючи різні варіанти одного і того ж пакету(різні терміни, фіксовані або плаваючі процентні ставки).

Маючи справу з банком, менеджерів наукомісткої фірми потрібно:

- систематично інформувати банк про стан бізнесу фірми;
- заздалегідь обумовлювати можливість отримання овердрафту;
- детально обґрунтовувати потреби у фінансових коштах у бізнес-плані;
- представляти банкірам не загальні міркування, а конкретні

проекти, під які і може бути отримане фінансування.

У провідних країнах ринкової економіки для кредитування інноваційного бізнесу, особливо початківців та тих, хто не має власних джерел фінансування, комерційними банками застосовуються також і мікрокредити.

Для активізації інноваційної діяльності малого і середнього бізнесу велике поширення в провідних країнах ринкової економіки набули венчурні та інноваційні банки. Аналогами таких банків є такий інститут розвитку як банк підтримки малого і середнього підприємництва.

Венчурний банк — банк, створений для кредитування ризикових проектів — розробок з невизначеним або віддаленим у часі ефектом. На

випадок успішного здійснення проектів венчурний банк отримує частину доходу, визначену договором від впровадження інновації.

Банк інноваційний — спеціалізований банк, який проводить інвестиційну політику, операції з кредитування венчурного капіталу, надає кредити підприємствам на оновлення основних фондів (обладнання), реалізацію науково-технічних програм. Удосконалення виробництва в основному за рахунок власних коштів, вкладів клієнтів, випусків власних акцій та облігації, запозичених в емісійних банках, залучення депозитів. Кредити таких банків, як правило, є середньо- і довгостроковими.

Висновки до розділу 2

Якщо б не були популярними інвестиції в нерухомість, житло, дорогоцінні метали, природні ресурси, потенційному інвесторові-покупцеві завжди складно прийняти правильне рішення, тим паче, коли йдеться про інновації. А в ситуації світової кризи, яка відчувається на кожному кроці, в умовах невизначеності, прийняття заздалегідь прибуткового рішення докорінно ускладнюється. Для стабілізації нинішньої ситуації в системі фінансового забезпечення інвестиційно-інноваційної діяльності перш за все потрібно забезпечити:

- ефективну реалізацію довгострокових програм фінансового оздоровлення економіки;
- нарощення активів фінансових інститутів (банківського і небанківського типів);
- посилення конкуренції між ними за заощадження і зниження вартості залучення коштів;
- створення інституційних умов (податкового і трудового законодавства) для збільшення заощаджень населення та домогосподарств як джерела фінансування інновацій;
- кардинальний перегляд податкової політики і зміщення акцентів з підтримки виробників на підтримку споживачів (масового внутрішнього попиту), що сприятиме більш рівномірному розподілові чистих заощаджень;
- запровадження мішаних механізмів акумуляції коштів з метою фінансування стратегічно важливих проектів за участі держави і фінансових інститутів.

Досліджена трансформована модель фінансового забезпечення під назвою «інноваційно-інвестиційна модель кредитування економічного розвитку» ґрунтується на основі синтезу інвестицій та інновацій і має вигляд тривимірного простору «інновації – інвестиції – час» та «інновації – інвестиції – час за участі самофінансування». Модель показує взаємозв'язок інноваційної діяльності та інвестиційного фінансового забезпечення. Така

взаємодія приводить до постійного розвитку економіки і суспільства, до перегляду основ функціонування системи фінансового забезпечення інновацій, є однією з ключових передумов, які визначають темп і результат реального втілення інноваційного проекту та активізації інноваційного розвитку економіки України в сучасних умовах. На поточному етапі розвитку економіки України до найбільш суттєвих проблем її інституціонального вдосконалення відноситься проблема накопичення та здійснення інвестицій у високотехнологічні і інноваційні підприємства які пов'язані з високою мірою ризику, створення фінансового механізму, який би сприяв реалізації венчурних проектів і розвитку сегменту високотехнологічних і інноваційних виробництв.

Для інтеграції ринку банківського кредитування в інноваційно-орієнтовану економіку необхідно як створення умов, так і проведення структурних змін на самому ринку:

- формування державно-приватного страхування кредитів, які направляються на реалізацію інноваційних проектів;
- створення особливих норм регулювання діяльності банків і інших кредитних організацій, що виділяють на кредитування інновацій більше 10% активів;
- створення інноваційної структури, головним призначенням якої повинно бути зменшення інноваційних ризиків;
- стимулювання попиту на інновації в країні;
- побудова інноваційної системи, що пропонуватиме субординацію відповідальності за інновації;
- стимулювання створення галузевих інноваційних банків з можливістю рефінансування інноваційних кредитів і можливістю участі в капіталах підприємств відповідних галузей.

РОЗДІЛ 3

ТЕНДЕНЦІЇ ОПТИМІЗАЦІЇ БАНКІВСЬКОГО ФІНАНСУВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ІННОВАЦІЙНИХ ПІДПРИЄМСТВ В УКРАЇНІ

3.1. Проблеми банківського кредитування інноваційної діяльності підприємств в Україні

Інноваційні процеси в країнах з перехідною економікою мають свої особливості: зважаючи на скорочення бюджетних асигнувань, недостатній рівень розвитку фінансового ринку, пасивності більшості його учасників, основними постачальниками інвестиційних ресурсів для інноваційної діяльності стають банки. Саме комерційним банкам, які виступають посередниками в перерозподілі тимчасово вільних фінансових ресурсів в економіці, відведена особлива роль в активізації інноваційної діяльності в тих економічних умовах, які склалися на сьогоднішній день в Україні. Причому, як доводить світовий досвід, роль банківських інвестицій у забезпеченні структурних інноваційних перетворень в економіці буде зростати й надалі.

Принципове значення для економічної системи має той факт, що банківські інвестиції безпосередньо пов'язані зі структурними змінами в економіці і її інноваційним розвитком, оскільки для збільшення норми накопичення та підвищення інвестиційної привабливості національної економіки повинні органічно поєднуватися основні структурно-функціональні фактори, інвестиції та інновації, якість співвідношення яких закладає основу для модернізації економіки та її макроекономічної збалансованості.

Банківські інвестиції в інновації є виключно перспективними з погляду стрімкого зростання уваги до інноваційного розвитку в сучасному суспільстві, тому пошук механізмів стимулювання взаємозв'язку та взаємодії банківського капіталу та інновацій як гарантів забезпечення економічного зростання в Україні є виключно актуальним. Розглядаючи інвестиційну діяльність банків в інноваційній сфері, слід

зазначити, що інтерес для банку має ринок інтелектуальних інвестицій та ринок науково-технічних інновацій. При загальних принципах інвестиційної діяльності ці ринки розрізняються об'єктами інвестицій, що визначає специфіку методів, форм, способів аналізу та оцінки ефективності, надійності, рівня ризикованості інвестицій.

В процесі фінансування інноваційної діяльності суб'єктів господарювання банк може виконувати три функції, а саме:

- надавати фінансові ресурси для виконання незавершених наукових розробок і досліджень на замовлення;
- по довіреності замовників проекту контролювати хід і якість робіт і відповідати за цільове та ефективне використання виділених коштів;
- виступати в ролі інвестора, тобто вкладати власні фінансові ресурси в той чи інший інноваційний проект.

Фінансування інновацій банки здійснюють, керуючись загальними принципами функціонування «ризикових» фондів: організацією часткового фінансування розробки; впровадженням на дослідному підприємстві перспективних науково-технічних досягнень, а на цій основі в майбутньому – отриманням прибутку від загального володіння патентом на профінансовану банком розробку.

Переваги залучення банків до участі у фінансуванні інноваційної діяльності для підприємств вказані на рис. 3.1.

Серед широкого кола різних операцій і послуг, які банки можуть надавати своїм клієнтам, процедура банківського кредитування інноваційної діяльності, тобто надання фінансових ресурсів під інноваційні проекти одержувачів коштів, займає особливе місце на вітчизняному ринку позикових капіталів в силу своєї специфічності і відносній нерозвиненості.

На жаль, Україна все ще не отримала статусу країни, привабливої для великих інвестицій. Більшість українських банків не зацікавлені у довгостроковому розміщенні своїх капіталів, оскільки в цьому сегменті

інвестування наявний високий рівень ризику. Але з кожним роком така тенденція міняється в зовсім протилежному напрямку, інвестиційна діяльність банків зростає швидкими темпами.

Рис. 3.1. Переваги залучення банків до участі у фінансуванні інноваційної діяльності для підприємств [47]

Обсяг світового ринку інноваційного інвестування оцінюється в даний час у 2 трлн. 300 млрд. дол. США. З цієї суми на частку США припадає 39%, Японії – 30%, Німеччини – 16 %, а частка України складає менш ніж 0,3 %.

Частка кредитів у загальному обсязі фінансування інноваційної діяльності протягом 2015-2017 років зросла на 11,5%. Цьому сприяло: послідовне зниження облікової ставки (з 30,6% до 7,5%); зменшення кількості збиткових підприємств (з 46,7% до 41,0%); нарощення відповідної ресурсної бази довгострокового кредитування (з 13,9% до 36,2%). Слід зазначити, що банківський кредит відіграє більш важливу роль, ніж інші форми фінансування інвестицій в Україні. Кредитна політика українських

банків дедалі виразніше стає інвестиційно-орієнтованою, що відповідає потребам розвитку економіки за інноваційно-інвестиційною моделлю.

Незважаючи на уповільнення темпів приросту довгострокових позик (майже втричі), ці темпи залишаються вдвічі вищими порівняно з темпами збільшення кредитного портфеля загалом (відповідно 61,8 і 32,3%).

У свою чергу, розвиток довгострокового інноваційного кредитування обмежується: високим рівнем відсоткових ставок за банківськими кредитами; наявністю кредитного ризику та ризику зміни відсоткових ставок: низькою ліквідністю об'єктів застави, що можуть бути передані у забезпечення інноваційного кредиту; зацікавленістю банків у кредитуванні господарських операцій із швидким обігом грошових потоків; обмеженими можливостями рефінансування НБУ. Найбільшу частку короткострокових кредитів у структурі кредитів за останні три роки має показник 2017 р. – 33,12%, що на 3,74 перевищує значення цього показника у попередньому році. Дані статистики свідчать про те, що сьогодні в Україні, на відміну від багатьох зарубіжних країн, спостерігається значний «перекіс» на користь короткострокового фінансування підприємств на шкоду довгостроковим. Особливо негативні наслідки ця тенденція має для підприємств-інноваторів, оскільки інноваційна діяльність, як відомо, відрізняється від інших видів підприємницької активності тривалими термінами розробки, впровадження та реалізації нововведень. Як показує практика, особливістю сучасного етапу розвитку вітчизняної банківської системи є дистанційованість комерційних банків від інноваційної діяльності суб'єктів господарювання, що посилює нестача фінансових коштів, необхідних для здійснення інноваційних процесів.

Досить швидко звужується інноваційна діяльність за усіма без винятку показниками. Одним із головних факторів, який стримує інноваційну діяльність, є відсутність власних коштів, як стверджують керівники майже 90% обстежених підприємств; більше 50% назвали недостатню підтримку інноваційної діяльності державою, надто високі

кредитні ставки банків для підприємств. Отже, надзвичайно низька активність інноваційної діяльності в основному пов'язана з нестачею інвестицій, необхідних для її здійснення. В Україні ще досі не створено обґрунтованої системи підтримки банками інвестиційної діяльності підприємств, що стало однією з причин значного спаду інвестиційної активності, який перевищує темпи зниження показників економічного розвитку.

Аналізуючи роль і місце банків в активізації інвестиційних та інноваційних процесів, слід усвідомлювати необхідність зміцнення банківської системи. З одного боку, ядро нової національної банківської системи вже сформоване, і багато банків працюють за міжнародними стандартами. Але, з іншого боку, загрозливо зросла кількість банків, що припинили свою діяльність. До об'єктивних причин можна віднести високі податки та норми обов'язкового резервування залучених коштів, відсутність у банків достатніх внутрішніх резервів, а головне — кризовий стан економіки. В нинішніх умовах діяльність комерційних банків, пов'язана з інвестуванням, переважно обмежується обслуговуванням руху грошових потоків, які належать інвесторам-клієнтам і призначені для інвестування. Інвестиційна активність та розміри їх операцій із залучення інвестиційних коштів не високі.

Водночас, як підтверджує світовий досвід, саме великі банки промислово розвинутих країн виступають у ролі організаторів і фінансових ініціаторів здійснення великих інвестиційних проектів та програм. Банківський кредит як джерело фінансування інноваційних проектів отримав найбільшого поширення в США, Ізраїлі, Німеччині, Франції та Японії. В Україні ж, на жаль, ця форма фінансування не набула ще більшої популярності.

Серед головних завдань інвестиційно-інноваційної політики — збільшення обсягів інвестиційних ресурсів, удосконалення їх структури, залучення всіх інвестиційних джерел, інтенсивне оновлення основних

фондів, зростання норми чистих заощаджень не менш ніж до 20% у ВВП. Ці заходи повинні сприяти вивільненню інвестиційного потенціалу банків, формуванню здорового прошарку підприємців, які в подальшому будуть носіями новацій [4]. Основні причини, що стримують розвиток інноваційного банківського кредитування в Україні, продемонстровані нами на рис. 3.2.

Рис. 3.2. Основні причини, що стримують розвиток інноваційного банківського кредитування в Україні [48]

Окреслені вище обставини і аналіз сучасного стану банківської системи України показав, що її розвиток повинен сприяти активізації інвестиційних і інноваційних процесів. У зв'язку з цим необхідно абсолютно змінити напрями і форми діяльності банків, щоб вони стали активними і

зацікавленими учасниками оптимальної програми впровадження інновацій, метою якої є забезпечення економіки у нововведеннях та економічних благах, необхідних для її розвитку. Вирішення таких завдань вимагає вивчення та впровадження у вітчизняну банківську практику позитивного досвіду функціонування банківських систем промислово розвинутих країн. Перебудова інвестиційного механізму здійснюється шляхом дотримання вимог щодо прямих інвестицій, здійснюваних банками.

З метою обмеження інвестиційного ризику, пов'язаного зі здійсненням інвестиційної діяльності та можливою втратою капіталу інвестора, НБУ встановив відповідно норматив інвестування в цінні папери окремо по кожній установі та загальної суми інвестування.

В інноваційній сфері незастосовні традиційні види кредитування, що обумовлює необхідність формування механізмів надання спеціалізованих кредитів – інноваційних. До позитивних зрушень в мобілізації фінансових ресурсів на інноваційні заходи може привести використання технології «пакування» довгострокового інноваційного проекту з короткостроковими комерційними проектами, заснованого на принципах збалансованості та взаємоадаптації. Використання такого підходу до формування активів комерційного банку може створити умови для «підживлення» довгострокових інвестицій доходами від реалізації короткострокових вкладень банку. Метод пакування проектів може знайти практичне застосування в банках, що здійснюють різноманітний спектр операцій і функціонуючих на принципах універсалізації. У той же час застосування цього методу вимагає чіткого планування синхронізації припливу доходів за короткостроковими комерційним проектам з графіком очікуваних витрат з довгострокового інноваційному проекту. Ризик неузгодженості доходів і витрат може бути зменшений шляхом використання допоміжних прибуткових проектів з достатнім потенціалом їх тривалості на стадії отримання прибутків від їх реалізації.

За умови великих обсягів фінансування, розрахованого на тривалий період, доцільно практикувати так зване «кредитування на замовлення».

Воно стимулює своєчасне отримання замовлень на виготовлення певних товарів і забезпечує рівномірне надходження коштів в розмірах, необхідних для своєчасної закупівлі підприємцями матеріалів і завантаження виробничих потужностей на протязі усього робочого часу.

3.2. Напрями удосконалення фінансового забезпечення інноваційної діяльності підприємств

На основі аналізу світової практики інноваційної політики можна визначити низку інструментів фінансово-економічного стимулювання інноваційної діяльності, які доцільно згрупувати наступним чином.

Перша група – це державні програми підтримки інноваційного бізнесу. Зокрема, державні програми фінансової і технічної підтримки інноваційного бізнесу, що виконує дослідження та розробки за тематикою пріоритетів уряду (США, Японія, Великобританія, Індія, Китай).

Друга група – це програми фінансового сприяння. До них віднесемо:

- 1) цільові дотації на науково-дослідні розробки (практично у всіх розвинених країнах);
- 2) пряме фінансування (субсидії, позики), які досягають до 50% витрат на створення нових технологій та продукції (Франція, США);
- 3) створення фондів впровадження інновацій (Англія, Німеччина, Франція, Швейцарія, Нідерланди);
- 4) позики, зокрема безвідсоткові (Швеція); безоплатні позички на покриття 50% витрат на впровадження інновацій (Німеччина).

Третя група – це програми надання різноманітних пільг (податкових, компенсаційних, митних та інших). Відзначимо такі інструменти, як:

- 1) спрощення оподаткування для підприємств, що працюють в інноваційній сфері, виключення з оподаткування витрат на дослідження та

розробки, пільгове оподаткування університетів та науково-дослідних фірм (США, Великобританія, Індія, Китай, Японія);

2) державні програми зі зниження ризиків та відшкодування ризикових збитків (США, Японія);

3) безкоштовні послуги патентних повірених за заявками від індивідуальних винахідників, звільнення від сплати мит (Нідерланди, Німеччина, Японія, Індія);

4) відстрочка сплати мит (або повне звільнення від них), якщо винахід стосується сфери енергозбереження (Австрія);

5) зниження державних мит для індивідуальних винахідників, страхування та надання їм податкових пільг (Австрія, Німеччина, США, Японія), а також створення спеціальної інфраструктури для їхньої підтримки (Японія).

Четверта група – програми формування інноваційної інфраструктури. У цій групі можна виокремити:

1) створення державних організацій, що забезпечують науково-технічну, фінансову та виробничу підтримку інноваційного бізнесу (США, Японія, Індія, Китай);

2) створення широкої мережі фондів венчурного капіталу для реалізації інноваційних проектів (реалізується різними способами практично у всіх розвинених та країнах, що розвиваються).

Фінансові аспекти інноваційного розвитку для визначення їх ієрархічності та взаємозв'язку ми пропонуємо розглядати в розрізі: програм інноваційного розвитку державних підприємств; програм інноваційного розвитку приватних підприємств; програм відбору та реалізації інноваційних проектів приватними компаніями; програм відбору та реалізації інноваційних державно-приватних проектів, зокрема міжнародних.

При цьому основними принципами фінансування зазначених програм розвитку інноваційної системи в контексті забезпечення національної безпеки, на нашу думку, мають бути наступні:

- фінансування доцільно здійснювати в межах затвердженої стратегії (програми) інноваційного розвитку країни або регіону (території);
- доцільно фінансувати конкретні заходи або надання конкретного обсягу послуг для клієнтів (бажано при спільному інвестуванні з місцевих бюджетів, частковій оплаті вартості послуг клієнтами або інвесторами залежно від стадії інноваційних процесів проекту);
- необхідно орієнтуватися на існуючі організації інноваційної інфраструктури, що мають контакти та практичний досвід роботи з компаніями та науковими організаціями, та поступово здійснювати їх розвиток.

Дотримання цих принципів зробить державну підтримку інноваційної системи комплексною, а також з'явиться можливість для оцінки її ефективності.

Аналіз міжнародного досвіду дає змогу визначити шість рівнів організаційно-економічного механізму стимулювання розвитку секторів, що забезпечують національну безпеку: рівень стратегування, на якому визначаються пріоритети на різних рівнях (дерево цілей та декомпозиція завдань), а також взаємозв'язки між ними, а також стратегія їх реалізації та фінансування (наприклад, повністю в рамках державного сектора, в приватному секторі, на основі державно-приватного чи міжнародного партнерства тощо); рівень координації фінансування, на якому формуються основні інноваційні фонди (державний, приватний, регіональний, міжнародний та інші); рівень реалізації, на якому діють, реалізуючи різноманітні інноваційні завдання (проекти), державні та приватні підприємства, а також їх партнерства (кластери, мережі); рівень інфраструктури, на якому представлені основні та перспективні елементи інноваційної інфраструктури та інноваційних комунікацій; рівень життєвого циклу інноваційного підприємства, де можна виділити традиційні етапи розвитку, до яких можуть бути прив'язані фінансові потоки відповідних інноваційних інститутів; рівень життєвого циклу інноваційного продукту,

етапи якого дозволяють виявити складності та бар'єри, характерні для створення інноваційного виробу та виведення його на ринок, а також пов'язати життєві цикли інноваційного виробу, підприємства, на якому воно створюється, та необхідні обсяги фінансових ресурсів та інших видів підтримки.

У розвинених країнах світу державний сектор підтримує дослідження в різних напрямках в контексті загальної стратегії соціально-економічного розвитку, обираючи інструменти залежно від етапу інноваційного продукту.

Зокрема, стартапам та малому інноваційному бізнесу необхідна насамперед експертна (менторська) підтримка, при цьому держава може деякий період часу субсидіювати роботи окремих елементів інфраструктури (бізнес-інкубатори, технопарки, акселератори, консультаційні центри, центри трансферу технологій тощо). На стадії виходу стартапів на міжнародні ринки необхідна спільна взаємодія бізнесу та уряду для досягнення максимального ефекту забезпечення міжнародної конкурентоспроможності розробок (продуктів) і можливості одержання доступу до іноземних інвестицій.

Поряд з державним фінансуванням стратегічних проектів в останні декади наявна тенденція фінансування значної частини галузевих інновацій за рахунок приватного капіталу, готового йти на ризик з метою одержання наднормативного прибутку. Світовий досвід переконливо свідчить, що бізнес, який одержував на старті підтримку венчурних фондів або приватних інвесторів, росте швидше та створює більше робочих місць, і в результаті виявляється успішнішим.

Дані стартап-порталу «STARTUPLIFE» [66] засвідчують ефективність венчурного капіталу: один долар, інвестований у венчурний капітал, приносить втричі більше патентів, ніж долар, вкладений в R&D (дослідження). Збільшення обсягів венчурного інвестування на 0,1% ВВП забезпечує приріст реального ВВП країни на 0,3%. Інвестиції в стартапи на ранніх стадіях дають ще більше зростання – до 0,9%.

Дослідження як основа розвитку теж важливі: витрати на R&D у компаніях ЄС з венчурним капіталом становлять 8,6% від обсягу доходів, а в економіці в цілому – лише 1,3%. Кількість робочих місць у компаніях з венчурним капіталом зростає в середньому в вісім раз швидше, ніж в іншій економіці. У США сім технологічних компаній (AOL, Cisco, Dell, Intel, Microsoft, Oracle, Sun Microsystems), фінансованих венчурним капіталом, за 20 років створили до 250 тис. робочих місць. Ринкова капіталізація цих компаній перевищує сумарну капіталізацію всієї Паризької біржі (> 3,2 трлн. євро).

На рис. 3.3 представлена схема відповідності різних інструментів (інститутів) підтримки інноваційної діяльності форматам участі в інноваційному процесі. В нашому дослідженні ми розглянемо окремі елементи, що відповідають формату стратегічного фінансування (інноваційні банки, що досить поширені, наприклад, у Франції та Німеччині) та стратегічної участі (венчурні фонди).

Зв'язок між наданням капіталу інноваційним фірмам і банківським фінансуванням можна вважати маловивченим, однак в ЄС наявні успішні приклади використання інструментарію банків в інноваційній системі. Типові перешкоди у відносинах «банк – позичальник» (інформаційна асиметрія, агентські витрати, моральний ризик тощо) для цих фірм стають відчутнішими і зрештою зумовлюють фінансові труднощі.

Інноваційний банк пропонуємо визначити як спеціалізований банк (фінансову інституцію), основними операціями якого є операції кредитування венчурного капіталу і новітніх розробок. Основні ресурси інноваційний банк отримує за рахунок власних коштів та внесків клієнтів, а також спеціалізованих фондів. Звичайно кредити інноваційного банку носять довгостроковий характер. В табл. 3.1 наведено опис двох ситуацій використання інструментарію інноваційних банків.

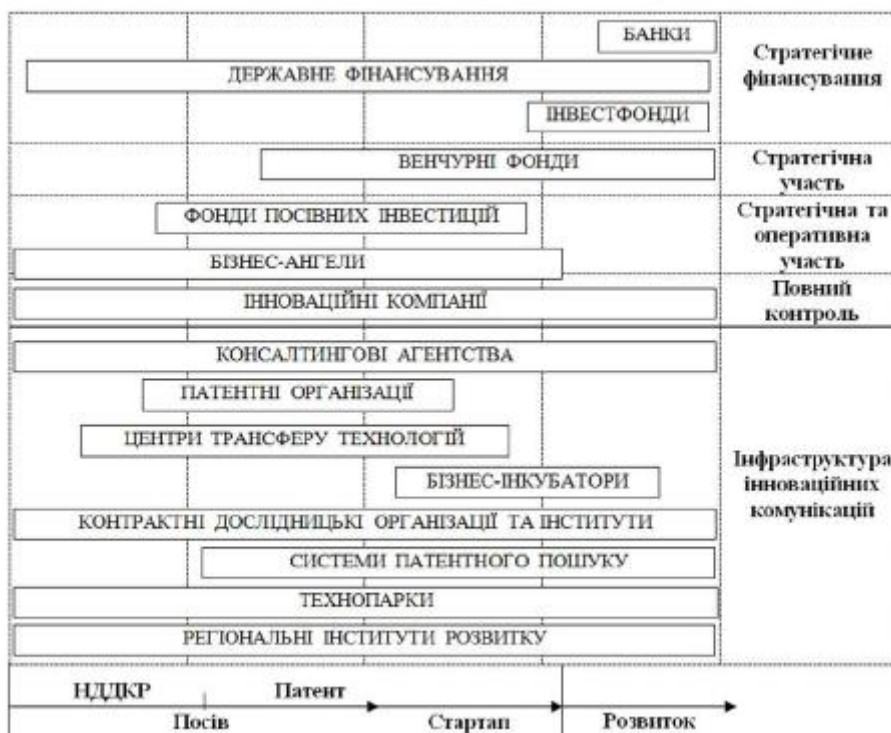

Рис. 3.3. Ринок інститутів підтримки інноваційної діяльності [65]

У випадку інноваційних банків держава може також відігравати важливу роль. Наприклад, для стимулювання інновацій урядом Великобританії була розроблена схема «Кредитні гарантії малим фірмам» (Small Firms Loan Guarantee – SFLG) [13]. У межах цієї схеми уряд надає гарантії у випадку невиконання фірмою умов кредитної угоди між банком та позичальником. Однак ця схема діє за певних умов, коли уряд гарантує повну або часткову виплату кредиту, покриття частини кредитної ставки тощо. Фактично SFLG являє собою спільне підприємство між департаментом BERR і рядом кредиторів, які управляють цим підприємством і здійснюють усі комерційні кредитні операції. Премія з наданої гарантії становить 2% від суми кредиту і щоквартально виплачується позичальником департаменту BERR. Урядова гарантія покриває до 75% вартості позики.

Дослідники та практики розвитку стартапів ЄС [8; 18] називають три головні умови для ведення бізнесу в ЄС:

- 1) доступ до фінансування;
- 2) дотримання нормативних вимог;

3) пошук потрібних ділових партнерів. Розглянемо ці умови більш детальніше.

Таблиця 3.1 [68]

Ситуації інноваційного банківського кредитування

ФОРМУВАННЯ РЕСУРСІВ ІННОВАЦІЙНОГО БАНКУ	
<p>Варіанти створення фонду банку</p> <ul style="list-style-type: none"> • в рамках інноваційної мережі • за участю держави 	
ВИБІР СПОСОБУ ФІНАНСУВАННЯ:	
СИТУАЦІЯ, ВИГІДНА ФІРМІ - ПОЗИЧАЛЬНИКОВІ	СИТУАЦІЯ, ВИГІДНА БАНКУ:
<p>Роялті надходять безпосередньо фірмі А, яка потім виплачує необхідні платежі по кредиту. У ланцюжку відносин між банком та позичальником приймає участь також і страхова компанія, тому що будь-яка застава банку має бути застрахована.</p> <p>При настанні страхового випадку банк може вимагати дострокового погашення кредиту і належних відсотків. Тоді страхова компанія виплачує страхове відшкодування фірмі А, зараховуючи кошти на її рахунок, а банк списує з цього рахунку в безакцептному порядку суму, необхідну для повного погашення всіх зобов'язань за даним договором. Усі платежі від використання ліцензії спочатку надходять фірмі А, яка самостійно розпоряджається ними.</p>	<p>Банк підстраховує себе тим, що роялті в рахунок погашення суми кредиту та відсотки за кредит надходять йому прямо, а не через фірму А. Але навіть якщо належні банку роялті більше суми відсотків за кредит, фірма-позичальник теж не залишиться в збитку, адже в неї є можливість для скорочення строку виплати суми кредиту та відсотків.</p> <p>Може виникнути ситуація, коли фірма А в силу певних обставин перестане сплачувати борг перед банком або фірма В збанкрутує. Наслідком таких обставин може бути розірвання ліцензійної угоди між фірмами А та В й, відповідно, припинення надходжень роялті в банк.</p>
<p>1 - укладання ліцензійної угоди; 2 - одержання ліцензійних платежів у вигляді роялті; 3 - ухвалення рішення банком про видачу кредиту під заставу ОІВ (патент на винахід); 4 - підготовка та укладання кредитного договору, договорів позики та страхування; 5 - виплата відсотків і погашення кредиту з суми отриманих роялті; 6 - при виникненні страхового випадку страхова компанія виплачує страхове відшкодування в рахунок погашення заборгованості фірми А перед банком, а сума, що залишилася, зараховується на рахунок фірми А.</p>	<p>1 - укладання ліцензійної угоди; 2 - прийняття банком рішень про видачу кредиту під заставу ОІВ (патент на винахід); 3 - підготовка та укладання кредитного договору, договорів позики і страхування; 4 - виплата роялті в рахунок погашення кредиту та відсотків по ньому (якщо сума щомісячних платежів перевищує суму роялті, то фірма А здійснює доплату, якщо менше - різниця зараховується на рахунок фірми А); 5 - при виникненні страхового випадку страхова компанія виплачує страхове відшкодування в рахунок погашення заборгованості фірми А перед банком, а сума, що залишилася, зараховується на рахунок фірми А.</p>

ЄС додає чимало зусиль для того, щоб допомогти стартапам розвиватися. Мова йде про ініціативи, спрямовані на впровадження інновацій, поліпшення доступу до фінансування, надання приватним підприємцям другого шансу шляхом спрощення процедури оподаткування. Зокрема, на 2018 фінансовий рік Європарламент і Рада ЄС в якості

пріоритетів розглядають вирішення питань міграції та безпеки, а також стимулювання інновацій, росту і зайнятості.

Важливим аспектом політики формування ресурсної бази розвитку економік країн є державно-приватне партнерство. ЄС створив венчурний фонд, профінансувавши його на суму 400 млн. євро, що становить 25% загального обсягу фонду. Очікується, що ще приблизно 1,2 млрд. євро у наповнення структури вкладуть приватні інвестори, у результаті чого її загальний обсяг складе 1,6 млрд. євро.

Досліджуючи вітчизняну систему науково-технологічної та інноваційної діяльності, можна виокремити такі перешкоди при впровадженні механізмів ДПП в науково-інноваційну сферу:

- відсутність відповідного досвіду ефективної взаємодії між державою та приватним сектором у науково-технологічній та інноваційній діяльності;

- недовіра бізнесу до органів державної влади через нестабільність політичної ситуації та нормативно-правового забезпечення;

- відсутність конкретних механізмів взаємодії державного та приватного секторів в інноваційній сфері у прийнятому Законі України «Про державно-приватне партнерство» (від 1.07.2010 р.);

- різні цільові характеристики взаємодії науково-дослідного і підприємницького секторів: орієнтація бізнесу на короткострокові цілі, а діяльність науково-дослідних установ спрямована до досліджень довготермінового характеру на базі отримання нових знань;

- наявність технологічних бар'єрів у напрямку комерціалізації знань, отриманих у державному секторі.

З метою подолання вищенаведених перешкод необхідна загальнодержавна стратегія ДПП в науково-інноваційній діяльності для ефективного впровадження механізмів співпраці державного та приватного секторів у сферу науки та інновацій України. Розробка стратегії ДПП в науково-інноваційній сфері повинна перш за все розроблятися у напрямі побудови національної інноваційної системи. Так, у рамках ДПП повинні

бути розроблені форми співпраці у кожній з підсистем національної інноваційної системи. З огляду на це необхідно розбудовувати не лише коопераційні зв'язки у кожній з підсистем, але і між ними загалом.

Тому у стратегії ДПП необхідно обов'язково врахувати такі підсистеми національної інноваційної системи:

- державного регулювання: сукупність законодавчих ініціатив і структурно-функціональних інституцій встановлюють та забезпечують дотримання норм, правил, вимог в науково-інноваційній сфері та взаємодію всіх підсистем національної інноваційної системи;

- освіти: ВНЗ, науково-методичні установи, науково-виробничі підприємства, державні та місцеві органи управління освітою проводять підготовку, перепідготовку та підвищення кваліфікації кадрів;

- генерації знань: наукові установи, державні наукові центри, академічні та галузеві інституції, наукові підрозділи ВНЗ, які розробляють та створюють нові наукові знання і технології;

- інноваційної інфраструктури: виробничо-технологічні, фінансові, інформаційно-аналітичні та експертно-консалтингові складові (технополіси, технопарки, бізнес-інкубатори), експертно-консалтингові та інжинірингові фірми, інституційні державні та приватні інвестори створюють передумови ефективного розвитку національної інноваційної системи за рахунок сучасних, прогресивних форм організації;

- виробництва: інноваційно активні організації та підприємства виробляють інноваційну продукцію, надають послуги та споживають технологічні інновації.

При цьому завдання держави – створення сприятливих умов для науково-інноваційної діяльності на засадах ДПП (досконала нормативно-правова база, наявність інституцій управління, цільова державна підтримка), а завдання бізнесу – матеріалізація розробок (ефективне управління проектами ДПП). Але не менш важливою у цьому контексті є місія науки – нові розробки та винаходи. У свою чергу освіті відводиться

роль підготовки конкурентоспроможних спеціалістів, здатних до створення новацій та управління ними. Тому держава, спільно з іншими учасниками, повинна створити всі необхідні умови для здійснення цього процесу на основі принципів, стратегій та програм державно-приватного партнерства.

Враховуючи мету кооперації державного та приватного сектору, а також досвід розвинутих країн світу, основними завданнями вітчизняної стратегії розвитку ДПП у науково-інноваційній сфері повинні бути:

- розробка програм державно-приватного партнерства як на національному, так і на регіональному рівнях;
- сприяння створенню передових технологій для державного замовлення;
- сприяння інтеграції влади, науки та бізнесу через систему інноваційної інфраструктури (кластерна політика);
- розвиток приватноправових ініціатив у державному науково-дослідному секторі;
- залучення інвестиційних ресурсів у спільні проекти на засадах ДПП;
- впровадження інноваційних рішень у традиційні сфери господарювання, використовуючи сучасні форми ДПП;
- підвищення рівня довіри представників бізнесу до органів державного управління інноваційною сферою;
- формування елементів інституціонального середовища ДПП;
- міжнародне науково-технологічне співробітництво.

Ефективний розподіл функцій між учасниками ДПП допоможе скоротити трансакційні витрати. Так, держава, виходячи з суспільних інтересів, повинна виявляти необхідність та обґрунтовувати доцільність того чи іншого проекту, встановлювати цілі, визначати кількісні та якісні параметри, специфічні форми фінансування, здійснювати конкурсний підбір учасників; забезпечувати виконання попередньо обумовлених обов'язків; організовувати проведення моніторингу і оцінку виконання проекту та ін. А приватний партнер має виконувати оперативні функції на

різних етапах реалізації проекту, зокрема брати участь у розробці, фінансуванні, створенні інноваційного продукту, впровадження його у виробництво, забезпечення управління тощо.

Узагальнення проведених досліджень у напрямку розвитку ДПП та враховуючи вищенаведені завдання, можна запропонувати основні напрями стратегії державно-приватного партнерства в інноваційній сфері України:

- сприяння поширенню інформації щодо державно-приватного партнерства в науково-інноваційній сфері;
- об'єднання державної та приватної власності в рамках інноваційних проектів на принципах ДПП в інноваційній сфері;
- створення нормативно-правового забезпечення у напрямку інноваційного ДПП та узгодження його з діючим законодавством;
- розробка інноваційних програм ДПП у пріоритетних галузях національного господарства;
- здійснення заходів щодо підвищення довіри між партнерами;
- розвиток соціальної відповідальності між учасниками ДПП;
- сприяння розвитку коопераційних зв'язків між учасниками партнерства на ранніх стадіях інноваційного процесу;
- розвиток партнерства у формуванні інноваційної інфраструктури;
- створення інституцій для здійснення експертизи проектів;
- розвиток системи відповідальності учасників ДПП.

За таких умов для вирішення поставлених завдань стратегії розвитку науково-інноваційної діяльності на засадах партнерства має бути створення сприятливих умов для взаємодії держави, науки, освіти та бізнесу шляхом використання різноманітних форм ДПП в науково-інноваційній сфері.

Фінансуючи інноваційні проекти, приватні інвестори повною мірою беруть на себе всі пов'язані з реалізацією цих проектів ризики (а, зважаючи на специфіку інноваційної діяльності, вони досить великі), не відчуваючи при цьому підтримки держави (як законодавчої, так і фінансової). Для

удосконалення фінансового забезпечення інноваційної діяльності в економіці (підприємств) Україні пропонується:

- ухвалити Закони України "Про визначення національних пріоритетів" та "Про формування Банку розвитку України", що дозволить створити законодавчу базу для концентрації ресурсів на фінансовому забезпеченні пріоритетних напрямів інноваційної діяльності:

- Кабінету Міністрів України розробити нормативні акти щодо вимог до державних інвестиційних проектів, які підлягають затвердженню на рівні КМУ, гарантій їх фінансування, зокрема, за рахунок коштів Банку розвитку та наділення міністерств (відомств) функціями щодо їх розгляду;

- закріпити у Податковому кодексі України порядок і обсяги податкових пільг для інноваційних проектів, положення про контроль за їх використанням та вилученням коштів у бюджет у разі нецільового використання;

- встановити особливий порядок стимулювання інноваційної діяльності підприємств, зокрема, за рахунок амортизаційної, податкової та грошово-кредитної політики.

Висновки до розділу 3

Окреслені вище обставини і аналіз сучасного стану банківської системи України показав, що її розвиток повинен сприяти активізації інвестиційних і інноваційних процесів. У зв'язку з цим необхідно абсолютно змінити напрями і форми діяльності банків, щоб вони стали активними і зацікавленими учасниками оптимальної програми впровадження інновацій, метою якої є забезпечення економіки у нововведеннях та економічних благах, необхідних для її розвитку. Вирішення таких завдань вимагає вивчення та впровадження у вітчизняну банківську практику позитивного досвіду функціонування банківських систем промислово розвинутих країн. Перебудова інвестиційного механізму здійснюється шляхом дотримання вимог щодо прямих інвестицій, здійснюваних банками.

З метою обмеження інвестиційного ризику, пов'язаного зі здійсненням інвестиційної діяльності та можливою втратою капіталу інвестора, НБУ встановив відповідно норматив інвестування в цінні папери окремо по кожній установі та загальної суми інвестування.

В інноваційній сфері незастосовні традиційні види кредитування, що обумовлює необхідність формування механізмів надання спеціалізованих кредитів – інноваційних. До позитивних зрушень в мобілізації фінансових ресурсів на інноваційні заходи може привести використання технології «пакетування» довгострокового інноваційного проекту з короткостроковими комерційними проектами, заснованого на принципах збалансованості та взаємоадаптації. Використання такого підходу до формування активів комерційного банку може створити умови для «підживлення» довгострокових інвестицій доходами від реалізації короткострокових вкладень банку. Метод пакетування проектів може знайти практичне застосування в банках, що здійснюють різноманітний спектр операцій і функціонуючих на принципах універсалізації. У той же час застосування цього методу вимагає чіткого планування синхронізації припливу доходів за короткостроковими

комерційним проектам з графіком очікуваних витрат з довгострокового інноваційному проекту. Ризик неузгодженості доходів і витрат може бути зменшений шляхом використання допоміжних прибуткових проектів з достатнім потенціалом їх тривалості на стадії отримання прибутків від їх реалізації.

За умови великих обсягів фінансування, розрахованого на тривалий період, доцільно практикувати так зване «кредитування на замовлення». Воно стимулює своєчасне отримання замовлень на виготовлення певних товарів і забезпечує рівномірне надходження коштів в розмірах, необхідних для своєчасної закупівлі підприємцями матеріалів і завантаження виробничих потужностей на протязі усього робочого часу банківська система України як основний канал перерозподілу фінансових ресурсів економіки перехідного періоду є єдиною господарською структурою, що може залучати кошти для довгострокового інвестування та активізувати інноваційну та інвестиційну політику в пріоритетних галузях. Комерційні банки спроможні спрямувати акумульовані кошти на стимулювання структурно-технологічних зрушень з метою реалізації основних соціальних завдань (наприклад, нарощування обсягів виробництва товарів народного споживання). Банки спроможні також усунути вплив на інвестиційні кошти та забезпечити їх використання з метою нарощування. Тому, моделювання інвестиційно-інноваційних процесів закладає фундамент реальної участі банків в інвестиційній політиці і спрямоване на стимулювання банків у напрямку довгострокового фінансування промисловості та її модернізації.

ВИСНОВКИ

Основні наукові результати магістерської роботи полягають у розвитку теоретико-методологічних засад здійснення банківського фінансування інноваційної діяльності та розробці методичних підходів і рекомендацій з його активізації в Україні. Ґрунтуючись на комплексному системному дослідженні процесу банківського фінансування інноваційної діяльності підприємств, можна зробити такі висновки:

1. Інноваційну діяльність слід тлумачити як дії, спрямовані на створення або трансформацію фундаментальних і прикладних досліджень, дослідно-конструкторських, проектних, технологічних розробок у новий або покращений продукт шляхом випробувань, промислового освоєння, закріплення науково-технічних ідей, винаходів із метою впровадження їх у виробництво і досягнення соціального, економічного та інших ефектів.

2. Банківське фінансування інноваційної діяльності підприємств – це комплекс взаємопов'язаних фінансових, юридичних, інформаційних, організаційних, технологічних та інших операцій, які створюють цілісну систему дій спеціалізованого підрозділу банку з довгострокового інвестиційного кредитування підприємства-позичальника, спрямованого на проведення фундаментальних і прикладних досліджень, дослідно-конструкторських, проектних, технологічних розробок у новий або покращений продукт шляхом випробувань, промислового освоєння, закріплення науково-технічних ідей, винаходів, розробок із метою їх упровадження у виробництво для досягнення економічного, соціального та інших ефектів.

3. В процесі фінансування інноваційної діяльності суб'єктів господарювання банк може виконувати три функції, а саме:

- надавати фінансові ресурси для виконання незавершених наукових розробок і досліджень на замовлення;

- по довіреності замовників проекту контролювати хід і якість робіт і відповідати за цільове та ефективне використання виділених коштів;

- виступати в ролі інвестора, тобто вкласти власні фінансові ресурси в той чи інший інноваційний проект.

Фінансування інновацій банки здійснюють, керуючись загальними принципами функціонування «ризикових» фондів: організацією часткового фінансування розробки; впровадженням на дослідному підприємстві перспективних науково-технічних досягнень, а на цій основі в майбутньому – отриманням прибутку від загального володіння патентом на профінансовану банком розробку.

4. Аналіз сучасного стану банківського інвестиційного кредитування та його відповідності реальним потребам інноваційної діяльності в Україні дозволив стверджувати, що банківський сектор не повністю використовує свій фінансовий потенціал для кредитування інноваційної діяльності. Наявність проблем, недоліків та невирішених питань у цій сфері гальмують розвиток такого кредитування, а саме:

- слабкий рівень законодавчого забезпечення банківської діяльності, недосконала робота державної виконавчої служби;
- слабкість стимулюючого механізму кредитних інвестицій в інновації;
- високі і недостатньо диференційовані ставки за інноваційними кредитами;
- високі кредитні ризики інноваційного фінансування та наявність значної кількості проблемних кредитів;
- високі резервні вимоги до вітчизняних банків та низька ліквідність об'єктів застави інноваційного кредиту;
- тривалий термін окупності інноваційних проектів, що кредитуються;
- зацікавленість банків у кредитуванні в першу чергу тих проектів, які гарантують швидку оборотність капіталу;
- невисокий рівень капіталізації банків;
- відсутність повноцінної конкуренції, стримування розвитку фінансово-промислових груп, висока витратність банківської діяльності;

– невміння позичальників правильно розрахувати розмір кредиту для реалізації інноваційного проекту і термін його повернення, що загострює проблему неповернення банківських кредитів;

– специфічні умови трансформаційних змін в Україні, що характеризуються величезними обсягами “тіньової” економіки, висока корумпованість та незначні можливості банківської системи України;

– багаторічна практика нецільового використання пільгових кредитів, коли позичальник отримує кредит під стимульований державою вид діяльності, але не здійснює його після отримання кредиту, що в цілому веде до відволікання коштів на незаплановані цілі і негативно позначається на макроекономічній ситуації, спотворює дані про використання грошових ресурсів.

5. Оптимізація банківського інвестиційного кредитування інноваційної діяльності в Україні має включати здійснення заходів із формування інвестиційно-інноваційної складової в кредитному портфелі банків України. До основних заходів, спрямовані на підвищення ролі вітчизняних банків у фінансуванні інноваційної діяльності можна віднести:

– стимулювання створення спеціалізованих інноваційних банків, а також фондів довгострокового кредитування комерційних банків;

– на рівні вітчизняних банків необхідно більшу увагу приділяти освоєнню та впровадженню нових кредитних технологій інноваційних проектів, розвитку венчурних відділів в їх структурі або окремих фондів за участю банків, розробці нових банківських продуктів для малих інноваційних підприємств;

– лібералізація порядку акумуляції приватного капіталу для реалізації значних інноваційних проектів, через запровадження гнучкої форми поєднання капіталів комерційних банків та підприємств через створення інститутів спільного інвестування;

– звільнення від оподаткування прибутку банків, отриманої від операцій кредитування інноваційних проектів терміном більше трьох років;

- істотне зниження норми обов'язкового резервування ресурсів для банків, що здійснюють операції інноваційного кредитування;
- дозвіл банкам, що привертають ресурси під фінансування інновацій у вільно конвертованій валюті, формувати обов'язкові резерви також в цій валюті;
- організація державного страхування кредитів на інноваційні проекти за рахунок спеціально створеної страхової компанії;
- застосування довгострокового рефінансування НБУ комерційних банків з урахуванням наявності у позичальників високоефективних і стратегічних інноваційних проектів;
- запровадження спеціального порядку створення інноваційних асоціацій, які є інвестиційно-виробничими об'єднаннями юридичних та фізичних осіб, що беруть участь у здійсненні інноваційного проекту та випуску нової продукції;
- здійснення заходів щодо підвищення стійкості кредитних організацій та удосконаленню системи нагляду за їх діяльністю.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Багаева М. В. Совершенствование методов государственной поддержки реализации инновационных проектов в рамках системы венчурного инвестирования : автореф. дисс. ... канд. экон. наук / М. В. Багаева. – Нижний Новгород, 2011 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.nntu.ru/RUS/aspir_doktor/avtoreferat/bagaeva_m_v.pdf
2. Бушуєв В.Л. Банківське кредитування як інструмент фінансового забезпечення інноваційного розвитку підприємства / В.Л. Бушуєв // Донбасс-2020: перспективы развития глазами молодых ученых : сб. науч. трудов. – Донецьк : ДНТУ, 2009. – С. 54-58.
3. Васильева Т. А. Банковское инвестирование на рынке инноваций: монография. – Сумы : Изд-во СумГУ, 2007. – 513 с.
4. Васильева Т. А. Банківське фінансування інноваційної діяльності: монографія. – Суми: Ділові перспективи. – 2006. – 60 с.
5. Венчурні інвестиції – шлях вирощувати величезні гроші [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://biznesua.com.ua/venchurni-investitsiyi-shlyah-viroshhuvati-velichezni-groshi/>.
6. Вовчак О. Д. Інвестиційне кредитування: навч. посібник / О. Д. Вовчак, І. П. Андрушків, М. Б. Шморгай, О. В. Колянко. – Львів: В-во ЛКА, 2010. – 504 с.
7. Вядрова І.М., Пашова С.М. Оптимізаційний менеджмент банківського інвестиційного кредитування інноваційної діяльності в Україні / І.М.Вядрова, С.М.Пашова // Вісник Університету банківської справи Національного банку України. – 2014. - № 1. – С. 108-113.
8. Вядрова І. М. Система фінансового забезпечення інноваційно-інвестиційного розвитку в Україні та можливості її активізації в сучасних економічних умовах / І. М. Вядрова, С. М. Пашова // Вісник Університету банківської справи Національного банку України : зб. наук. праць. – К., 2011. – № 1 (10). – С. 121-126.

9. Галенко С. М., Очеретний Д. С. Інноваційне підприємництво як інструментальна основа фундаментальних світогосподарських трансформацій / С.М.Галенко, Д.С.Очеретний // Бізнес-інформ. – 2016. – № 8. – С. 59-63.
10. Германюк Н. В. Трудовий потенціал як фактор інноваційного розвитку підприємства / Н. В. Германюк // Економіка. Фінанси. Менеджмент: актуальні питання науки і практики. – 2015. – № 4. – С. 50-55.
11. Гоцуляк Л. В. Інноваційна економіка як об'єктивна потреба сучасного розвитку економічної системи / Л.В.Гоцуляк // Бізнес-інформ. – 2016. - № 3. – С. 8-12.
12. Гузенко О.П. Проектне фінансування: [навч. посіб.] / О.П. Гузенко. – Львів : Магнолія, 2008. – 336 с.
13. Демчишин М. Я., Литвин В. М., Турченок О. В. Анализ динамики кредитной составляющей финансирования инновационной деятельности Украины / М.Я Демчишин, В.М.Литвин// Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. – 2016. – № 1. – С. 190-200.
14. Дідика А.М. Інноваційні важелі забезпечення полівекторного розвитку підприємств: досвід економічно розвинутих країн / А.М.Дідика // Бізнес-інформ. – 2016. - № 4. – С. 59-63.
15. Дудар Т. Г. Інноваційний менеджмент: навч. посібник / Т. Г. Дудар, В. В. Мельниченко. – К.: Центр учбової літератури, 2009. – 256 с.
16. Єгоричева С. Б. Банківські інновації: навч. посібник / С. Б. Єгоричева. – К.: Центр учбової літератури, 2010. – 208 с.
17. Єрмак С. О. Джерела фінансування інноваційної діяльності в Україні / С. О. Єрмак, О. О. Лісниченко // Ефективна економіка: зб. наук. праць Дніпр. ДАЕУ. – 2015. – № 3 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=4034>.
18. Жаліло Я. А. Проблеми та пріоритети формування інноваційної моделі розвитку економіки України [Електронний ресурс] / Жаліло Я. А.,

Архієреєв С. І., Базилюк Я. Б. та ін. – Режим доступу: old.niss.gov.ua/Table/Jalilo_m/index.htm.

19. Засади модернізації виробничої інфраструктури України: кол. монографія / Б. З. Піріашвілі, Б. П. Чиркін, О. І. Никифорок та ін.; ДУ “Ін-т екон. та прогнозув. НАН України”. – К., 2014. – 276 с.

20. Захарченко В. І. Інноваційний менеджмент: теорія і практика в умовах трансформації економіки: навч. посібник / В. І. Захарченко, Н. М. Корсикова, М. М. Меркулов. – К.: Центр учбової літератури, 2012. – 448 с.

21. Інновації або смерть: як бізнесу вижити на тонучому кораблі «Україна» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.epravda.com.ua/publications/2017/08/16/628080/>.

22. Ілляшенко С. М. Інноваційний менеджмент: підручник / С. М. Ілляшенко. – Суми: Університетська книга, 2010. – 334 с.

23. Інвестиційний менеджмент (в прикладах і завданнях): навч. посібник / С. О. Погасій, О. В. Познякова, Ю. В. Краснокутська. – Харків: ХНАМГ, 2009. – 337 с.

24. Інноваційна Україна 2020 : національна доповідь / за заг. ред. В. М. Гейця та ін.; НАН України. – К., 2015. – 336 с.

25. Інноваційні виміри розвитку економіки в умовах глобалізації : матеріали ювіл. міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. 70-річчю Буков. держ. фінанс.-екон. ун-ту, 15 жовт. 2014 р. – Чернівці : Технодрук, 2014. – 451 с.

26. Калабеков И. Г. Россия, Китай и США в цифрах [И. Г. Калабеков] / Справочное издание. – М., 2014. – 254 с.

27. Каменєва М. В. Лізинг як ефективний інструмент стимулювання інновацій / М. В. Каменєва // Теоретичні і практичні аспекти економіки та інтелектуальної власності : збірник наукових праць. – 2010. – Т. 3. – С. 40–45.

28. Колосінська М. І., Шапка Є. В. Інноваційний рейтинг України: шляхи його покращення на основі європейського досвіду / М. І. Колосінська,

Є.В.Шапка // Глобальні та національні проблеми економіки. – 2018. – Вип. 23. – С.82-88.

29. Кльоба Л. Г. Вдосконалення управління банківською інвестиційною діяльністю в Україні / Л. Г. Кльоба // Вісник Національного банку України. – 2011. – № 5. – С. 51–53.

30. Крупка М.І. Фінансово-кредитний механізм інноваційного розвитку економіки України. – Львів: Видавничий центр Львівського національного університету, 2001. – 608 с.

31. Кузнецова А. Я. Аналіз критеріїв економічної доцільності банківського кредитування інноваційних проектів та розрахунок ефективності // Вісник УАБС. – 2005. – №1 (18). – С. 65-72.

32. Леонов С. В. Місце інвестиційного потенціалу банківської системи в механізмі розширеного відтворення / С. В. Леонов // Вісник Української академії банківської справи НБУ. – 2009. – № 2. – С. 49-55.

33. Манаєнко І.М., Кравець А.І. Фінансування інноваційної діяльності підприємств: українські реалії та досвід ЄС / І.М.Манаєнко, А.І.Кравець // Інфраструктура ринку. – 2018. – Вип. 15. – С. 109-114.

34. Матросова В.О., Ахунова М.С. Проблеми і перспективи банківського кредитування інноваційної діяльності підприємств в Україні / В.О.Матросова, М.С.Ахунова // Вісник НТУ «ХП». – 2014. – № 65 (1107). – С. 71-79.

35. Мігун П. А. Теоретичні аспекти планування інноваційної діяльності на підприємстві / П. А. Мігун // Ефективна економіка: зб. наук. праць Дніпропетр. ДАЕУ. – 2013. – № 12 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=2628>.

36. Мочерний С. В. Основи економічної теорії : [навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл.] / С. В. Мочерний, О. А. Устенко. – 3-тє вид., стер. – К. : Академія, 2009. – 502 с.

37. Наукова та інноваційна діяльність в Україні: статистичний збірник [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.

38. Національний банк України /Офіційний сайт/ [Електронний ресурс] – Режим доступу: [http// www.bank.gov.ua](http://www.bank.gov.ua).

39. Ніколаєнко Ю.В. Банківське фінансування інноваційних центрів / Ю.В.Ніколаєнко // Глобальні та національні проблеми економіки. – 2015. – Вип. 5. – С. 1044-1047.

40. Олієвська М.Г. Основні джерела фінансування інноваційної діяльності підприємств регіону / М.Г. Олієвська // Збірник наукових праць Національного університету державної податкової служби України. – 2011. – № 1. – С. 368-375.

41. Омеляненко В. А. Міжнародний трансфер високих технологій та національна безпека: тенденції, виклики, перспективи. - Суми. Триторія, - 2017. 248 с.

42. Омеляненко В. А. Теоретичні основи фінансового забезпечення регіональної системи трансферу технологій // Фінансова система регіонів: методологія, аналіз, практика / Заг. ред. В. К. Присяжнюка, А. Б. Кондрашихіна. Київ: АМУ, 2012. С. 268-280.

43. Омеляненко В., Красна О. Фінансове забезпечення інноваційного процесу у сфері національної безпеки / В.Омеляненко, О.Красна // Вісник АПВСВТ. – 2018. - № 3. – С. 52-65.

44. Основи інвестиційно-інноваційної діяльності: навч. посібник / за ред. В. Г. Федоренко. – К.: Алерта, 2004. – 431 с.

45. Патлис В. Анализ действующих финансовых механизмов развития стартапов в Республике Беларусь // Банкаўскі веснік. - 2016. - № 10. - С. 54-60.

46. Пашова С. М. Інвестиційне кредитування в умовах інноваційного розвитку України: проблеми та шляхи вирішення / С. М. Пашова // Сталий розвиток економіки : Всеукр. наук.-вироб. журнал. – Тернопіль, 2012. – № 4. – С. 187-192.

47. Пашова С. М. Оцінка сучасного стану інноваційно-інвестиційної моделі розвитку кредитування в Україні / С. М. Пашова // Вісник

Університету банківської справи Національного банку України : зб. наук. пр. – К., 2011. – № 2 (11). – С. 116-121.

48. Пашова С. М. Банківське інвестиційне кредитування інноваційної діяльності в Україні : сутність та аналіз діючої практики / С. М. Пашова // Теорії мікро- та макроекономіки : зб. наук. праць. – К., 2012. – Вип. 39. – С. 59-68.

49. Пашова С. М. Інвестиційне кредитування в умовах інноваційного розвитку України : проблеми та шляхи вирішення / С. М. Пашова // Сталий розвиток економіки : Всеукр. наук.-вироб. журнал. – Тернопіль, 2012. – № 4. – С. 187-192.

50. Пашова С. М. Оцінка сучасного стану інноваційно-інвестиційної моделі розвитку кредитування в Україні / С. М. Пашова // Вісник Університету банківської справи Національного банку України: зб. наук. праць. – К., 2011. – № 2 (11). – С. 116-121.

51. Пашова С. М. Процес активізації моделі інноваційно-інвестиційного кредитування банками України в період стабілізації / С. М. Пашова // Фінансова система держави: проблеми та перспективи розвитку : зб. наук. праць. – К. : ТОВ «ДКС центр», 2011. – С. 258–261.

52. Пашова С. М. Сучасний стан та перспективи стабілізації інноваційно-інвестиційної діяльності в Україні / С. М. Пашова // Банківська система України в умовах глобалізації фінансових ринків : матеріали IV Міжнар. наук.-практ. конф. (15-16 жовтня 2009 р.). – Черкаси : ЧІБС УБС НБУ, 2009. – С. 179-181.

53. Пашова С. М. Формування інноваційно-інвестиційної частки як напрям оптимізації кредитного портфеля банку / С. М. Пашова // Бізнес-Інформ : наук. журнал. – Харків, 2012. – № 7. – С. 145-148.

54. Пересада А.А., Майорова Т.В. Управління банківськими інвестиціями : [монографія] / А.А. Пересада, Т.В. Майорова. – К. : КНЕУ, 2005. – 388 с.

55. Перший етап модернізації економіки України: досвід та проблеми: монографія / О. М. Алимов, О. І. Амоша та ін. ; за заг. ред. В.І. Ляшенка; ІЕП НАН України, КПУ. – Запоріжжя: КПУ, 2014. – 798 с.

56. Пилипенко Б. Г. Формування моделі державної підтримки розвитку венчурного підприємництва в Україні / Б.Г.Пилипенко // Бізнес-інформ. – 2014. - № 11. – С. 80-87.

57. Постанова Кабінету Міністрів України “Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2020 року” від 6 серпня 2014 р. № 385 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/385-2014- %D0 %BF#n11](http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/385-2014-%D0%BF#n11).

58. Пріоритети інвестиційної політики у контексті модернізації економіки України: аналітична доповідь. – К.: НІСД. – 2013. – 48 с.

59. Про інноваційну діяльність : Закон України від 04.06.2002 р. № 40-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=40-15>.

60. Рудь Н. Т. Економіка і організація інноваційної діяльності: електронний посібник / Н. Т. Рудь [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://elib.lutsk-ntu.com.ua/book/fb/pesp/2012/12-40/page14.html>.

61. Симоненко Д. С. Основні підходи щодо визначення сутності та джерел фінансування інноваційної діяльності підприємств України / Д. С. Симоненко // Вісник соціально-економічних досліджень. – 2012. – Вип. 4 (47) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: file:///C:/Users/Toshiba/Downloads/Vsed_2012_4_17.pdf.

62. Скрипко Т. О. Інноваційний менеджмент: підручник / Т. О. Скрипко. – К.: Знання, 2011. – 423 с.

63. Спицын Д. А. Организационные формы и модели венчурного инвестирования в США : автореф. дисс. ... канд. экон. наук / Д. А. Спицын. – М., 2010 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.iskran.ru/docs/Avtoreferat-_Spitsyn_DA.doc

64. Спицын Д. А. Государственная поддержка венчурного бизнеса в США / Д. А. Спицын // США – Канада: Экономика – Политика – Культура. – 2010 – № 1(481). – С. 78-86.

65. Стан розвитку науки і техніки, результати наукової, науково-технічної, інноваційної діяльності, трансферу технологій за 2015 рік. Аналітична довідка. – К.: Український інститут науково-технічної і економічної інформації, 2016. – 199 с.

66. Стартап в ЕС: как повысить шансы на успех // Euronews. 2017. URL: <http://ru.euronews.com/2017/10/20/what-is-standing-in-the-way-of-start-up-businesses-taking-on-europe>.

67. Статистичні дані [Електронний ресурс] / Державна служба статистики України. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.

68. Створення інноваційної інфраструктури та залучення венчурних інвестицій у інноваційну діяльність: проблеми та перспективи: Круглий стіл (м. Київ, 15 травня 2018), відп. ред. Д.Ю. Чайка. – К., 2018. – 129 с.

69. Стеченко Д. М. Орієнтири активізації інноваційної діяльності промислових підприємств в конкурентному середовищі / Д. М. Стеченко // Теоретичні та прикладні питання економіки. – 2017. - Вип. 21. – С. 124-129.

70. Стратегії економічного розвитку в умовах глобалізації : [монографія] / За ред. д-ра екон. наук, проф. Д. Г. Лук'яненка. – К. : КНЕУ, 2001. – 538 с.

71. Стратегічний розвиток національної економіки: кол. моногр. / Жидченко В.Д., Булеєв І.П., Іванова Т.Л., Цибулько Т.Л., Лазаренко Н.В., Боталова Н.П., Романинець Р.М., Підгірний В.В., Аміров Р.З., Татаринський В.Б., Шкуренко О.В., Кошеленко В.В., Борисенко А.М., Тарасова Г.О., Мешкова В.С., Анін В.А., Карпусь О.О., Дьоміна М.В., Татаринський Т.В.; за ред. Т.Л. Іванової. – Донецьк: ВІК, 2012. – 323с.

72. Стратегічні виклики ХХІ століття суспільству та економіці України: в 3 т. – Т. 2: Інноваційно-технологічний розвиток економіки / за ред. В.

М. Гейця, В. П. Семиноженка, Б. Є. Кваснюка. – К.: Фенікс, 2007. – 564 с.

73. Стратегія інноваційного розвитку України на 2010-2020 роки в умовах глобалізаційних викликів // Комітет з питань науки і освіти [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://kno.rada.gov.ua/komosviti/doccatalog/document?id=48719>.

74. Стратегія 2020 [Електронний ресурс] / Реформи в Україні. – Режим доступу: <http://www.reforms.in.ua>.

75. У проєкті Бюджету-2018 ми заклали 50 млн. грн. на фінансування підтримки інновацій // Мінекономрозвитку. – 14.11.2017. URL: <http://www.me.gov.ua/News/Detail?lang=uk-UA&id=be751096-c3dc-46df-912e-07b93c3e9b0d&title=StepanKubiv-UProektiBiudzhetu2018-MiZaklali50-MlnGrnNaFinansuvanniaPidtrimkiInnovatsii>.

76. Украина на 42-м месте в рейтинге инновационных экономик мира. Как так вышло? // Офіційний сайт порталу Business Views. 2017. URL: <http://businessviews.com.ua/ru/economy/id/ukraina-na-42-m-meste-v-rejtinge-innovacionnyh-ekonomik-mira-kak-tak-vyshlo-1460>.

77. Унинець-Ходаківська В.П. Ринок фінансових послуг: теорія и практика : [навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл.] / О.І. Унинець-Ходаківська, О.А. Лятамбор ; 2-ге вид., перероб. та доп. – К. : Центр учбової літератури, 2009. – 392 с.

78. Финансирование инновационного развития. Сравнительный обзор опыта стран ЕЭК ООН в области финансирования предприятий на ранних этапах развития. ЕЭК ООН, 2007 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.un.org/ru/publications/pdfs/innovative_development_funding_rus.pdf.

79. Харченко О.С. Організаційно-економічний механізм розвитку національної інноваційної системи: дис. ... канд. екон. наук. Маріуполь, 2015.- 201 с.

80. Чому в нас не прискорюється інноваційний розвиток [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://ukurier.gov.ua/uk/news/chomu-v-nas-ne-priskoryuyetsya-innovacijnij-rozvit/>.

81. Чухрай Н. І. Управління інноваційними процесами в межах екосистеми: монографія / [Н. І. Чухрай, Р. Патора, інші. за наук. ред. Н. І. Чухрай]. – Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2011. – 216 с.

82. Шкробот М.В. Лізинг як інструмент інвестування в інноваційний розвиток підприємства / М.В. Шкробот // Ефективна економіка. – 2012. – № 8. – С. 34-40 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.economy.nauka.com.ua>.

83. Шумпетер Й. Теорія економічного розвитку: дослідження прибутків, капіталу, кредиту, відсотка та економічного циклу / Й. Шумпетер / Пер. з англ. В. Старк. – К. : Києво-Могилянська академія, 2011. – 242 с.

84. Global Economic Prospects, 2016 / International Bank for Reconstruction and Development [Electronic resource]. – Mode of access : <http://www.worldbank.org/content//Global-Economic-Prospects-June-2015Global-economy-in-transition.pdf>.

85. Horizon 2020 – The EU’s new Research and Innovation Programme. EC. Brussels, 3 December 2013 [Electronic resource]. – Mode of access : http://www.europe.eu/rapid/press-releasememo-13-1085_en.htm

86. Innovation statistics [Електронний ресурс] Eurostat. – Режим доступу:http://epp.eurostat.ec.europa.eu/statistics_explained/index.php/Innovation_statistics.

87. Venture Impact: Economic importance of Venture Capital-Backed Companies to the U.S Economy, NVCA, 2011. – 14 p. [Electronic resource]. – Mode of access: http://www.nvca.org/in-dex.php?option=com_docman&task=doc_download&gid=786.